

● *Mistere
și capcane
ale Pactului
germano-sovietic*

● *Parașutiștii
între mareșal și rege*

● *Șeful S.S.I.
se dezvăluie*

magazin istoric

SERIE NOUĂ — AUGUST 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 8 (305)
august 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, inte-
riore 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lă-
custă, Dorin Matei (responsabil de nu-
măr), Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

SUMAR

Cel mai scump patrimoniu: Ioan Bogdan	2
23 august 1944. Documente și mărturii necunoscute: Cristian Popișteanu, Grigore Olimp Ioan, Marian Ștefan, Alesandru Duțu	3
Aprile-mai 1944. Ultimele nopți la Chersones: Niculae Koslinski	15
Caucaz, 1943 — „Dă-ne, Doamne, zile, ca să ne vedem, teferi”: Marin Voiculescu	19
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă	21
„Două fapte care vor intra în istoria universală”: René de Weck	28
Călătorie într-o lume necunoscută: Patrick de Vallois	33
Istoria nesecretă a protocoalelor secrete din 1939	36
Din dosarele stalinismului. Spionul Tarle	41
Boierimea: Paul Cernovodeanu	42
Liberalizarea prețurilor în Franța sec. XVIII: Steven L. Kaplan	47
Titulescu — un destin nemeritat: Pierre du Bois	51
Jean Monnet și destinul contemporan al Europei: Cristian Popișteanu	54
Tirguri, orașe și cetăți dintre Prut și Nistru: Constantin C. Giurescu	59
Regele Carol I și regina Elisabeta: Eliza Brătianu	64
1916-1918. N. Lupu Kostaki — din Bucureștii ocupați: Ioan Lăcustă	68
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu	71
Bătălia celor trei regi: Younes Nekrouf	75
Holocaustul romilor — Ansa: Christian Bernadac	80
Pe frontul din Pacific. Tarawa — cea mai obsedantă amintire: John F. Wukovitz	84
În București, acum 50 ani	88
● Cărți sosite la redacție... 32 ● Concurs Magazin istoric 25 din 25.	
● Cîștigătorii... 92 ● Rebus istoric... 93 ● Dialog cu cititorii	94

IOAN BOGDAN

Cel mai scump patrimoniu

Nu trebuie să pierdem din vedere nici un singur moment faptul că, oricât de importante ar fi pentru viața intelectuală modernă științele exacte și numeroasele lor aplicațiuni, pentru un popor mic, deșteptat de curînd la viața națională și amenințat din multe părți în dezvoltarea lui, crearea unei culturi proprii trebuie să fie întâia și ultima țintă a educației lui. O educație temeinică națională, o încredere neștrămutată în puterea de viață și în trăinicia neamului nostru, nu le putem cîștiga însă fără cunoașterea aprofundată a trecutului, fără conștiința clară a primejdiilor ce am întîmpinat și a faptelor mari ce am săvîrșit. Aceste fapte ne sunt păstrate, ca cel mai scump patrimoniu al trecutului, în monumentele istoriografiei, care pentru noi sunt un titlu de glorie și de mîndrie, tot așa ca și faptele povestite în ele...

Obiectivitatea absolută în istorie e un ideal de care tindem a ne apropia necontenit, pe care nu-l vom atinge însă niciodată pe deplin, căci din lanțul întîmplărilor istorice vor lipsi totdeauna unele verigi, pe care nici mintea cea mai prudentă nu le va putea reconstitui exact. Această convingere mă face să consider deocamdată ca problemă mai actuală a istoriografiei noastre editarea diferitelor feluri de izvoare, decît expunerea istorică.

Cu aceasta nu voiesc să contestez cîtuși de puțin legitimitatea încercărilor de expunere. Oricînd se vor face însă acestea, singura tendință a lor, ca a ori și cărei lucrări științifice, trebuie să fie tendința spre ade-

văr. Orice alt scop trebuie înălțat. Tendințele greșite ale secolului trecut, care își au explicarea în situația politică de atunci a poporului român și în prejudecățile Școlii ardelenene, trebuie evitate pe viitor.

Statele române au avut, pe lîngă epoce glorioase de luptă pentru existența lor și pentru apărarea creștinătății, și epoce de adîncă decădere politică și morală. Aceste păcate ale trecutului nu trebuie ascunse ori tăgăduite, acum după ce am avut tăria de a trece peste ele și a ne crea o poziție care ne dă

posibilitatea de a le evita pe viitor. Corupția politică și administrativă, din epoca fanariotă — ce-i drept, cu rădăcini mai vechi — trebuie s-o avem mereu în minte, ca să luăm îndemnul de a lupta împotriva corupției de astăzi, oricît de micșorată s-ar părea față de cea din trecut.

Dar în același timp ne vom încălzi la auzul faptelor de vitejie și a cuceririlor pe terenul culturii intelectuale și artistice, de care cea mai înaltă dovadă ne-o dau însăși monumentele istoriografiei, ale cărei faze le-am schițat aci. Acel dintre noi care se simt chemați să studieze și să povestească altora opera trecutului, au tot dreptul să fie mîndri de predecesorii lor, pe care pot să-i continue astăzi în împrejurări mai prielnice. Ei găsesc, înainte de toate, un îndemn și un sprijin în Academia Română, care caută să unească silințele tuturor spre un ideal comun de cultură națională.

(Istoriografia română și problemele ei actuale, discurs de recepție la Academia Română, București, 1905)

23 august 1944

UN DOCUMENT NEĂȘTEPTAT

Un nou document vine să se adauge dosarului istoric despre 23 august 1944. Este după cum se vede imputernicirea pe care, la 17 august 1944, liderii P.N.Ț., P.N.L., P.S.D., P.C.R., coalițați în Blocul Național Democrat, au semnat-o pentru domnul general Aurel Aldea în vederea trecerii frontului în Rusia pentru încheierea armistițiului cu puterile aliate din coaliția Națiunilor Unite.

Importanța acestui document decurge în primul rând din însăși existența lui, care exprimă preocuparea și hotărârea opoziției antiantonesciene de a scoate țara din războiul hitlerist. Este un document esențial în această direcție și el atestă totodată existența unei colaborări politice nu numai virtuale ci și reale și serioase între cele patru partide. Într-un moment cînd subiectul 23 august 1944 a devenit subiect de mare controversă, orice nou document care aduce clarificări este de mare importanță, cu atât mai mult cu cît semnarea acestei imputerniciri cu o săptămînă înaintea loviturii de stat de la 23 august 1944 arată stadiul avansat al pregătirii acesteia, precum și faptul că toate forțele politice din România erau conștiente că sosise ora deciziilor pentru destinul țării. Din documentele de la Stockholm, obținute din arhivele diplomatice sovietice și publicate pentru prima oară de revista noastră (nr. 8, 9, 10/1991) rezultă că vizita

M A N D A T

Domnul General Aurel Aldea mandatar pe lângă Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste al Blocului Național Democrat român, este imputernicit să semneze, în numele acestui Bloc, cu guvernele Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii, actul de armistițiu conform propunerilor făcute de Aliați și ameliorărilor consimțite ulterior de Guvernul Sovietic.

Convenția de armistițiu va rămâne secretă, ea neputînd fi publicată decât după punerea în aplicare. Aplicarea armistițiului se va face de îndată ce se va constitui guvernul legal român.

Domnul General Aldea este însărcinat de asemenea să coordoneze acțiunea militară a României cu a armatei sovietice și a celorlalți aliați.

Domnia sa este mandatat în același timp să discute cu guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste toate modalitățile de aplicare ale armistițiului precum și de a semna, după ce va fi prealabil autorizat, o convenție specială în acest sens.

Făcut în București, azi 17 August 1944

Pentru Partidul Național Liberal

Pentru Partidul Comunist

Lucretia Patrascanu

Pentru Partidul Național-Tărănesc

Pentru Partidul Social-Democrat

Constantin Bălan

emisarului român, generalul Aldea, era anunțată și așteptată. Motivele pentru care ea nu a avut loc nu sînt încă elucidate și ele țin probabil de condițiile concrete ale trecerii liniei frontului, mai ales după declanșarea puternicei ofensive sovietice de la Iași—Chișinău. Oricum, coroborată cu celelalte documente — dintre care multe au fost

primă oară publicate de *Magazin istoric* — imputernicirea cu semnăturile lui Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Tiței-Petrescu, Lucrețiu Pătrășcanu arată, încă o dată, că actul de la 23 august 1944 nu-și poate pierde importanța în istoria contemporană a românilor.

C.P.

Noi revelații

PARAȘUȚII ÎNTRE MAREȘAL ȘI REGE

GRIGORE OLIMP IOAN

**În ciuda deceniilor care s-au scurs
și a numeroaselor surse publicate între timp,
continuă să apară noi și noi documente și mărturii
despre evenimentele de la 23 august 1944.**

**Revista Magazin istoric, dovedind același interes constant
față de acest important moment al istoriei noastre contemporane,
și dornică să contribuie la o cit mai exactă reconstituire a faptelor,
pune în circulație o nouă mărturie, ale cărei semnificație și valoare
nu vor scăpa cititorilor și, se înțelege, nici specialiștilor.**

Desantul n-a avut loc

La 23 august 1944 mă aflam în București, având funcția de șef al Serviciului de presă din Ministerul afacerilor interne, cu gradul de secretar de presă principal. Fusesem numit în această funcție — între două concentrări — de către ministrul subsecretar de stat Petre Strihan, împuternicit pe atunci cu conducerea administrației de stat. Petre Strihan (pe adevăratul său nume Petre Constantinescu, Strihan fiind inițial un pseudonim literar sub care a publicat mai multe volume de poezii) era originar din Mizil și era profesor de drept la Academia Comercială din București (azi A.S.E.). Fiind coleg cu Mihai Antonescu, pe atunci ministru de externe și vice-președinte al Consiliului de Miniștri, îl recomandase marelui Ion Antonescu, care îl numise subsecretar de stat la Ministerul de interne. Era singurul civil din conducerea acelui departament, al cărui titular era generalul Dumitru Popescu, iar la Poliție și Siguranță un alt general, Pîky Vasiliu.

Cu câteva zile mai înainte, întovărășindu-l pe Petre Stri-

han, participasem la o consfătuire ministerială ținută la Iași, din ordinul marelui, pentru rezolvarea problemelor curente ale orașului, aflat chiar în linia frontului. Frontul era stabilizat pe culmea Stîncă Roznovanu și bateriile noastre de artilerie erau amplasate pe dealul de la Copou, chiar în incinta parcului. Pînă în linia frontului se ajungea cu tramvalul, care funcționa ziua și noaptea, ca și bisericile, permanent pline de lume; aici veneau și soldații de pe poziții, învoiți, ca să se închine.

La ducere spre Iași ne-am deplasat cu mașina ministerului, chiar pe traseul de demarcare a pozițiilor noastre, pe șoseaua Podul Iloaiei—Tîrgu Frumos—Iași. La întoarcere, comandantul militar apreciind că s-a comis o mare imprudență folosind acest traseu care era sub bătaia armamentului inamic, ne-am întors cu două avioane de legătură „Fiesler-Storck”, singurele care puteau ateriza și decola în zori sau după lăsarea întunericului, de pe aerodromul din Iași, bombardat cu regularitate de artileria sovietică.

Conferința ministerială a durat două zile și a rezolvat problemele acute ale orașu-

lui, ministerele implicate fiind reprezentate de persoane cu funcții de răspundere. Singurii cu grad de ministru care au participat la această conferință specială au fost Petre Strihan, din partea Ministerului de interne și Mircea Vulcănescu, din partea Ministerului de finanțe. Cu acesta din urmă m-am înapoiat în același avion pînă la Bacău, de unde am continuat călătoria cu trenul pînă la București. De precizat că tipul de avion menționat mai sus avea numai două locuri și tot timpul zborului am stat ghemuit în carlingă, în circa ministrului Mircea Vulcănescu, avionul fiind pilotat de un adjutant, fost camarad de zbor cu mine în prima parte a campaniei. Cu celălalt avion a zburat pînă la Bacău și de acolo la București, ministrul Petre Strihan, neavînd, desigur, pe nimeni în circă.

Darea de seamă a amintitei conferințe, atît pentru Cabinetul marelui, cît și pentru întreaga presă din țară și radio, a fost redactată de mine.

În după-amiaza zilei de 23 august mă prezentasem ca de obicei la cabinetul ministrului Petre Strihan, pentru aprobarea unor lucrări de rutină, destinate difuzării prin

presă și radio. Conducerea Ministerului afacerilor interne era pe atunci în Calea Victoriei, în Palatul Cantacuzino (fostă proprietate a soției lui George Enescu), cunoscut sub numele de „Casa cu lei”. Eram în biroul ministrului când a intrat foarte agitat Ică Ionescu, secretarul general al ministerului, care s-a adresat lui Petre Strihan:

— Am primit un telefon de la fratele meu Lică Ionescu, director la Radiodifuziune, care m-a anunțat un fapt cu totul neobișnuit: a fost chemat de urgență la Palat, în vederea transmiterii unui comunicat foarte important pentru țară; nu știe nimic mai mult, dar se pare că se petrec lucruri foarte grave...

Petre Strihan a răspuns îngândurat:

— N-am nici un fel de informație în acest sens; îmi pare rău că tocmai generalul Dumitru Popescu este absent...

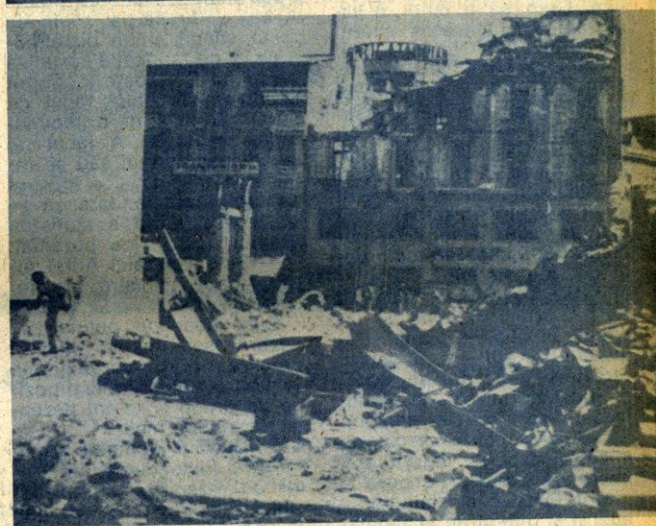
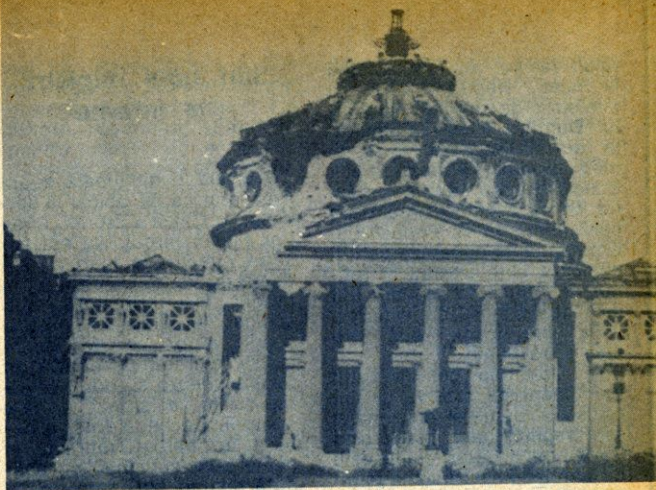
(Titularul Ministerului de interne era retras de câteva zile într-o vilă rechiziționată la Săftica, lângă București, anunțând că e bolnav).

După câteva minute de tăcere încordată, a sunat telefonul „special”. Era un aparat ce nu fusese instalat lângă celelalte de pe biroul ministrului, ci pe o masă separată, lângă perete. Acest telefon era în direct cu mareșalul și ceilalți miniștri din guvern, fiind folosit foarte rar. Surprins, Petre Strihan s-a ridicat în picioare și s-a îndreptat spre telefonul care suna insistent și cu tonalitate aparte. A ridicat receptorul. Fiind lângă el, am auzit deslușit:

— Aici generalul Jienescu...

Într-adevăr, la celălalt capăt al firului se afla generalul de escadră aviator Gheorghe Jienescu, subsecretar de stat al aerului. Acesta l-a comunicat:

— Mareșalul și cu Mihai Antonescu, precum și gene-

Victime ale bombardamentului hitlerist din 24 august: Ateneul Român, blocul Cartea românească și Teatrul Național

ralul Vasiliu, au fost arestați la Palat... Neputînd vorbi cu ministrul de interne, generalul Dumitru Popescu apelez, la dumneavoastră, care în mod automat îi țineți locul. Solicit acordul dumneavoastră ca să trimit o unitate de parașutiști de la Popești-Leordeni, ca să elibereze pe toți cei care sînt arestați și reținuți la Palat; parașutiștii pot sosi acolo în 45 de minute...

La care, calm, Petre Strihan a răspuns:

— Domnule general, sînt locotenent de rezervă și știu că șeful suprem al armatei este regele; dacă Maiestatea Sa a luat o hotărîre, nu este de datoria noastră să intervenim...Cred că e bine să așteptăm desfășurarea evenimentelor...

Generalul Jienescu nu a mai spus nimic și a închis telefonul. Dar nici pe parașutiști nu i-a trimis la Palat. Oare ce s-ar fi întîmplat dacă-i trimitea? Vă dați seama?

Generalul Jienescu a avut și el o soartă tragică: după ani grei de temniță comunistă, după eliberarea din dețenție, s-a sinucis...

În biroul ministrului Petre Strihan au mai venit și inspectorul general administrativ Glod, Corneliu Rudescu, directorul Oficiului de studii, și judecătorul Mircea Rădulescu, directorul său de cabinet. Au început să discute în șoaptă, dar cu înfrigurare, despre noua situație politică a țării. Peste cîteva minute au apărut și ofițerii de la cabinetul ministrului de interne, maiorul Enescu și căpitanul Cochinos, care ne-au anunțat să deschidem aparatul de radio care se afla în birou, ceea ce am și făcut imediat. La început se transmitea muzică patriotică, după care vocea gravă a crainicului a anunțat:

— Lăsați aparatele de radio permanent deschise; în viitorul apropiat se va transmite un comunicat de cea mai mare importanță pentru țară!

Proclamația regelui Mihai către țară am ascultat-o în cursul serii, acasă. Conținutul ei este bine cunoscut.

Sînt noul ministru de interne

A doua zi dimineată m-am prezentat ca de obicei la serviciu, în Calea Victoriei, unde îmi aveam biroul. Nu era absolut nimeni. În timp ce se deam de vorbă cu portarul în pragul ușii principale, sub scările de sticlă ce proteja scările dintre cei doi lei de piatră, a intrat pe poartă un „Buick” negru și, după un viraj strîns, a stopat în fața noastră. De lingă șofer a coborît un bărbat îmbrăcat în haine care semănau cu o ținută militară, dar fără grade. Avea o brasărdă roșie la mîna stîngă și un pistol-mitralieră de fabricație sovietică pe piept. Din spate a coborît un domn înalt, bine făcut, cu părul cărunț și de o impunătoare prestență. A făcut un semn însoțitorului său să rămînă la mașină și a început să urce treptele, fără să se grăbească. Cînd a ajuns în dreptul nostru, s-a prezentat:

— Sînt generalul Aurel Aldea, noul ministru de interne...

Cum doar de puține zile dezbrăcasem haina militară pe care o purtasem mulți ani, în mod automat am luat poziție de drept și m-am prezentat la rîndul meu:

— Să trăiți, domnule general; sînt sublocotenentul aviator de rezervă... șeful Serviciului de presă, la ordinul dumneavoastră...

Deși eram îmbrăcat civil, atitudinea mea militărească i-a plăcut. A zîmbit și m-a întrebat:

— Cine e aici mai mare din conducerea ministerului?

— Absolut nimeni, domnule general, am răspuns eu și l-am invitat printr-un gest să intre în clădire.

Ne-am oprit în prima cameră pe stînga, unde era biroul directorului de cabinet al ministrului de interne, locotenent-colonelul Plesnilă, pe biroul căruia domneau o ordine desăvîrșită și un snop de creioane ascuțite într-un vas. Generalul s-a așezat la biroul acestuia și mi-a spus:

— Te rog anunță conducerea ministerului; să vină toți șefii aici ca să-i cunosc și eu.

Am apăsat pe butonul telefonului care făcea legătura cu centrala și pe un ton de comandă aspru am anunțat:

— „Atențiune jandarmi!” (în cod, aceasta era comanda pentru comunicări ultra urgente și cu prioritate maximă, folosită de ministrii noștri). Toți șefii direcțiilor din minister să se prezinte la cabinetul domnului general Aldea, noul ministru de interne, cu maximă operativitate!

Fiindcă vorbeam de la telefonul colonelului Plesnilă, telefonista mi-a răspuns și ea militărește:

— Să trăiți, am înțeles! Dar recunoscîndu-mi probabil vocea, a adăugat pe un alt ton: e foarte greu, domnule șef, că sînt toți dispersați și nu știu de unde să-i culeg...

Am arătat apoi generalului Aldea biroul ministrului de interne, care era dotat cu o mobilă stil somptuoasă, în bibliotecă Palatul Cantacuzino. De un efect deosebit erau rafturile pentru cărți care împodobeau pereții. Generalul, privind admirativ în jur, m-a rugat să deschid ferestrele, ca să intre aer curat. De cum am deschis prima fereastră, am auzit un zumzet surd de motoare, venind din văzduh. L-am recunoscut imediat: erau avioane „Heinkel-111”, de bombardament, din care avea în dotare și aviația noastră și cea germană. Pe un astfel de aparat zburasem și eu la începutul războiului, așa că le cunoșteam foarte bine zgomotul caracteristic.

— Domnule general, vin nemții să ne bombardeze!

— Ești sigur?, m-a întrebat ușor mirat generalul.

Dar n-am mai apucat să răspund ceva, căci primele explozii au și început să se audă prin ferestrele deschise. Fără pic de șovăire, l-am condus pe noul ministru înțîi la subsol, în sala cazanelor de la calorifer și apoi, la sugestia portarului care era și el acolo, peste drum, în adăpostul cel mare, cu două ni-

vele sub pământ, de la Ministerul economiei naționale. În timp ce traversam amîndoi în mare grabă strada, am recunoscut sirenele avioanelor germane de bombardament în picaj „Stukas”, care începuseră să bombardeze Palatul și alte obiective mai însemnate din centrul Capitalei. Antiaeriana românească din jurul Capitalei începuse și ea tragerile într-o cadență rapidă.

După încetarea alarmei, ne-am întors în clădirea Palatului Cantacuzino. O bombă căzuse peste corpul de gardă din curtea din spate, pe unde tocmai trecusem cu câteva minute mai înainte, și ucisese santinela care rămăsese în post. Tot atunci au început să sosească și șefii din minister, spre a se prezenta noului ministru.

De a doua zi mi-am luat slujba, numai că Serviciul de presă a trecut de sub conducerea Subsecretariatului de stat pentru administrație direct sub aceea a cabinetului ministrului de interne. În lo-

cul lui Petre Strihan a fost numit ca subsecretar de stat generalul Dămăceanu. (În timpul regimului comunist, pentru „vina” de a fi fost demnitar sub mareșalul Antonescu, Petre Strihan a executat 15 ani de pușcărie; a murit la o vîrstă venerabilă, cu puțini ani în urmă, înconjurat de stima și afecțiunea prietenilor săi literari)¹. Și generalul Aurel Aldea, deși fusese un participant activ la evenimentele de la 23 august, a murit în închisoarea comunistă de exterminare de la Rimnicu-Sărat.

În ceea ce mă privește, am rămas mai departe la post (în clădirea cea nouă din str. Academiei, devenită ulterior sediul fostului C.C. al P.C.R.) cu câteva întreruperi datorate re-concentrării mele — sub ministrii de interne general N. Rădescu și N. Penescu.

¹ În nr. 6/1969, *Magazin istoric* i-a publicat un articol intitulat *Un divorț domnesc*, autorul lucrînd în acea vreme la Institutul de istorie „N. Iorga”.

După instaurarea comunistului Teohari Georgescu, profitînd de faptul că fostul șef de cabinet Stelian Tănăsescu, fost coleg de facultate și pe care îl cunoșteam de mulți ani, fusese numit director al Administrației de stat, am obținut o cuviincioasă demisie din postul ce-l ocupam, pe motive de sănătate. (Stelian Tănăsescu a dispărut fără urmă în timp ce efectua o călătorie de studii în fosta U.R.S.S., în timpul „deviaționismului de dreapta”, 1952.)

Eu m-am retras la țară în Moldova, într-un sat de unde se trăgea familia mamei mele. Dar pentru scurtă vreme. Cînd „viitura comunistă” a început să dărîme totul în calea ei, mi-am schimbat „preocupările” și „sfera de activitate”. Am devenit ungător de motoare la Fabrica de zahăr din Săscut, pentru ca să avansez, ulterior, mecanic șef și să „trag tare” pe șantierele patriei, vreo 25 de ani.

O nimica toată pentru o viață de om! Nu? ■

23 AUGUST 1944 ÎN NOVAIA I NOVEIȘAIA ISTORIA

„București, 23 august 1944. Ora 22 și 30 minute. România, istovită de război, se adună în jurul megafoanelor. Răsună glasul regelui Mihai. El declară că țara iese din războiul împotriva coaliției antihitleriste și cere armistițiu.

Ora 23.00. Nu se aude vuietul de motoare al avioanelor anglo-americane, pentru care bombardarea Bucureștilor, în condițiile supremației absolute a aviației aliate în aer, a devenit un fapt obișnuit. Piața din fața Palatului Regal este plină; mulțimea se bucură. Tânărul rege Mihai iese în balcon. Lumea îl salută. Forțele armate — toate, pînă la ultimul pluton — îndeplinesc ordinul regelui: încetarea acțiunilor militare împotriva armatei sovietice.”

Sînt cuvintele cu care debutează un articol din revista rusească *Novaia i noveișia istoriia* (Istorie modernă și contemporană), nr. 6/1991. Sub titlul *23 August în România* și sub semnătura lui V.N. Vinogradov, publicația prezintă un amplu studiu consacrat conotațiilor acestui eveniment în istoria României și evoluției înregistrate de terminolo-

gia lui în istoriografia română: „ziua eliberării României de sub jugul fascist”, „act istoric”, „insurrecție armată”, „începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă” etc.

„În literatura istorică sovietică — scrie autorul, cunoscut specialist în istoria României — ziua de 23 august 1944 a fost considerată un punct crucial al revoluției democrat-populare”. Simpla evoluție a termenului, metamorfozele lui de-a lungul deceniilor, întru redarea conținutului istoric, potrivit sinuozităților politicii, ilustrează cît de dificilă este căutarea adevărului.

Noutatea acestui studiu este că, după ce prezintă lectorilor săi o cronologie a evenimentelor ce au condus la momentul 23 august 1944, începînd cu luna iunie 1941, *Novaia i noveișia istoriia* reproduce (în traducerea doamnei S.E. Subbotina) documente, materiale inedite de arhivă, mărturii ale unor participanți la evenimente (lideri ai principalelor partide politice, extrase din presa acelor ani), toate preluate din revista *Magazin istoric*, numerele 1, 2, 4, 5, 8/1990.

GENERALUL

DIN CIMITIRUL MĂNĂSTIRII AGAPIA

MARIAN ȘTEFAN, ALESANDRU DUȚU

Cu mai bine de două decenii în urmă, în cimitirul mănăstirii Agapia, îngrijit cu dragoste de măicuțe, am descoperit un mormint care ne-a reținut în mod deosebit atenția.

Numele defunctului: Hugo Schwab, profesia: general, data morții: 24 august 1944 erau tot atâtea semne de întrebare ce au persistat peste timp și cărora, în sfârșit, credem că sîntem în măsură să le răspundem.

De ce așa de tîrziu, vor înțelege cititorii singuri din cele ce urmează.

Așadar, cine a fost Hugo Schwab?

Caracter, educație militară desăvîrșită

Hugo Schwab, sas din Transilvania, s-a născut la 27 iunie 1887, la Reghinul Săsesc. După terminarea celor opt clase de liceu, a urmat cursurile Școlii militare de la

Sibiu (1901-1905). La început, a activat ca stagiar în Regimentul 5 Infanterie austro-ungar și a avansat în grad după cum urmează: sublocotenent (1908), locotenent (1913), căpitan (1915), maior (1917). Începînd cu data de 25 noiembrie 1914, ca ofițer în armata austro-ungară, a luat parte la operațiile de pe frontul rus; a căzut pri-

zonier, fiind eliberat la 27 mai 1918. La 28 martie 1919, așa cum s-a întîmplat și cu alți subofițeri și ofițeri transilvăneni, a fost integrat în cadrele active ale armatei române (Regimentul 82 Infanterie) cu gradul de maior și cu vechime de la 1 august 1917. A luat parte la campania din Ungaria, în 1919 (comandant de companie și apoi de

batalion în Regimentul 98 infanterie). În 1923 a primit gradul de locotenent-colonel, iar șase ani mai târziu a devenit colonel. În 1938 a avansat general de brigadă și în 1942 general de divizie.

A comandat Regimentul 40 infanterie (1930-1937), Brigada 9 infanterie (1937-1939), Divizia 9 infanterie (1939-1941). În dimineața declanșării rebeliunii legionare din ianuarie 1941, comandantul Corpului 2 armată, generalul de divizie Nicolae Maciel, l-a numit prefect temporar al județului Constanța. La 16 ianuarie 1942 a fost numit comandant al Corpului 4 teritorial, iar la 20 martie a preluat comanda Corpului 3 armată. Din octombrie 1943 și până în mai 1944 a fost comandantul Corpului de munte, cu misiunea de a apăra sectorul sudic al litoralului Crimeei. În această calitate, a asigurat operația de evacuare a forțelor germano-române din Crimeea, reușind, cum se apreciază într-un document de epocă, „prin energie și stăruință să evacueze, între 13.04-10.05 [1944] peste 42 000 ofițeri și trupă”.

Din caracterizările pe care i le-au întocmit superiorii săi în cursul carierei, am selectat aprecieri ca: „Bune studii militare... Distins... Capabil... Conștiincios... Disciplinat... Inteligent... Caracter... Educație militară desăvârșită... Cultură generală aleasă...”

Evenimentele din 23 august l-au găsit în funcția de comandant al Corpului 7 armată...

Eveniment unic; o performanță; nimeni nu se aștepta

Cele trei sintagme rezumă în esență judecăți de valoare ale istoriografiei române și străine privitoare la atitudinea corpului de comandă, a armatei române în ansamblu, în momentul arestării marelui Antonescu și întoarcerii armelor împotriva Germaniei. Și pentru a vă con-

vinge, este suficient să reproducem trei citate din articole care au fost publicate în cursul anilor chiar în paginile revistei *Magazin istoric*. „Eveniment aproape unic în istorie — o întreagă armată a efectuat o întoarcere de 180 grade în atitudinea și comportarea sa, cu implicații de proporții deosebite de însemnate pentru mersul războiului antihitlerist — a dat, în mod firesc, naștere la o serie de nedumeriri”. „Faptul că, în decurs de câteva zile, o armată de aproape 500 000 oameni s-a desprins de marile unități germane între care era intercalată și a reușit să se regroupeze în timp ce lupta pentru a curăța teritoriul țării de nemți, efectuând concomitent acoperirea împotriva trupelor hitleriste și horthyste din nord-vestul Transilvaniei și deplasându-se peste Carpați pentru a ocupa poziția de apărare împotriva acestora, este într-adevăr o performanță”. „Din partea germană — scria istoricul german A. Hillgruber —, nimeni nu se aștepta ca armata română... să fie ținută în mână, atât de hotărât, în totalitatea sa, de către noul guvern”.

Și tot în sprijinul acestor aprecieri au fost citate de fiecare dată răspunsurile celor doi comandanți ai armatelor române de operații la întrebarea formulată de comandamentul german în legătură cu poziția lor față de actul de la 23 august 1944. Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3: „Nu pot să am altă atitudine decât aceea pe care M. S. Regele și noul guvern au luat-o”; Ilie Șteflea, comandantul Armatei 4: „Voi merge cu țara și cu M. S. Regele!”

Aprecierile corespund unei realități obiective, iar declarațiile celor doi generali au fost integral acoperite prin fapte pe care istoria le-a reținut ca atare. Sigur, nu putem trece cu vederea excesele propagandistice sau mistificările istoriografiei din anii dictaturii comuniste care, încercând să explice reacția oștirii române în acele momente hotărâtoare, atribuia merite deose-

bite, dacă nu cumva exclusive, influenței pe care partidul comunist ar fi exercitat-o asupra militarilor români până la nivel de înalt comandament. Și nu putem omite acest aspect nu numai pentru că el este un exemplu tipic de distorsionare a adevărului, dar și pentru că aproape întreg corpul de comandă al oștirii române — ofițerii și generalii prin influențarea căroro comuniști pretindeau că imprimaseră o anumită orientare a întregii armate —, peste numai câțiva ani, avea să fie decimat în lagărele și închisorile regimului comunist!

Dacă atitudinea armatei române rămâne un fapt istoric real, istoriografiei îi revine sarcina de a delimita dimensiunile dramei umane care a stat la baza acestei atitudini. Cu „cazul” Hugo Schwab, pe care îl vom relata în continuare, nu facem decât un prim pas...

În serviciul armatei române

Încă din prima zi, ofensiva sovietică pe frontul Iași — Chișinău, declanșată în dimineața de 20 august 1944, a provocat străpungerea apărării germano-române pe mai multe direcții. Până în seara de 23 august, sovieticii au executat breșe adânci și au înaintat pe două direcții convergente către Leova și Leușeni pe Prut, atingând alinamentul general nord Tirgu Neamț — Roman — nord Birlad — nord-vest Huși — nord Tatar Bunar. În noaptea de 23 august, Corpul 7 armată (în componența sa intrau: comandamentele 103 și 104 munte, regimentele 17 infanterie și 8 grăniceri) se afla în dispozitiv pe înălțimile de la est și vest de Tirgu Neamț. El a primit ordin, telefonic și prin hughes, să înceteze ostilitățile împotriva trupelor sovietice, și să se deplaseze imediat spre a ocupa poziție pe înălțimile situate la sud de riul Putna, între Soveja și Jariștea. Ordinul primit cerea

să înceteze orice legătură de comandament cu trupele germane, contra cărora să se apere în caz de atac și, în același timp, să nu se lase dezarmat de trupele ruse.

Un amănunt deloc lipsit de importanță, desprins dintr-un amplu raport întocmit de fostul șef de stat major al Corpului 7 armată, colonel At. Lișcu, precizează că: „După ce s-a terminat darea ordinelor (telegrafice și scrise) pentru deplasarea în noua zonă și după ce în dimineața de 24 august am verificat executarea, la cartierul corpului de armată și al serviciilor de la eșalonul I, defunctul general Schwab — fostul comandant al Corpului 7 armată — a fost chemat la Hughes, din Piatra Neamț, de un ofițer de stat major de la Corpul 5 armată, trimis de domnul general Niculescu Constantin. Din partea domnului general Niculescu s-au pus trei întrebări, între care a fost și aceea: «dacă generalul Schwab înțelege să execute întocmai dispozițiunile noului guvern român». La aceasta generalul Schwab a răspuns că înțelege să execute întocmai ordinele și dispozițiunile comandamentului și guvernului român».

La sfârșitul acestui pasaj, autorul face următoarea precizare în subol: „Am arătat acest detaliu, pentru a nu plana nici o bănuială asupra memoriei generalului Schwab, care a înțeles să fie în serviciul armatei române pînă în ultimul moment al vieții sale [subl. ns.]”.

Așadar, să urmărim în continuare, modul în care comandamentul Corpului 7 armată a transpus în viață ordinul primit. Ne vom folosi de mărturiile cuprinse în rapoartele întocmite de diferiți subalterni ai generalului Hugo Schwab, documente redactate la scurt timp după consumarea evenimentelor și la care au participat nemijlocit. Primul poartă semnătura căpitanului Theodoru N. Lucian, ofițer de stat major din Corpul 7, fiind redactat la 26 septembrie și adresat Secției 2 din Marele Stat Major:

„În dimineața zilei de 24 august, am primit ordin de la dl. comandant al Corpului 7 armată, general Schwab Hugo, să îl însoțesc împreună cu dl. general Cosma, comandantul artileriei Corpului 7 armată, și dl. colonel Lișcu, șeful de stat major, la inspecția ce o va face coloanelor de scurgere ale corpului de armată care se retrăgeau spre sud, conform ordinului Armatei 4.

Corpul 7 avea sub ordine comandamentele 103 și 104 munte...

Am trecut pe la Comandamentul 104 munte care era înconlonat și apoi pe la Comandamentul 103 munte care încă nu se înconlonase. După ce dl. general comandant a dat ordinele necesare, ne-am înnoapoiat, îndreptându-ne spre Piatra Neamț. Trecind prin comuna Humulești (sud Tirgul Neamț), rușii intraseră în sat și la venirea mașinii noastre au început să tragă cu pistoalele mitralieră mai întâi în sus, ulterior în noi. Am fost nevoiți să oprim și am încercat să parlamentăm cu ei, spunându-le că este armistițiu și, deci, trebuie să ne lase drumul liber.

Nu ne-au ascultat, ne-au luat ceasurile, centurile, hainele și bagajele și ne-au dus înapoi ca prizonieri. Dl. general Schwab, văzând situația în care eram puși și copleșit probabil de ultimele evenimente, s-a sinucis, împușcându-se cu revolverul în timpla dreaptă. A murit pe loc [subl. ns.]

După trei zile de marș pe jos (circa 80 km) și tergiversări pe la diferite lagăre și comandamente, timp în care ne-au luat actele și banii avuți asupra noastră, dl. general Cosma cu mine — ca ofițer de stat major — am fost luați cu o mașină de un ofițer trimis de Armata 40 rusă și am fost duși la comandamentul armatei.

Aici [la Comandamentul Armatei 40 rusă] am găsit pe dl. general Teodorescu Ioan, comandantul Regimentului 20 infanterie, iar ulterior au mai fost aduși și domnii general Barozzi, colonel Său-

lescu, colonel Ciochină, colonel Kogălniceanu, colonel Lazariu și lt. col. Toncescu.

Am fost ținuti la eșalonul I al Armatei [40 rusă], ulterior la eșalonul II, în Tirgul Neamț, Boroaia și Bistrițioara.

Am cerut cu toții insistent și repetat să fim trimiși la unitățile noastre; ni se răspundea constant să avem răbdare că vor primi ordine ce să facă cu noi”.

S-a sinucis în Humulești lui Creangă

Dar am devansat desfășurarea evenimentelor, reproducind acest raport. Să ne întoarcem în dimineața zilei de 24 august.

Darea de seamă întocmită de colonelul At. Lișcu, șeful de stat major al Corpului 7 armată, conține numeroase alte detalii, care merită a fi cunoscute: „Pentru executarea misiunii [permise în noaptea de 23/24 august], Corpul 7 armată a organizat desprinderea de unitățile ruse în ordine:

Serviciile corpului de armată din zona Piatra Neamț, imediat în coloane de marș spre sud; Comandamentul 103 munte cu toate E.N.I. [elementele neîndivizionate], de întărire asigurat pe axul de marș (în zona Tg. Neamț), cu ariergarda de la Comandamentul 104; Comandamentul 104 va încheia coloana, avind puternice elemente de ariergardă și flancgardă — proprii și Grupul 61 cercetare al Corpului 7 armată — pe direcția Roman (est Girov); execuția urma să înceapă imediat. În realitate, Comandamentul 103 nu s-a înconlonat decît la 24 august după ora 10, iar Comandamentul 104 s-a înconlonat la 24 august ora 6, cu o parte din unități pe itinerariul rezervat Comandamentului 103.

Către orele 9, rușii au atacat ariergarda Comandamentului 104, călare pe șoseaua Tg. Neamț — Piatra Neamț și au respins-o la sud de Humu-

lești. În această situație, Comandamentul 104 a descoperit axul de mișcare al Comandamentului 103 munte. Comandamentul 103, venind pe itinerar după ora 10, a fost obligat de ruși să se dirijeze spre Bistricioara-Hangu. Pe această direcție a fost atacat de trupele germane. În această situație, Comandamentul 103 s-a dirijat cu strictul necesar peste munți, pe poteci: Pipirig — est Hangu — Schitu Tarcău — Moinești, unde, fiind complet armat, a cerut să lupte sub comandament rus. Comandamentul 104 și serviciile Corpului [7] armată au fost dezarmate de ruși pe axul Tg. Neamț — Girov — Roznov — Tazlău și îndrumate în diferite lagăre.

Domnul general [Ilie] Crețulescu de la Comandamentul 104 a cerut și s-a aprobat de ruși să la comanda lui [Comandamentului] 103, lipsit de comandantul său (colonelul Săulescu).

...La ora 8.45 s-a pus în mișcare și eșalonul I, spre sud, iar defunctul general Schwab mi-a ordonat să-l însoțesc, împreună cu domnul general Cosma — comandantul artileriei Corpului 7 armată — și căpitanul Theodoru din statul major al Corpului 7 armată, de la mănăstirea Văratec spre Tg. Neamț, pentru a verifica modul de încolinare al trupelor.

La 24 august către orele 9, am ajuns cu mașina la Humulești (întrețărirea șoselelor Tg. Neamț — Piatra Neamț și Pipirig — Pașcani). Aici am aflat că Batalionul 113 munte, din Comandamentul 104, se află în ariergardă pe Tg. Neamț. S-a dat ordin ca Batalionul 113 să se încoloneze, iar Batalionul 114 să nu plece din poziții până nu se vor scurge unitățile Comandamentului 103.

Am pornit apoi cu mașina spre mănăstirea Neamț, spre a impulsiona marșul spre sud al Comandamentului 103. La 3-4 km sud-est de mănăstirea Neamț, am găsit numai pe colonel Săulescu Spiridon, însoțit de ofițerul cu operațiile, în mașină spre Humulești.

Generalul Schwab a aflat că nici la ora 9.10 unitățile nu s-au scorbit de pe poziție și a observat [muștră] foarte sever pe colonelul Săulescu.

La însoțire spre Piatra Neamț, la încrucișarea șoselelor Nemțșor — Humulești — Tg. Neamț — Bălățești, în satul Humulești, mașina în care mă aflam a fost înconjurată de circa o companie de ruși, care trecuse la sud de sat. Batalionul 114 vinători de munte era deja în parte prins și în parte se retrăgea spre sud de satul Humulești.

Am căutat să explicăm comandantului unității rusești că sîntem în armistițiu și că noi avem ordin să nu tragem, ba am lăsat chiar echipe spre a indica locurile minate. Totul a fost în zădar și după dezarmare am fost duși pe jos spre Fălticeni pe drumul Boroaia — Tonți — Oniceni. Pe tot drumul am fost foarte deseori ofenși de diferitele grade inferioare și ofițeri ruși.

Generalul Schwab s-a împușcat în mașină la Humulești, în chiar momentul de a fi capturat...

„Ceasuri, bricege, inelee..., absolut tot“

În acest punct, întrerupem *Darea de seamă* a colonelului At. Lișcu, pentru a face loc unui fragment din cea de a treia mărturie — raportul înaintat la 28 septembrie 1944 de către generalul Gheorghe M. Cosma către Marele Stat Major Român. „În dimineața zilei de 24 august 1944 — scrie generalul Cosma —, generalul Schwab Hugo, comandantul Corpului 7 armată, după ce dăduse în cursul nopții ordinele operative ce decurgeau din ordinele Armatei a 4-a, pentru executarea Convenției de armistițiu dintre România și Rusia Sovietică, a vrut să vadă, personal, modul cum s-au încolonat unitățile comandamentelor 103 și 104 munte. În acest scop, a ordonat ca subsemnatul, împreună cu colonelul Lișcu... și

căpitanul Theodoru..., să-l însoțim, urmînd ca, după ce vedem coloanele, să ne deplasăm spre înapoi, la Piatra Neamț, unde se fixase noul punct de comandă al Corpului 7 armată pentru ziua de 24.VIII.1944...

În satul Humulești, se găsea Batalionul 113 vinători de munte (major Săulescu) adunat, în repaus și fără o misiune clară, fapt care a determinat pe generalul Schwab să-l ordone să plece imediat spre sud, pentru a nu încurca coloana Comandamentului 103 munte, care avea să se scurgă pe șoseaua Humulești — Bălățești. Comandantul Batalionului 113 vinători de munte a raportat generalului Schwab că în ariergardă, la nord de Tg. Neamț, se găsește Batalionul 114 vinători de munte...

Cu toții aveam convingerea că deplasarea noastră este asigurată prin prezența la nord de Tg. Neamț a Batalionului 114, lăsat ariergardă.

Realitatea era însă alta.

Pe drumul de la Vinători Neamț la Humulești ne-am pomenit deodată cu focuri destul de dese de automate, trase de soldați ruși care înaintau în formație de luptă dinspre pîrîul Ozana spre șoseaua Vinători Neamț — Humulești. Am mărit viteza mașinii, dar și în satul Humulești strada era deja ocupată de ruși care trăgeau în mașină. Subsemnatul am deschis geamul și, din mers, am strigat tare că *este armistițiu* și că noi sîntem ofițeri români. Unii soldați ruși nu au mai tras, dar alții — cei mai mulți — nu au ținut seama de vorbele mele și au continuat să tragă în mașină, precum și în alte două mașini care ne urmau (două Horchuri). De înapoiat din drum nu era posibil, așa că, mîrînd și mai mult viteza, am ajuns la încrucișarea de drumuri din Humulești, de lângă biserică (Tg. Neamț Bălățești — Vinători Neamț — Humulești), punct care era ocupat de cca 20-30 soldați ruși, armați cu pistoale mitralieră și care ne-au primit cu focuri intense, înconjurînd mașina și

silindru-ne să ne oprim.

Într-o clipă, generalul Schwab, care probabil încă de mai înainte își scosese revolverul din toc și-l ținea în mîna dreaptă fără să-l observe, și-a tras un glonte în timpla dreaptă, rămînînd mort pe loc [subl. ns.].

În aceeași clipă, soldații ruși (toți mongoli) au sărit pe mașină, au deschis ușile, iar noi cei trei ofițeri, am coborît jos din mașină. În momentul cînd am fost prins, mi s-a luat revolverul, centura și bi-noculul. La fel s-a procedat și cu ceilalți doi ofițeri. Noi eram trei iar soldații mongoli erau numai în jurul nostru 10-12.

Am fost îndreptați imediat spre Tg. Neamț, fiind conduși de trei-patru soldați. În acest oraș am întîlnit alți soldați ruși, care ne-au oprit, vociferînd și certîndu-se cu soldații care ne conduceau. Trei dintre aceștia au sărit asupra mea cu pistoalele automate îndreptate amenințător, smul-gîndu-mi vestonul cu tot ce aveam în el. Nu era nici un ofițer cu ei și nici nu se putea face vreo împotrîvire.

Rușii spuneau că nu știu nimic de armistițiul, așa că ne-au considerat «prizonieri» și ne-au condus pe jos, spre nord. Pe drum, am ajuns o coloană în care erau 5 ofițeri și circa 300 trupă (întregul Batalion 114 vîinători de munte care fusese lăsat în ariergardă de către Comandamentul 104 munte și care fusese dezarmat fără să fi tras nici un foc; așa ne-a raportat comandantul batalionului). Am urmat șoseaua Tg. Neamț — Fălticeni, pînă în satul Brusturi, iar de aici pe drumuri laterale, am trecut riul Moldova. Colonelul Lișcu a rămas într-un sat, ascunzîndu-se într-o casă pustie, în ideea pe care mi-o împărtășise mai înainte că vrea să fugă.

Am ajuns seara, pe la ora 20, într-un sat complet pustiu... În această zi nu ni s-a dat nimic de mîncare. În cursul nopții, ofițerii au fost chemați pe rînd pentru a li se lua declarații; o dată cu declarațiile li s-a luat și tot ce le

mai rămăsese neluat de către soldații care i-au prins: cea-sornice, bricege, inele, verighete, portmoneuri, bani, acte, stilouri etc. — tot, absolut tot...

Cum au sesizat, sperăm, și cititorii, am reprodus ample extrase din cele trei documente nu numai pentru faptul că ele concordă pe deplin în privința morții dramatice a generalului Hugo Schwab, dar și pentru că fiecare dintre autori a adus un amănunt în plus, util reconstituirii contextului general ce a făcut posibilă această tragedie. O tragedie care a antrenat însă zeci de mii de oameni, umiliți și batjocoriți. În această tragedie, sinuciderea generalului Schwab n-a fost decît un episod prin care ofițerul de înaltă ținută și probitate a căutat o ieșire demnă dintr-o situație limită.

Între 60 000 și 160 000

Ceea ce s-a petrecut cu Corpul 7 armată în zilele de 23/24 august, n-a fost, din păcate, un caz singular. Răsfoind filele îngăbenite ale unor dosare de arhivă, am depistat o sumedenie de fapte similare. Iată cîteva dintre ele, dorînd și prin aceasta să atragem atenția specialiștilor asupra imperioasei necesități a studierii și rescrierii acestui segment de istorie românească în lumina adevărului și a deplinei obiectivități și pe baza cunoașterii tuturor mărturiilor documentare.

În zona Bacău, Roman, Tîrgu Neamț, în afara Corpului 7 armată, au fost dezarmate de către trupele sovietice și subunitățile și unitățile Corpului 1 (diviziile 6 și 21 infanterie, regimentele 4 și 8 artilerie grea, divizioanele 37 artilerie grea și 1 artilerie grea fortificații), Corpului 5 armată (diviziile 1, 4, 13 infanterie, 1 de gardă, 1 blindată, Regimentul 5 artilerie grea, Divizionul 52 artilerie grea independent). În zona Huși au fost dezarmate: Divizia 14 infanterie, în ziua de

24 august, iar diviziile 11 infanterie și 5 cavalerie, la 25 august (ambele comandamente ale diviziilor și o parte din unități au reușit apoi să iasă din încercuire). În total, au fost dezarmate 3 comandamente de corp de armată, 7 divizii, un comandament de munte, 3 regimente de artilerie grea, alte 6 divizioane de artilerie grea. Aflat în luptă cu trupele sovietice în zona riului Moldova și pe înălțimile situate între Pașcani și Tîrgu Neamț, aceste unități, care aveau la acea dată o bună capacitate de luptă, „au primit, în primele ore ale zilei de 24 august 1944, ordinul Armatei 4 de a înceta lupta și de a se regrupa înapoia pozițiilor. Primele contacte realizate cu comandamentele sovietice s-au finalizat cu arestarea parlamentarilor români”. A doua zi, după ce unitățile sovietice pătrunseră în valea Troțușului și, prin respingerea ariergărzilor germane de la Onești, finalizaseră încercuirea, situația a devenit dramatică. Trupele române, presate în valea Taz-lăului, au fost somate să depună armele. Generalul Gheorghe Radu, comandantul Corpului 1 armată, a început tratative cu comandamentul sovietic și a reușit, în după-amiaza zilei de 25, să obțină permisiunea de a se relua armele, iar unitățile să fie regrupate în zona Buhuși — Bacău — Roman, în vederea reorganizării și participării lor la operații împotriva germanilor. Pînă la 1 septembrie au fost reorganizate diviziile 4, 6, 13 infanterie și 1 gardă, precum și Comandamentul 104 munte, pe lîngă aceste unități fiind repartizați ofițeri de legătură sovietici. La 27 august, Armata 7 de gardă sovietică raporta Comandamentului Frontului 2 ucrainean că respectivele divizii românești erau hotărîte să lupte împotriva germanilor. Relevînd această stare de spirit, jurnalul de operații al Diviziei 13 infanterie consemnează: „Moralul ofițerilor și trupe este foarte bun. Gîndul că de aici se vor pune în marș către Ardeal, către

luptă, le dă puteri noi".

La 2 septembrie însă, în mod cu totul paradoxal, comandamentul sovietic a ordonat din nou depunerea armelor. Într-o atmosferă „de consternare și durere”, după cum consemnează jurnalul amintit, comandanții și statele majore ale unităților reconstituite au fost îndreptate spre lagărul de la Bacău, iar restul ofițerilor și trupa spre lagărul de la Roman. Din rândul unităților și marilor unități românești încercuite la vest de Siret, circa 15 000 militari, fără armament și tehnică de luptă, au reușit însă să scape și să se retragă peste Munții Vrancei și Zăbrăuțului, spre Slănic Prahova și Vălenii de Munte. Din rândul aceluiași unități încercuite la vest de Siret nu au fost dezarmate Comandamentul 103 munte și Brigada 7 artilerie grea (împreună au constituit Divizia 103 munte), Regimentul 7 artilerie grea și un detașament din Divizia 1 blindată.

În ceea ce privește numărul militarilor români dezarmați de trupele sovietice după 23 august 1944, cifrele oscilează între 60 000 și 160 000. Cifrele maxime întâlnite în documentele românești sînt de circa 150 000 soldați, 6 000 subofițeri și 6 000 ofițeri. În septembrie 1944, mareșalul R.I. Malinovski afirma că, după rapoartele pe care le primise, în zona Bacău se aflau doar circa 26 000 militari români. Guvernul și Marele Stat Major Român au făcut mari eforturi pentru eliberarea militarilor internați de sovietici după data de 24 august 1944, dar în afară de promisiuni vagi nu au obținut nimic. În final, ei au fost trecuți peste Prut spre lagărele sovietice de prizonieri.

La 19 septembrie, generalul Gheorghe Radu solicita șefului Marelui Stat Major Român să intervină pe lângă Comandamentul Frontului 2 ucrainean „ca să binevoiască a dispune reconstituirea și punerea la dispoziția comandamentului român pentru operațiuni” a unităților și ma-

rilor unități române dezarmate de sovietici în Moldova.

28 septembrie. Iată ce citim în raportul întocmit de generalul Gh. I. Eftimiu, trimis de Ministerul de război în Moldova pentru a cerceta situația celor dezarmați. „Situația este următoarea. O parte au fost reînarmați, reorganizați și constituind Divizia Crețulescu [103 munte], au trecut în Ardeal, în operațiuni sub comandament sovietic. O mare parte — circa 45 000, inclusiv citeva sute de ofițeri — după ce au trecut prin diferite lagăre, se găsesc în prezent în lagărul din Iași (circa 40 000; comandamentul sovietic din Iași a comunicat că sînt 35 000, iar circa 10 000 au fost duși în acel de la Vaslui), Roman, Focșani. Este probabil că în numărul acestora să mai fie și din cei capturați înainte de 24 august ora 4, după cum o parte din dezarmați, în afară de cei de la Iași, se pare că au fost trecuți deja peste Prut. Un grup de trei generali (I. Teodorescu, Cosma M. Gheorghe și Barozzi) și mai mulți ofițeri superiori se găsesc la Bistricioara, păziți de gardă sovietică...

Situația celor din lagăre este foarte grea din punct de vedere al hranei și cazării, majoritatea dormind afară

sub cerul liber. Într-unul din lagărele de la Iași — la Universitate — erau 200 bolnavi de dezinterie. În ultimul timp li s-a ameliorat hrana: 300-400 grame de pîine și carne de citeva ori pe săptămîină. Pînă acum citeva zile însă, se dădea o bucată de mămăligă (informație de la lt. col. Marina dintr-un lagăr de la Iași, întîlnit în oraș, fiind învîit).

Comandanții sovietici din Iași și Focșani nu au permis d-lui ministru Dămăceanu și subsemnatului nu numai vizita în lagăre, dar nici chiar convorbirea cu un colonel. Cred că este ușor de înțeles motivul. La Roman, din contră, ni s-a permis convorbirea cu ofițerii și trupa din lagăr".

11 octombrie. Ca urmare a stării de tensiune ce persista în rîndurile armatei, Marele Stat Major Român a dat un ordin circular către toate comandamentele, cerîndu-le să aducă la cunoștință „tuturor ofițerilor că M.St.M. a depus toate eforturile pentru a recupera ofițerii și trupa ce se găsesc în Moldova în situația de dezarmați după 23 august și menținuți de sovietici în mod arbitrar". ■

În p. 8: tancuri sovietice în acțiune pe frontul Iași - Chișinău în ofensiva declanșată la 19-20 august 1944 și generalul român Hugo Schwab

Un grup de ostași români dezarmați de trupele sovietice după 23 august 1944

POST-SCRIPTUM

Acest P.S. ar putea avea și titlul *Adevărata față a lui I.V. Stalin*.

Pînă la sfîrșitul lunii august 1944, și, în multe privințe, pînă la 12 septembrie, data semnării convenției de armistițiu, pentru partea română, noile raporturi româno-sovietice cristalizate ca urmare imediată și nemijlocită a evenimentelor din după-amiaza și seara zilei de 23 august, păreau a fi dominate de arbitrar și decurgînd din atitudinea și dispozițiile discreționare și contradictorii ale reprezentanților comandamentelor sovietice care acționau pe teritoriul României.

Sînt puține referiri la actul de la 23 august 1944 din România care să poarte girul lui Stalin. Doar cîteva telegrame publicate cu ocazia aniversării acestei date și unele aprecieri în corespondența diplomatică cu W. Churchill, F.D. Roosevelt și H. Truman.

Cu cîteva zile înainte ca numărul să plece la tipar, unul dintre autorii acestui articol, locotenent-colonelul Alesandru Duțu, s-a întors dintr-o călătorie de studii efectuată la Moscova împreună cu alți cercetători de la Institutul de istorie și teorie militară din București. Între numeroase documente depistate în arhivele moscovite se află și o telegramă transmisă din Moscova în ziua de 25 august 1944 conținînd *dispozițiile exprimate ale lui I.V. Stalin* către mareșalul Timošenko (coordonatorul operațiilor Fronturilor 2 și 3 ucrainene) și generalul R.I. Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, dispoziții privitoare la atitudinea pe care aceștia urmau să o adopte față de trupele române.

Recitind articolul nostru în viziunea acestui document, necunoscut pînă la ora actuală cercetării și publicului larg, constatăm că directivele comandantului suprem al armatei sovietice au fost executate pînă în cele mai mici detalii. Într-adevăr, și într-un mod tragic, încetarea ostilităților de către trupele române și acordul lor de a coopera cu armatele sovietice împotriva forțelor germane și ungare au fost realități neluate în seamă de către comandamentele sovietice, așa cum primiseră dispoziții din partea lui Stalin. Spre completă edificare, iată conținutul documentului:

Emisă din Moscova 00.00 25.8.44

Primită 00.50 25.8.44

A sosit la organul de descifrare 01.05 25.8.44

Deosebit de important

Mareșalului Timošenko

Comandantului și membrului Consiliului de Război al Frontului 2 ucrainean

Comandantului și membrului Consiliului de Război al Frontului 3 ucrainean

În legătură cu ofensiva reușită a trupelor Fronturilor 2 și 3 ucrainene, trupele române încep pe ici-pe colo să înceteze rezistența și să se predea; de pildă, acest lucru a avut loc în raionul Bacău. În legătură cu aceasta, Marele Cartier General ordonă:

1. Trupele Fronturilor 2 și 3 ucrainene să continue misiunile stabilite prin directivele Marelui Cartier General, neluînd în seamă nici o declarație a românilor privind încetarea operațiilor militare.

2. Românilor care încetează rezistența să li se explice că armata roșie nu poate înceta operațiile militare pînă cînd nu vor fi lichidate forțele armate ale nemților, care continuă să rămînă în România și întreprind operații militare împotriva trupelor armatei roșii.

3. Unitățile și marile unități ale armatei române care se vor preda organizat, în componență completă, cu comandamentul și armamentul lor, să fie primite în condiții speciale:

a) Marile unități și unitățile care își asumă obligația de a lupta împotriva nemților împreună cu trupele armatei roșii, cu scopul eliberării României de ocupații nemți sau să lupte împotriva ungarilor cu scopul eliberării Transilvaniei — să-și păstreze organizarea și armamentul pe care îl dețin, inclusiv artileria. În aceste mari unități și unități să fie desemnați reprezentanți ai armatei roșii, de la regiment pînă la stat major de divizie. Aceste mari unități să fie folosite pentru misiuni militare ca divizii separate între unități ale armatei roșii, în conformitate cu situația concretă și cu indicațiile Marelui Stat Major ce vor urma. Asigurarea materială a acestor mari unități trebuie să fie realizată de români înșiși, din resursele lor.

b) Marile unități și unități ale armatei române care refuză să lupte împotriva nemților sau ungurilor să fie dezarmate, numai efectivului ofițeresc lăsîndu-i-se armele albe. Aceste mari unități și unități să fie îndreptate spre centrele de adunare a prizonierilor de război.

4. Cei din componența armatei române care se predau izolat și în grupuri să fie dezarmați complet și îndreptați spre centrele de adunare a prizonierilor de război.

5. Să se raporteze executarea la Marele Cartier General.

Nr. 220 182 24.08.44

21.15

Nr. 65 537, 65 538, 65 557/m

Descifrată 01.40 25.08.44

Semnătura descifradorului: Bogdan

Dactilografiată în 2 ex.

1 ex. pt. Timošenko

1 ex. pt. Malinovski

I. Stalin,

Antonov

(Arhiva Ministerului apărării U.R.S.S., Fond 240, Dosar nr. 105, f. 611-612)

ULTIMELE NOPTI LA CHERSONES (II)

NICULAE KOSLINSKI

Aminată în chip nerealist de către Hitler, operația de evacuare a trupelor germano-române din Crimeea, după punerea ei în aplicare, a luat un caracter tot mai precipitat, cu numeroase elemente neprevăzute. În seara zilei de 10 mai 1944, cum am văzut în prima parte a acestui articol, alte nave dintr-un al doilea eșalon de convoaie au sosit în apele Chersonesului. Să vedem ce s-a întâmplat în continuare.

Românii ulmesc prin risc

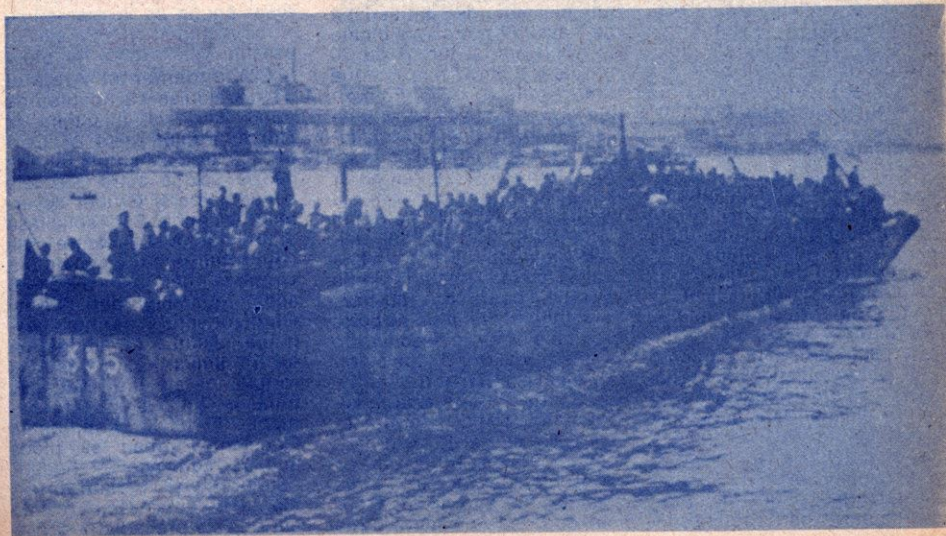
Comandantul maritim german al Crimeei, contraamiralul Schultz, avea neapărată nevoie de informații exacte despre sosirea convoaielor. Vremea închisă perturba legăturile radio, fortul Maxim Gorki și punctele de ambarcare erau ținute permanent sub focul artileriei și aviației sovietice, în timp ce spre

aceste puncte se revărsau oameni din diferite unități. „Toți — scria istoricul german A. Hillgruber — erau stăpîniți de un singur gînd, acela de a ajunge să se îmbarce cît mai repede. Nu mai era vorba de nici o mișcare ordonată, ci numai de instinctul gloatei”. Abia la 11 mai, ora 0.33, o radiogramă primită de la gruparea germană de siguranță navală (Divizia 8) i-a permis lui Schultz să se orienteze mai

exact asupra situației convoaielor.

În ziua de 10 mai se aprecia că la Chersones se mai aflau încă 35 000 soldați, între care destui români. Ce făceau navele românești în acele momente?

Rău informat, generalul Schörner s-a plîns în acea zi amiralului Brinkmann despre „lipsa de activitate a navelor românești”, adresîndu-se în același sens și mareșalului Antonescu (conform Jurnalul-

lui de operații al Grupului german de armate Ucraina de Sud). Dar atât amiralul german al Mării Negre, cât și contraamiralul Schultz l-au dezmințit repede prin rapoartele lor, subliniind activitatea forțelor navale românești „în acele zile hotărâtoare” și precizând: „Chiar și foarte valoroasele distrugătoare mari ale românilor au fost riscate într-o măsură care a uimit pe comandantul maritim al Crimeei”.

Să le urmărim deci.

Din eșalonul doi de convoaie, plecat în seara de 9 mai, cel dintâi a sosit la Chersones (11 mai, ora 2) convoiul „Ovidiu”, cu nava principală *România* (3 152 tone), fost vas de pasageri S.M.R., închiriat de germani pentru operații de minare și ca navă-bază a flotei lor de vedete. Siguranța marșului o făcuseră unități aeriene germane de la Constanța, dar cu toate cele 80 zboruri „lungi” ale acestora, siguranța spațiului aerian la Chersones nu putea fi făcută decât de câteva aparate *Me-110*. Ca urmare, odată încheiată îmbarcarea de soldați — mult întârziată datorită lipsei de ambarcațiuni —, în zori aviația sovietică a găsit *România* încă în apele Chersonesului, fără acoperire aeriană. Lovită de bombe și incendiată, nava s-a scufundat în văzul altor convoaie din eșalonul doi, sosite între timp în zonă.

Danubius (din convoiul „Profet”, care transportase muniții) a fost și el surprins de lumina zilei și, lovit de o bombă, a explodat către ora 7.30. Lovite de aviație au fost și cargourile germane *Helga* și *Geiseric*, scufundate apoi de submarinele sovietice A-5 (comandant Matveiev) și SC-201 (comandant Paramoskin). În medie, R-bootele germane nu au putut salva decât 10 la sută din persoanele ce se aflau la bordul acestor nave, fără a mai putea lua din cei care așteptau la mal să fie și ei evacuați.

În noaptea de 10/11 mai, cu convoiul „Ovidiu”, sosise la Chersones și una din navele militare mari românești,

distrugătorul *Regele Ferdinand* (comandant locotenent-comandorul Titus Samson). În zilele precedente, distrugătoarele escortaseră convoaiele spre Crimeea până la un anumit punct în largul mării, la jumătatea distanței, de unde se întorceau, prelucând alte convoaie ce se întorceau spre Constanța.

De astă dată, *Regele Ferdinand* s-a apropiat până la 2 mile de coasta Chersonesului și, odată cu venirea zorilor, a început să primească la bord evacuați aduși cu pontoane de transport (amănunte interesante au fost publicate de N. Mujiciacov, unul din ofițerii de bord de atunci, în *Revista de istorie militară*, nr. 3/1991). Reperat încă din timpul nopții de un avion de cercetare sovietic, vasul a fost căutat cu proiectoarele și supus tirului artileriei, un proiectil lovindu-i unul din tancurile de apă. Apoi, ziua crescând, au început atacurile aeriene — șase cu totul —, avioanele de asalt în semipi-caj alternind cu bombardiere și aerotorpiloare. Timp de patru ore și jumătate, distrugătorul *Regele Ferdinand* a rămas ținta unor atacuri cu bombe și „saci” de grenade lansate de la mică înălțime de aviația sovietică. Evoluțiile continue de evitare, ca și focul pieselor de antiaeriană ale navei (2 mitraliere binate de 13,2 mm, 2 tunuri de 20 mm, alte 2 de 37 mm și două tunuri grele de 76 și 88 mm) au îngăduit navei să-și păstreze capacitatea de manevră, dar echipajul a înregistrat 11 morți și 28 răniți, iar dintre soldații ambarcați au căzut 10 morți și mult mai mulți răniți. Cel mai primejdios moment s-a petrecut la ora 9.30, când o baterie de pe uscat, — poate de 150 mm, cum indica mărimea jerbelor proiectilelor — a deschis foc precis, încadrind nava cu două salve. Comandantul Titus Samson a pus însă mașinile brusc înapoi și următoarele salve au căzut toate mult înainte. Mai mult, *Ferdinand* a deschis apoi foc cu tunurile sale de 120 mm și după numai două salve bateria de la

uscat a amuțit.

Un ultim impact pe navă s-a produs în jurul orei 10.15, când o bombă grea de avion a lovit nava sub linia de plutire, într-un tanc de păcură din pupa tribord. Bomba n-a făcut însă explozie și avea să fie scoasă, ulterior, la Constanța. Între două atacuri aeriene, două din tunurile navale de la bordul lui *Ferdinand* au încărcat proiectile cu focoaie gradate, ceea ce a permis destrămarea unor formații de avioane inamice, chiar înainte ca acestea să poată ataca. Către ora 10.30 pierzind păcură (una din căldări fusese scoasă din funcțiune), fără posibilitatea de a mai lua la bord și alți soldați (pe navă se aflau de-acum câteva sute), *Ferdinand* a ieșit din apele Chersonesului. Pe drumul de înapoiere, a salvat cițiva supraviețuitori de pe *Teja* și a comunicat poziția în care fuseseră găsiți aceștia canonierei *Ghiculescu*, pe care a întâlnit-o mergind spre Sevastopol. *Regele Ferdinand* a ajuns în fața Constanței după miezul nopții (12 mai) și a fost tras apoi la cheiul gării maritime de remorcare, nemaivind combustibil.

„Un spectacol groaznic”

Comandamentul Armatei 17 nădăjdise că noaptea de 10/11 mai va fi ultima la Chersones. La orele 23, Corpul 49 trebuia să se retragă de pe poziție către punctele de ambarcare. Grupul de armate Ucraina Sud solicitase amiralului Mării Negre „să riște totul pentru a scoate din Crimeea ce mai putea fi scos” (A. Hillgruber). Inșuși Dönitz, șeful marinei germane, dăduse o radiogramă lui Brinkmann: „... Trebuie ca forțele navale să evacueze până la 11 mai 35 000 oameni”. În acest scop, de la Constanța urmau să plece alte trei convoaie — „Fagul”, „Stejarul” și „Trandafirul”. Marea n-a mai rămas calmă ca în zilele precedente și ple-

carea navelor a fost amînată. Încheierea evacuării a fost deci amînată și ea cu 24 ore, pentru noaptea de 11/12 mai. În această situație, ordinea prestabilită a ambarcărilor nu a mai putut fi păstrată, iar vasele care soseau erau „luate cu asalt” de cei ajunși la mal. La ora 14.10 comandantul Armatei 17 și statul său major a primit ordin să plece cu un R-boot, în clipa în care începea retragerea frontului spre punctele de ambarcare; această operație s-a produs în jurul orei 21.

Între timp, amiralul Mării Negre pusese în marș spre apele Chersonesului toate navele disponibile. Trei R-booturi, 16 vînătoare de submarine KFK, 14 pontoane de transport, alte trei vase mai mici, cinci motoveliere de transport și un șlep; toate se apropiiau de Crimeea pe o hulă încă de tăria 6-8. Tot în aceeași seară erau așteptate să sosească în Crimeea trei nave militare mari românești, însoțite de trei R-booturi, formînd convoiul „Volga”.

La Chersones se așezase o ceață destul de deasă. Sub puternicul foc al artileriei sovietice, contraamiralul Schultz s-a dus la bordul vedetei comandant a Flotei 1, încercînd să piloteze el însuși convoaiele spre punctele de ambarcare și să aducă toate navele mari în imediată apropiere a coastei. Își pusese mare nădejde în crucișătorul auxiliar românesc *Dacia* (comandant locotenent-comandor Dumitru Niculescu), fost vas de pasageri S.M.R. — ca și *România* — și folosit pînă atunci la operații de minare. *Dacia* a fost zărit și adus cu greu pînă în apropierea țărîmului. Dar și celelalte două nave românești din convoiul „Volga”, distrugătorul *Regina Maria* și puitorul de mine *Amiral Murgescu*, au ajuns odată cu *Dacia* în apele Chersonesului.

Distrugătorul *Regina Maria* (comandant locotenent-comandor Al. Bercea), de același tip cu *Regele Ferdinand*, plecase la ora 5.30 din Constanța. Către ora 8 interceptase o radiogramă, „puțin

încurajatoare”, prin care *Ferdinand* raporta Comandamentul Fortei Navale Maritime situația grea din zona Chersones. La 9.40 raliase grupul *Dacia-Murgescu*. Zărise apoi multe avioane, un periscop de submarin pe care-l grenadase, întîlnise nava ungurească *Tissa*, încărcată pînă la refuz cu soldați germani și români, avariata de un atac aerian. În ajutorul *Tissei* a venit însă canoniera *Stihi*.

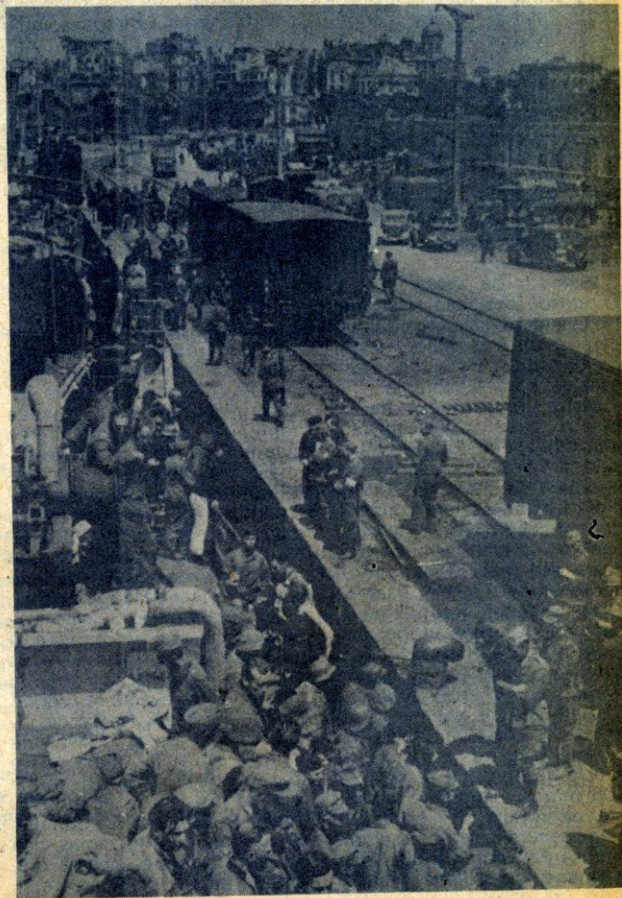
La 18.23 s-au zărit 11 bacuri tip PTA dintr-un alt convoi aflat în drum spre Crimeea. Apoi, brusc, la 18.55

marea s-a umplut de leșuri omenesti. „Un spectacol groaznic”, care a ținut 40 minute și s-a întins pe 12 mile de mare, cum relatează în jurnalul său Romeo Hagiac, ajutor al ofițerului cu navigația pe *Maria*. Erau morții de pe motonava germană *Teja*, scufundată în ajun...

La 20.20 cele trei nave românești au luat linie de șir în pupa unui R-boot, care executa dragajul de control prin pasa barajului de mine, și la 21.05 au intrat în zona coastei. Navele au fost reperate de artileria de coastă sovietică și aceasta a deschis fo-

În p. 15: un ponton încărcat cu trupe

Portul Constanța — capăt de linie

cul în direcția lor. Toate trei s-au răspindit sub tirul artileriei și al parașutelor luminoase lansate de la țarm. La 21.55, *Maria* a stopat mașinile la 3 mile de Chersones, dar la 22.08, în ambele borduri s-au aprins alte parașute luminoase, iar avioanele au venit deasupra navei, mitraliind, lansând bombe și grenade. Distrugătorul a început zigzagările și, la 22.25, a cerut unei vedete rapide germane să-l aducă un bac (PTA) cu evacuați pentru a-i prelua la bord. Acesta a venit la ora 23.16, dar cei de pe bac erau atît de istoviți și neconștienți de situație, încît — cum relatează ofițerul Ion Popescu de pe distrugător — nu mai aveau puterea să se deplaseze singuri, fiind transportați pe *Maria* de către marinarii servanți ai tunurilor de la bord; în total au fost preluați 640 soldați.

Din fericire, de la ora 23.30 s-a lăsat o ceață ușoară. Transbordarea s-a încheiat la ora 0.44 și distrugătorul *Regina Maria*, care pînă atunci manevrasese scurt spre a nu fi lovit, a plecat în căutarea celorlalte nave din convoiul său.

Puitorul de mine *Amiral Murgescu* preluase și el vreo 800 oameni la bord, printre care și un stat major de general, după care a luat drum separat spre Constanța.

Dacia transbordase de pe bacuri circa 1 000 soldați, unii răniți, iluminată de parașute luminoase, nava fusese bombardată de aviație. Primele bombe căzuseră alături, dar schiele lor răniseră cîțiva oameni; o bombă ușoară a căzut mai tirziu la pupa, provocînd moartea a 8 oameni. Către miezul nopții, nava, care stătuse pînă atunci mai mult în derivă, a plecat înapoi singură, navigînd cu 15-16 noduri, dar în zori, în larg, a fost atacată de avioane torpiloare, de care a reușit să scape trăgînd șase salve scurte de baraj cu piesele de 105 mm și executînd manevre de evitare.

În general, ceața a ajutat evacuarea, dar navele mici germane, cu mijloace simple

de navigație, odată ajunse la Chersones, nu și-au mai cunoscut exact poziția față de punctele de ambarcare. Vreo 60 nave s-au aflat într-o astfel de situație. Pentru ca ele să poată prelua evacuați, ar fi trebuit ca vedetele Flotilei 1 (comandant Büchting) să caute fiecare vas în parte și să-l ghideze spre locurile respective. Dar Flotila 1 constituia pentru amiralul Mării Negre singura unitate capabilă să întîmpine un eventual atac al navelor mari de suprafață ale Flotei sovietice din Marea Neagră. Germanii nu știau însă că, încă din 1943, cînd aviația germană scufundase trei distrugătoare mari sovietice, Comandamentul suprem (Stalin însuși!) oprise folosirea navelor militare mari fără aprobarea sa directă (vedetele torpiloare germane tip *Lürsen* erau pe atunci cele mai bune din lume și sovieticii le cunoșteau eficient). Așadar, Flotila 1 nu fusese angajată într-o astfel de activitate, iar cele 60 nave mici au bîjbîit prin ceață în preajma Chersonesului.

Tirul artileriei sovietice, dezlănțuit încă din seara de 10 mai, continuase puternic asupra punctelor de acostare, distrugîndu-le sau împiedicînd folosirea lor. De la ora 23, trupele germane părăsiseră linia frontului, însă din cauza celei, ofensiva infanteriei sovietice fusese temporar oprită. Lichidarea capului de pod germano-român era de-acum o chestiune de ore, prelungirea evacuării pînă în ziua următoare devenind o imposibilitate. Circa 10 000 oameni, în cea mai mare parte trupe pe linie și răniți, se găseau încă pe coastă la ora 1.33, cînd comandantul maritim german al Crimeei, contraamiralul Schultz, a hotărît încetarea operației de evacuare, cerînd amiralului Mării Negre să întoarcă din drum convoaiele aflate încă în marș spre Chersones. Ultimul mare convoi a părăsit apele Crimeei la ora 2.30. Unitățile PTA (bacurile) au rămas însă în zonă și după această oră, pînă la totala lor încărcare și,

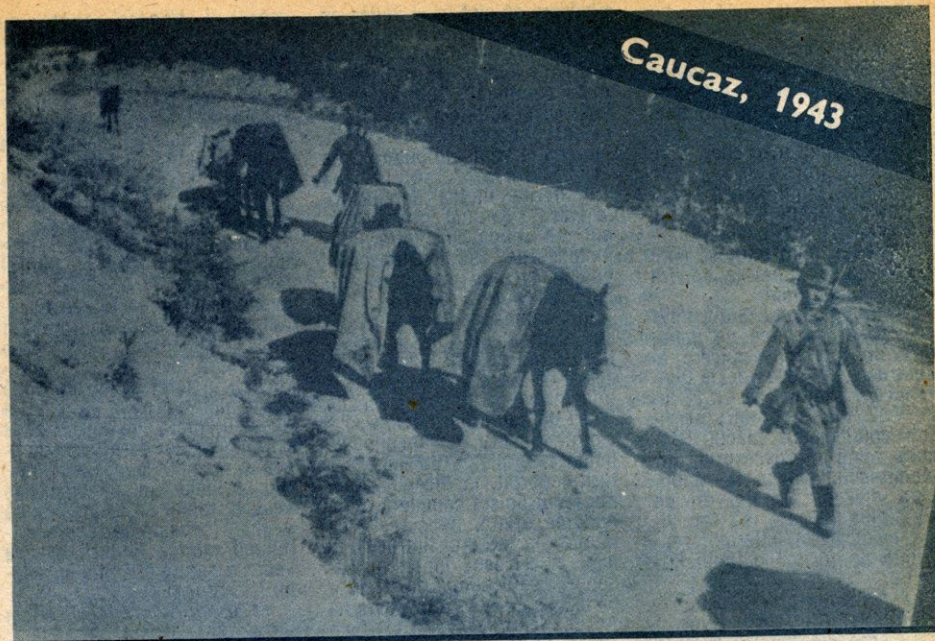
astfel, s-a ajuns ca un bac, a cărui capacitate teoretică era de 250 persoane, să primească chiar peste o mie de oameni. La ora 3.30 s-a retras și Flotila 1 de vedete torpiloare, cu Schultz la bord.

Cu puțin înainte, navele românești ieșiseră și ele din zona bombardamentelor. La 3.06, precizează aspirantul R. Hagiac (îmbarcat pe *Maria*), „am scăpat din iadul de la Chersones”. Pe drum au ajuns din urmă mai multe convoaie. La 5.44 *Maria* raliază pe *Dacia*, la ora 7 sint zărite navele *Durostor* și *Lola* (german) dintr-un convoi ce fusese întors din drum. La ora 8.55, *Maria* a rămas timp de o jumătate de oră în preajma *Daciei*, așteptînd-o să-și repare o avarie la mașină. La 12.25 le-a venit în întîmpinare distrugătorul *Mărășești*, iar la 13.12 *Maria* a trecut pe lîngă canoniera *Stihi* care escorta pe *Tissa*, remorcată de un R-boot. La ora 16.09, distrugătoarele *Mărășești* și *Regina Maria*, împreună cu *Dacia*, au ajuns în fața portului Constanța, unde a sosit, către ora 17, și *Murgescu*, împreună cu trei bacuri (PTA).

Dar nu toate navele aflate în mare s-au mai putut întoarce. Vînătorul de submarine german *UJ-310*, grav avariat de artilerie, a trebuit sabordat în drum. Dimineața, în larg, aviația a bombardat cargoul românesc *Durostor*, care, imobilizat de bombe, a fost scufundat de o torpilă lansată de submarinul sovietic A-5 (comandant Matveiev).

Recunoașteri aeriene efectuate de aviația germană deasupra Chersonesului au raportat că în ziua de 12 mai, la ora 15, în jurul punctelor de ambarcare, trupe germane au continuat să lupte pînă ce au terminat muniția. Majoritatea unităților rămase neimbarcate, între care și statul major al Diviziei 73 infanterie

(Continuare în p. 61)

„DĂ-NE, DOAMNE, ZILE, CA SĂ NE VEDEM, TEFERI“

Acad. MARIN VOICULESCU

Jurnal de front al unui medic. Amintiri de război. 1942-1944 nu este primul document de acest fel care ne-a reținut atenția de-a lungul anilor. Este însă unul dintre acelea care ne-au impresionat într-un mod aparte. Și nu atât pentru valoarea lui documentar-istorică, ci mai ales pentru calitatea sa de document uman. Este un jurnal de numai câteva zeci de file, o învâlmășeală de impresii, versuri, note de lectură și meditații grave despre război și rosturile vieții. Autorul său — Marin Voiculescu (1913-1991): medic de campanie al unei subunități românești de pe frontul din Caucaz, devenit apoi profesor universitar și membru al Academiei Române, specialist de largă recunoaștere internațională în domeniul bolilor infecto-contagioase, autor al multor monografii și tratate de specialitate, fundamentale, ca și al unor volume de publicistică literară — Scriitori medici, medici scriitori, De veghe pe frontul vieții și altele.

Jurnalul său este o mărturie din anii trăiți sub zodia zeului Marte — perioadă în care autorul s-a păstrat și din care a ieșit demn și întreg suflătește numai pentru că s-a aflat permanent în intimă relație spirituală cu Dumnezeu și cu mari spirite ale civilizației umane — Tagore, Tolstoi, Balzac, Părvan sau alții ale căror nume se regăsesc adesea în paginile așternute cu scris mărunt și ordonat.

După ce va parcurge cele câteva pagini reproduse în continuare, ca și noi, poate, cititorul va încerca același regret că autorul jurnalului nu și-a găsit timpul și răgazul necesare de a nota cu regularitatea și disciplina specifice acestui gen toate cele văzute, trăite și simțite.

M.ȘT.

În imagine: „Numai un artilerist stie ce preț au în război caii“ (transport de muniții către posturile înaintate)

Luni 20 iulie. La ora 12 sosește pe aerodrom un avion trimotor „Junkers”. Înăuntrul, mare cit un vagon. Sintem vreo 20 de persoane, plus poșta. E primul meu zbor. Când aterizăm, parcă visez. Un drum care, cu mijloace terestre, l-am fi făcut în două zile, iată-l făcut într-o oră și jumătate. Într-un auto pornesc spre sud și într-o jumătate de oră sint la Simferopol...

[28 iulie] Oissul. Satul tăresc situat aproape de golful Kazantip, perfect semicerc al Mării de Azov, găzduiește Divizionul I. Ajung la ora 11, 28 iulie 1942. Iau în primire serviciul; colaboratori plăcuți. Camera bună. Predecesorul, dr. Ialomiteanu, pleacă la ambulanța diviziei. De trei ori pe săptămână plecare, să fac vizita medicală a bateriilor răspindite pe țărmul golfului Kazantip...

La 1 septembrie 1942, Divizionul I 142 artilerie se pune în marș spre est (pentru a trece prin strâmtoarea Kerchi, în Peninsula Toman, în Caucaz...).

Aktirskaia, 24 decembrie. Noapte de Crăciun... Pentru mine săracă în amintiri și bogată în tristețe. Căci nu te-am simțit cum trebuie până acum, noapte de Crăciun, nu te-am primit așa cum se cuvine în casa sufletului meu. Îmbicsit de viața liniștită a orașului, cuprins de grija treburilor profesionale nu aveam timp să stau și să mă gândesc la tine, noapte sfântă! Îmi dau seama de acest lucru aici într-un sat, pe front în Caucaz. Aici nu ești decît o noapte simplă și neagră ca orice noapte. Numai dacă ai simțit cu adevărat viața de militar, cu toate mizeriile și bucuriile ei - mai mult primele decît ultimele -, numai atunci te vei pătrunde de toată melancolia celui cîntec ce l-am auzit de curînd la infirmeria din Solovskaia, cîntat cu tot patosul caracteristic rasei sale, de un soldat țigan din bateria VI: „Foaie verde trei migdale/ Căpitane, căpitane/ la mai cată prin controale/ Foaia mea de liberare...” Refrenul devenea obsedat. Îl ascultam dintr-o cameră vecină și mă

gîndeam că sint în al doilea an de armată, undeva pe front. Dar cei strînși în jurul guristului, care aveau 4-5 ani de armată continuă?! Cum să nu le lăcrimeze sufletele, să le răscolească dorurile? Cînd se va învrednici zeul atotputernic de la „mobilizare” să le dea mult-dorita fițuică de „lăsare la vatră”? Și cînd va voi Domnul „să stingă concentrările și mobilizările”, să înceteze războaiele ce i-au purtat pe drumuri de atîta vreme?

În noaptea de Moș-Ajun, un cor alcătuit din soldați, pregătit și dirijat de slt. rez. B. Livezeanu, a mers în prima linie a infanteriei, la cîțiva zeci de metri de șanțurile inamice și a cîntat - pentru ruși - colindele noastre. O ploaie de impuscături a pornit, la început. Apoi s-a făcut liniște completă. Și în noaptea sfîntă, pe creastă de munte, la hotarul între două lumi în crîncenă luptă, au răsunat - ca o blîndă mustare - cîntecele ce vesteau nașterea Aceluia care venise să aducă „între oameni bună-voire”.

1943

Aktirskaia, 23 ianuarie. Numai un artilerist știe ce preț au în război caii. Purtători cuminți ai tunurilor și tuturor poverilor noastre, au luptat din greu cu drumurile pline de glod ale Rusiei, au căzut sfîrșiți de oboseală și foame la o margine de drum, au cunoscut toate pericolele bătăliilor alături de noi, cîzînd și ei, de glonte ori de schijă, ca orice luptător. Fără ei, un artilerist nu se poate mișca. Tunul și chesonul rămîn pe loc, neputincioase, și nici muniția nu vine singură. De aceea o mare parte din viața de tunar se consacră lor. Dar în această iarnă caii noștri au început să moară. Cauza? Nu au ce să mănînce. Li s-au dat toate paie de pe case, tot rogozul găsit; casele au rămas fără acoperișuri. Dar numai cu atît, caii nu pot trăi. Și, treptat, zilnic moare cîte unul ici, colo. Sărmanii noștri prieteni! Cu fiecare cal ce ne părăsește, pierdem un camarad...

21 martie. Casa mea din Aktirskaia era la 50 m de șoseaua Krasnodar-Taman, care străbate o mulțime de sate

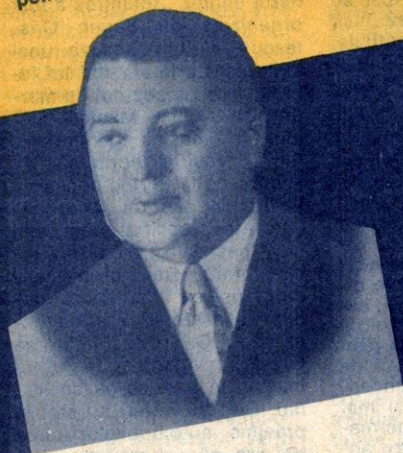
mari și bogate, toate cu această terminație - *kaia*... Șoseaua trece peste un infinit număr de riuri și riulețe ce scoară de pe văile Munților Caucaz - ale căror poale șoseaua le calcă -; urmarea e că o mulțime de poduri de fier, lemn ori piatră sint presărate la cîteva sute de metri unul de altul. Toate sint aruncate în aer de trupele care se retrag din Caucazul estic și central spre Taman. Nu știu cînd a început exact această retragere, dar cuvîntul n-a fost pronunțat oficial niciodată. Doar atîta știu: pe la începutul lui februarie era în toi și, timp de două săptămîni, a trebuit să asist la această fugă, la acest sens unic, de la Est spre Vest, durez și penibil în același timp. Noi, trupele din Caucazul de vest, a trebuit să asistăm și să veghem această retragere, rămînînd ultimii. Flutură neagra veste a capitulării Stalingradului...

11 aprilie. Vin cocorii. N-am văzut în această primăvară, aici în Caucaz, venind cocorii. Poate că nici nu trec pe aici. Dar tot am văzut ceva asemănător în aceste zile. Escadrii nesfîrșite, în formație ca și cocorii, au trecut mereu pe deasupra noastră. Le-am simțit de la zeci de km efectul „ouatului” lor: pămîntul tremura continuu. Și ce trebuie să fi fost acolo unde cădeau bombe...

25 aprilie. Paștele. Venind de la înviere, scriu aceste rînduri. Așa cum ne-am priceput, ne-am rugat și am cîntat timp de peste o oră, cu luminările aprinse, în timp ce avioanele inamice au biziit, ca deobicei, pe deasupra. Am cîntat cîntecele învierii și am luat pască.

...Multumesc din adîncul sufletului, Doamne, că m-ai învrednicit să apuc să prăznuesc acest Paște aici, în acest cap de pod al Cubanului, unde inamicul ne atacă într-una cu îndîrjire, unde ne-am împuținat atîta ca număr - divizia noastră -, unde moartea umbra printre pomii înfloriți, hohotînd cu fiecare explozie de proiectil, chiuînd sinistru cu fiecare glont. Dă-ne, Doamne, zile, ca să ne vedem, teferi, casele și familiile noastre. Christos a înviat! ■

„Aci a fost jocul între englezi și sovietici. Englezii aveau interesul să atragă simpatia noastră față de ei; ruși — în cercul lor de acțiune. Englezii spuneau că ei vor fi acela care vor ocupa teritoriul României cel puțin până la Focșani, că Capitala va fi ocupată de către patru divizii de avioane care se găsesec pregătite la Foggia și că acestea vor veni în București și că îl vor ocupa, că Muntenia va rămâne o zonă neutră în care rușii nu vor intra. Propunerile englezești pentru armistițiul au fost pentru pace. A fost în primul rând propunerea americanilor propunerii s-au făcut și prin mine de la Istanbul. Stevens a făcut din partea americanilor propuneri prin fratele meu. După aceasta el avea legături cu consulul Costescu. Propunerile primite prin Istanbul prevedeau cît mai multă apropiere de Anglia, nu de ruși. Începînd din 1942 au fost aceste propunerii. Există un dosar, nu știu dacă a pus cineva care are interes mina pe acest dosar. Există un cifru între mine și Stevens cu care n-am lucrat. Există un raport făcut de mine mareșalului Antonescu cu toate aceste propunerii făcute prin cehi, polonezi, englezi, americani, portughezi, în Elveția, în Spania. Eu am făcut cu toate acestea un raport și din punct de vedere al serviciului de informațiuni n-aveam însă calitatea de a da nici un răspuns politic. Mareșalul m-a autorizat să continui aceste legături, însă strict informativ”.

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU (III) CRISTIAN TRONCOTĂ

Drumul spre armistițiu

Pasajul de mai sus face parte din declarația pe care Eugen Cristescu a dat-o la 14 aprilie 1946. Sigur că ea trebuie plasată și judecată în contextul pregătirii „procesului marii trădări”. Dar este semnificativă pentru înțelegerea sarabandei politice pe scena românească. Am văzut deja, în episodul anterior, avansul făcut de serviciul de informații american lui Eugen Cris-

tescu. Vom încerca în continuare — pe baza mărturiilor rămase de la șeful S.S.I. — să reconstituim evoluția tratativelor pentru armistițiu și evenimentele din 22-23 august 1944. Trebuie să precizăm de la început că anchetatorii au fost interesați mai ales de tratativele duse la Cairo și foarte puțin de cele purtate direct cu Moscova prin Stockholm; iar Eugen

Cristescu — care fusese deja anchetat câteva luni bune, din octombrie 1944, în U.R.S.S. — a respectat întocmai dorința lor. O și spunea de altfel, într-o declarație din 5 aprilie 1950: „În problema tratativelor de armistițiu, trebuiesc luate în considerare două evenimente principale: venirea echipei Chastelain și plecarea la Cairo a lui Barbu Știrbey”.

Doi generali stau de pază

Misiunea Chastelain este cunoscută cititorului român, atât din studiile istoricilor români (E. Preda, Gh. Buzatu, Florin Constantiniu, Horia Brestoiu și alții), cât mai ales după publicarea în versiunea românească a cărții lui Ivor Porter, *Operațiunea Autonomă*. Ne vom limita deci la a desprinde din declarațiile lui Eugen Cristescu acele detalii care aduc un plus de informație sau care intră în contradicție cu afirmațiile lui Porter. Despre sosirea lui Chastelain, S.S.I. a aflat dintr-o informație primită de la Abwehr, la 20 decembrie 1943, care știa că „în decurs de trei zile va sosi în România un colonel englez de la Cairo, care va lua contact cu Iuliu Maniu la Baile Herculane. Și într-adevăr, în intervalul acestor trei zile Chastelain a sosit în țară”. Cei trei membri ai echipei — locotenent-colonelul Chastelain, căpitan Mețianu și căpitan Porter — au fost parașutați în apropiere de Alexandria, dar la distanță de locul unde aveau întâlnire cu o mașină ce urma să îi transporte la București. Au fost foarte repede prinși și aduși, în final, la sediul Inspectoratului General al Jandarmeriei, fiind „cazați” la ultimul etaj, într-un apartament de trei camere. Masa li se aducea de la un restaurant din apropiere. Pe timpul cât au fost deținuți, li s-a plătit solda gradelor echivalente din armata română. Sumele aduse cu ei, cât și lefurile au fost suficiente pentru hrană, dar pentru tratamentele medicale — mai ales cele dentare solicitate des de Chastelain — neajungându-le banii, „toate diferențele au fost achitate de Serviciul Special de Informații”.

Cum vestea lansării lor s-a răspândit cu rapiditate, s-au luat măsuri pentru protejare și împiedicarea nemților să îi ducă la Berlin. S-a alcătuit legenda că veniseră pentru a culege informații generale în

România. Aparatul de emisie-recepție, șase din cele opt cuarturi — care dădeau frecvențele de lucru — și un rînd din cele trei cifruri au fost predate germanilor. Cristescu a păstrat două cuarturi — pretextînd că s-au pierdut — și două rînduri de cifruri. După o lună de zile, germanii au înapoiat aparatul. „Am cerut germanilor să aibă răbdare ca să mă lămuresc asupra afacerii și în urmă îi voi chema ca să pună și ei întrebările ce vor găsi de cuviință”. În preajma întîlnirii cu anchetatorii germani „subsemnatul am avut mai multe discuțiuni prealabile cu cei trei parașutiști, cu care am aranjat ca răspunsurile lor să fie formulate de asemenea manieră ca să reiasă că au venit în România pentru a culege informațiuni cu caracter general și în special privind zona petroliferă... și să tăgăduiască la eventuale întrebări, orice misiune cu caracter politic”. Cum în cercurile politice românești se discuta despre propunerile de pace pe care le-ar fi adus cei trei, germanii au exprimat suspiciuni. „Dar măsurile noastre au fost luate de așa manieră ca germanii să nu aibă nici o dovadă și nici o documentare pe care și-ar fi putut sprijini o intervenție diplomatică”. La succesul acțiunii a contribuit și faptul că „Abwehrul de la București era compus din austrieci de origine, oameni cu o concepție mult mai elastică și mai înțelegătoare decît a germanilor propriu-ziși”. Pentru anchetarea prizonierilor englezi, Abwehr-ul a delegat pe căpitanul Petterman, șeful secției de contrainformații „care nu era un om prea inteligent (ofer de rezervă, de profesie conducător de grădiniță de copii)”, și s-a mulțumit „cu datele obținute”. În martie, apoi după bombardamentul din 4 aprilie 1944, Berlinul a solicitat trimiterea echipei de parașutiști în Germania, dar s-a izbit de refuzul ferm al lui Eugen Cristescu, sprijinit și de Mihai și de Ion Antonescu. Așa cum recunoaște și Ivor Porter,

„nemții știau că ascundem o groază de lucruri, dar, mulțumită protecției românești, n-au avut niciodată ocazia să ne strîngă cu usa”.

Încă de la început, Iuliu Maniu a solicitat o întrevedere cu de Chastelain. „Cerearea nu a fost satisfăcătoare pînă după terminarea cercetărilor serviciului de informații român și a celui german, pentru a nu da loc la eventuale indiscreții și a oferi germanilor noi motive de protest și suspiciune. Cînd aprehensiunile germane s-au mai potolit, mareșalul Antonescu a autorizat această întrevedere. Motivele care l-au condus la această aprobare au fost ca acest om politic român să nu pretindă mai tirziu că i s-a luat posibilitatea de a aranja o soartă mai bună pentru țară prin contactul cu misiunarii englezi”. Întîlnirea a fost organizată de Eugen Cristescu „în după-amiază unei duminici de la sfîrșitul lui februarie sau începutul lui martie 1944”. „Iuliu Maniu a fost luat în mașina generalului Picky Vasiliu condusă de acesta, de la un loc convenit, și dus în pădurea Andronache. Aici a sosit și locot. col. de Chastelain, scos din Inspectoratul General al Jandarmeriei cu toate precauțiunile necesare, în mașina generalului C. Tobescu, care se găsea la volan, și trecut în mașina în care se găsea Maniu. Cei doi ofițeri au stat în preajma automobilelor circa trei ore, cît a durat întrevederea, în fundul pădurei și fără ca operațiunea să fi fost văzută de cineva... După întrevedere, Chastelain ne-a spus în linii generale ce au vorbit, afirmînd că i-a detaliat lui Maniu scopul venirii lui în țară și modalitățile ce ar putea fi adoptate pentru ieșirea României din război, așa cum le-a relatat la cercetări și cum le-am trecut în declarațiile anterioare. Natural că a evitat să ne spună unele lucruri intime ce le-a discutat cu Iuliu Maniu”.

Porter confirmă pe Cristescu

De ce venise Chastelain în România? Mai înainte, să-i dăm cuvîntul lui Ivor Porter pentru a prezenta poziția Marii Britanii față de România. „Reacția Londrei față de avalanșa de tentative de pace românești din vara și toamna lui 1943 a fost asemănătoare atitudinii față de cererea de garanții a lui Maniu. În martie, Foreign Office-ul hotărîse că singura în măsură să sprijine România era Rusia și, ca atare, orice demersuri de pace ale acestei țări vor fi transmise Moscovei, iar românii li se va spune că nu se va lua în considerație nici un fel de propunere în viitor, dacă aceasta nu va fi adresată tuturor celor trei Puteri Aliate. Această procedură se va aplica în egală măsură atît guvernului, cît și opoziției... La Conferința de la Moscova a miniștrilor de externe, din octombrie 1943, Marea Britanie a pierdut orice teren de manevră politică în România, iar o lună mai tîrziu, la Conferința la nivel înalt de la Teheran, orice perspectivă a unei debarcări a Aliatilor în Balcani — chiar așa redusă cum apărea ea înainte — a fost abandonată”

Așadar, cu ce scop venise Chastelain în România? Iată ce ne spune Eugen Cristescu că a declarat acesta la anchetă: că a fost trimis în România în urma intervențiilor lui și ale lui Masterson, șeful Biroului afacerilor pentru România de la Cairo, pe lângă generalul Wilson. „Acesta a obținut autorizarea guvernului englez pentru plecarea lui Chastelain în România...” În timpul anchetei „locot. col. de Chastelain, de la primele declarații făcute în fața subsemnatului, arată că a venit în România din ordinul comandamentului interaliat de la Cairo și al guvernului englez ca să ia contact cu oamenii politici români favorabili Aliatilor și să găsească o soluție pentru ieșirea României din război prin dezlipirea ei din Alianța cu Germania și

încheierea unei păci separate. Căzînd în mîinile autorităților române adresează aceiași cerere conducătorului statului în scopul de a găsi modalitățile necesare pentru începerea unor tratative de pace cu Comandamentul de la Cairo. Supunînd această propunere unui examen mai serios și mai amănunțit rezultă că ea este nestudiată și nu cuprindea elementele necesare unei operațiuni de asemenea anvergură. Propunerea nu arăta modalitățile în

căra li s-a luat comanda pe front, cum și alți agenți englezi, filoenglezi etc. Este foarte probabil că s-ar fi încercat și o defecțiune în rîndurile trupelor de pe front, deoarece în acea perioadă se constata o intensă propagandă în această direcție”. Care era rostul unei asemenea acțiuni? „Ea ar fi adus un spor de prestigiu și de protecție a intereselor anglo-saxone în România și în Balcani”.

De ce a făcut Chastelain o

Ivor Porter (în dreapta), în curtea Legației Britanice din București, înainte de intrarea României în război

care urma să se perfecțeze ieșirea României din război. De asemenea, nu indica nici cu ce trupe și cu ce material trebuia să se răspundă reacțiunii germane știut fiind că trupele române erau angajate pe front, încadrate de cele germane”. Spre sfîrșitul anchetei, concluzia la care ajunsesse Eugen Cristescu era: „Chastelain trebuia să organizeze în România o lovitură de stat în combinație cu conducătorii Partidului Național-Tărănesc și ai altor organizațiuni politice care ar fi acceptat să contribuie la această acțiune. Cadrele politice trebuia să le pună la dispoziție Partidul Național-Tărănesc, în special, la care s-ar fi alăturat și o serie de militari nemulțumiți scoși din armată de Antonescu sau

propunere similară și lui Antonescu? La 18 februarie 1950 Eugen Cristescu declara: „Chastelain conchidea declarațiile sale afirmînd că, din moment ce a căzut în mîna autorităților românești, înțelege să facă aceleași propuneri autorităților superioare de conducere a statului cu care ar dori să trateze ieșirea României din alianța cu Germania și scoaterea ei din război. Era evident că declarațiile lui Chastelain erau făcute de circumstanță și aranjate pentru ipoteza prinderii echipei de către organele de stat”. Într-o altă declarație, din 22 februarie 1950, accentul este schimbat: „Din discuțiunile urmate mai multă vreme cu Chastelain, rezultă că el posedă și o a treia ipoteză pentru desăvîrșiri-

rea misiunii sale cu caracter politic. Această formulă constă într-un «act de autoritate» pe care trebuie să îl facă conducătorul statului român pentru dezlipirea din alianța cu Germania și încheierea unei păci separate».

O confirmare a analizei lui Eugen Cristescu ne-o dă Ivor Porter: „Chas a recunoscut față de acesta [Picky Vasiliu — C.T.] că aveam o misiune pe lângă Maniu și că era pe de-a întregul ratată. La început am fost furios. Convenisem să-l protejăm pe Maniu și credeam că mă descurcăm destul de bine în această privință. Mai târziu am înțeles ce a fost în capul lui Chas. Cu toate că legenda combinată de noi a reușit să ne scape de mina nemților la Plosca, era puțin probabil să reziste unui interogatoriu serios la București. De aceea, era mai bine s-o lăsăm baltă de bunăvoie în speranța că îi vom câștiga bunăvoința marelui...”

Naveta Antonescu - Maniu

Antonescu i-a cerut lui Cristescu să obțină elemente concrete din care să rezulte intenția Aliatilor de a se angaja efectiv în Balcani, cu trupe. Cristescu i-a explicat lui Chastelain și motivele precauțiilor românești: „în România, la acea dată se găseau în interior peste 200 000 germani, trupe și servicii, în afară de resturile diviziilor retrase din Crimeea și cari se găseau pe zona de refacere din Bărăgan. De asemenea, am arătat că pe frontul de nord diviziile române sînt prînse între cele germane, între cari se găseau 6-7 divizii blindate. Dintre acestea, unele se puteau desprinde și veni către interior, paralizînd orice inițiativă a guvernului român”. Un act oficial din 7 iunie 1944, semnat de Eugen Cristescu, aduce completări în privința „tendinței de înarmare și regroupare a elementelor germane aflate pe teritoriul român, înțelegînd prin

aceasta Grupul Etnic German cît și unele elemente germane din Reich. Rapoartele informative arătau că la hotelurile locuite de germani în București se aduceau colete grele care aveau toată aparența de a fi cu echipament sau armament; că un număr important de autocamioane făceau transporturi de lăzi

Gardyne de Chastelain s-a supărat cînd a aflat de plecarea lui Barbu Știrbey la Cairo

presupuse a conține de asemenea echipament și armament; că în mai multe regiuni din Ardeal, etnici germani amenințau populația cu represalii înarmate împotriva lor în cazul cînd ar lua o atitudine ostilă Germaniei, fapt care de altfel se continuă și în prezent, prin organizațiile de autoapărare ale Grupului Etnic German”.

La rezervele părții române, Chastelain a afirmat că s-ar putea debarca șase divizii aere-purtate, aflate la Foggia și care urmau să sosească la București imediat după ce guvernul român anunța schimbarea atitudinii sale. Pentru precizarea detaliilor, considera Chastelain, erau necesare tratative îndelungate, eventual chiar să se deplaseze personal la Cairo. Cristescu era îndreptățit să tragă concluzia: „Deci, de la primele afirmațiuni cari arătau că la Foggia [erau — C.T.] șase divizii aeropurtate

cari pot interveni din primul moment în România pentru susținerea «actului de autoritate» ajungem la o tergiversare de circa două luni de tratative și pregătiri, și aceasta cu rezultate incerte”.

În urma eșecului „întreprinderii Chastelain”, spune Eugen Cristescu, conducerea statului a fost determinată „să avengeze la alte mijloace pentru găsirea «unei soluții politice» de ieșire din război. Frontul se sprijinea acum pe malul Nistrului, și se apropiase la nord de Iași. Bombardamentele aliate ne amenințau tot mai mult și constatarea făcută în Germania arăta dezastrele cauzate și insuficiența măsurilor de apărare antiaeriană. În aceste împrejurări s-a decis trimiterea la Cairo, pentru tratativele de armistițiu, a lui Barbu Știrbey. El a plecat ca delegat al lui Iuliu Maniu, însă cu știința, autorizarea și sprijinul conducătorului statului, cu care a avut și o lungă întrevvedere, în care i-a arătat că situația frontului cum și situația generală impun României începerea tratativelor de armistițiu, în cari va trebui să încerce să obțină condițiuni cît mai ușoare și mai favorabile”. După cum afirmă Eugen Cristescu, „Chastelain a fost foarte surprins și nemulțumit cînd a aflat mai târziu de trimiterea lui Barbu Știrbey la Cairo, fără ca el să fie avizat și fără un contact prealabil cu dînsul”.

Tratatativele purtate de Barbu Știrbey la Cairo sînt cunoscute. Să vedem cum a consemnat Eugen Cristescu reacțiile din țară la semnalele venite dinspre Cairo. Astfel, la primirea mesajului de la sfîrșitul lunii martie („în jur de 20 martie”, își aducea aminte fostul șef al S.S.I., la 5 aprilie 1950), Ion Antonescu a avut mari rezerve față de punctele care prevedeau cedarea definitivă a Basarabiei și Bucovinei de Nord către U.R.S.S., reînarmarea trupelor române de către armata roșie și continuarea războiului contra Germaniei. Antonescu i-a dat dispoziția să ia legătura cu Iuliu Maniu

și să îi ceară părerea. Maniu primise și el un mesaj identic (legătura se ținea și prin aparatul lui Chastelain și printr-un radiotelegrafist, Turcanu, aflat în casa lui Știrbey și care lucra, cu știrea și protecția lui Cristescu, direct cu Maniu)¹ și găsea că condițiile erau „destul de grele, dar a adăugat că nu vom avea ce face și până la sfârșit va trebui să le acceptăm”. A fost de acord cu cererea lui Antonescu să intervină și el pe lângă Știrbey ca acesta să se lupte pentru obținerea unor condiții mai favorabile.

În jurul Paștelui, de la Cairo se comunică, prin cifrul lui Chastelain și aparatul lui Maniu, două mesaje adresate lui Antonescu. Primul era un comentariu despre situația militară, în care se sublinia că sub presiunea trupelor sovietice, frontul românesc avea să cedeze și România urma să suporte consecințele. În final, i se cerea lui Chastelain să explice factorilor competenți români imposibilitatea altei soluții decât semnarea armistițiului. Al doilea mesaj conținea textul unui ultimatum: guvernul român avea să răspundă în 72 ore dacă acceptă sau nu condițiile fixate. Descifrarea și traducerea mesajelor a durat peste 15 ore, din cauza unor greșeli de transmisie.

¹ Turcanu sosise prin Iugoslavia, împreună cu un ofițer englez, mort în condiții misterioase. A fost adăpostit în casa lui Știrbey, de unde emitea către Cairo. Detectat gonit de germani în primăvara lui 1944 și prevenit de Cristescu, își mută reședința într-o casă de pe strada Maria Rosetti, dar nu respectă indicațiile date de șeful S.S.I. și începe să emită imediat. Eugen Cristescu nu mai poate evita arestarea lui de către autoritățile române. După arestare, Turcanu este adus în biroul lui Cristescu. Germanii așteptau, efectiv, la ușa biroului lui să îl poată interoga. Cristescu iese, le spune că arestatul nu vrea să vorbească și fuge la Antonescu să îi ceară sfatul. Revine cu propunerea de a-l acoperi și îl instruește pe Turcanu ce să spună. Germanilor le dă unul dintre cele trei cifruri pe care le avea radiotelegrafistul — exact pe cel cu care Turcanu nu lucrasese vreodată — și aceștia îl trimit de urgență la Berlin, bucurându-se că vor putea descifra. În sfârșit, cele aproape 600 mesaje interceptate. Turcanu a fost eliberat la 23 august 1944.

Ion și Mihai Antonescu se găseau la Predeal. Cristescu s-a deplasat până acolo. Timp de patru ore, cei doi au debătut condițiile. Din nou, Ion Antonescu a manifestat mari rezerve față de întoarcerea armelor și continuarea acțiunilor contra germanilor. A doua zi, Cristescu s-a reîntâlnit cu Ion Antonescu la Sna-

Din ordinul lui Antonescu, generalul Sănătescu — „omul de schimb” — era ținut la curent cu evoluția situației operative

gov. Atunci i-a spus Antonescu că poartă tratative directe cu rușii, prin d-na Kolontay, ambasadoare la Stockholm, cerându-i să-i comunice și lui Maniu acest lucru. „Și dacă la Cairo s-a ajuns la o situațiune ultimativă, ar fi poate mai avantajos să se înceapă tratative la Stockholm”. I s-a cerut șefului S.S.I. să ia legătura chiar în acea seară cu Maniu. „Am văzut pe Iuliu Maniu, care s-a arătat surprins de textul mesajului ce cuprindea ultimatumul. După o discuție de trei ore, Maniu a oferit următoarele soluții: să telegrafeze lui Știrbey să ceară amânarea ultimatumului, apoi să meargă la Ankara, de unde, prin Alexandru Crețeanu, să trimită un raport detaliat privind mersul tratativelor. Între timp, urma să plece la Cairo — prin Ankara — și Constantin Vișolănu, considerat cel mai indicat pentru a participa la purtarea tratativelor.

Discuții enervante și amănunte revelatoare

În problema Basarabiei și Bucovinei de Nord, Maniu „mi-a răspuns că nu înțelege să dezvolte discuțiuni cu sovietele pe această temă azi, cind rușii sînt tari, și să fie lăsată această problemă teritorială pentru discuții la pacea generală, cînd desigur Aliații vor căpăta mai mult aplomb asupra rușilor”. Ulterior, într-o întrevedere avută cu Maniu, acesta a comunicat, din partea lui Știrbey, acordul celor de la Cairo ca trupele române să nu mai fie obligate să lupte contra trupelor germane. După cum afirma Eugen Cristescu, „desigur că Iuliu Maniu a primit și alte multe mesagii de la Barbu Știrbey pe cari nu mi le-a comunicat”. Ultimatumul a fost aminat o vreme, după care bombardamentele s-au intensificat. Eugen Cristescu nu mai dă alte amănunte, încheindu-și declarația din 5 aprilie 1950 astfel: „Condițiile ultime ale încheierii acestor tratative fiind fixate, se aștepta momentul favorabil pentru punerea lor în aplicare. Întîrzierea ce s-a pus în perfectarea și semnarea lor au determinat guvernul sovietic să treacă la o soluție militară în locul celei politice prin acțiunea ofensivă de la 20 august 1944”.

Eugen Cristescu s-a referit în declarațiile sale și la momentele imediat premergătoare actului de la 23 august 1944. Astfel, în cea dată la 14 aprilie 1946, el relatează o întrevedere pe care a avut-o cu generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, la începutul lunii august 1944. Acesta i-a arătat o hartă, pe care o ținea în casa de fier și unde erau marcate centrele cu aglomerări de trupe germane. Potrivit generalului Șteflea, numărul lor se ridica la 200 000 oameni. Situația ar fi fost ținută la zi, pe baza rapoartelor jandarmilor și ale conducătorilor garnizoanelor respective. „Acești 200 000 de oameni, îmi spunea gene-

ralul Șteflea, reprezintă un pericol pentru România, deoarece armata noastră fiind toată angajată pe front, germanii pot oricând în România reacționa cu aceste forțe". De fapt, după spuselor lui Eugen Cristescu, datele nu corespundeau într-un totuși realității. „Chiar atunci când Șteflea mi-a arătat tabloul, i-am spus că am văzut cu ochii mei, în drumul de la Joița, că toate depozitele germane și toate parcurile de mașini părăsiseră de multă vreme localitatea". Mult mai interesantă este însă altă informație pe care o dă Eugen Cristescu: „în conformitate cu conversația pe care a avut-o Șteflea cu mareșalul Antonescu la Olănești, mareșalul Antonescu i-a dat ordin să prezinte acest tablou și generalului Sănătescu, întrucât se știa că generalul Sănătescu e cel indicat ca să formeze un guvern eventual al Armistițiului sau după Armistițiu. Generalul Șteflea mi-a mai spus că a prezentat acest tablou generalului Sănătescu și i-a arătat pericolul unei surprize germane. De altfel, discuții foarte enervante asupra încheierii armistițiului au avu-se ră loc la Palat mai de multă vreme între M.S. Regele, Mihai Antonescu și generalul Sănătescu pe de o parte și mareșalul Antonescu pe de altă parte. Mareșalul, văzând că aceste trei personalități sînt pentru terminarea cît mai repede a acestui război și încheierea armistițiului, i-a spus generalului Sănătescu: „În aceste condițiuni, ia d-ta răspunderea, sau ia d-ta d-le Mihai Antonescu răspunderea. Eu nu pot lua răspunderea deoarece m-aștept la o puternică reacțiune germană".

Referindu-se la poziția lui Antonescu, dar și la cea a șefilor partidelor, Cristescu adăuga în aceeași declarație: „Eu nu-mi explic cum pro-

blema tratatelor de armistițiu a pătruns în presă. Doar Moscova să o fi dat. La Moscova am auzit că Gheorghe Brătianu ar fi făcut o scrisoare publică în care arăta că mareșalul Antonescu s-a opus la chestiunea armistițiului. Dar de altfel, aceasta n-are decît puțină importanță. În ultimele întrevederi care le-am avut cu Maniu pe chestiunea tratatelor de armistițiu, el mi-a comunicat și m-a rugat chiar să transmit mareșalului Antonescu dorința lui și a lui Dinu Brătianu, ca mareșalul Antonescu să fie acela care să facă armistițiul, că ei sînt înțeleși pe această chestiune și că toți vor sta în jurul mareșalului. Cuvintele textuale ale lui Maniu, cu care m-am întîlnit în casa lui Petrușca din str. Oltar — pentru ca să nu afe nici Siguranța, nici germanii — cuvintele textuale ale lui Maniu au fost: „Acest act trebuie făcut iute. Mareșalul Antonescu are toate forțele în mîna lui, are armata care-l ascultă și dacă germanii vor reacționa, el e singurul în măsură ca să le răspundă sau poate chiar prin trecerea pe care el o avea la Hitler, să se petreacă lucrurile de așa natură, ca germanii să nu reacționeze". Întrevederea respectivă avu-se loc între 10-15 august 1944.

În ziua de 22 august, Antonescu s-a reîntors de pe front, însoțit de colonelul Davidescu. „Într-o convorbire cu colonelul Davidescu asupra situației, mi-a comunicat că situația este pierdută, că a discutat și cu mareșalul în avion această chestiune și i-a spus că din moment ce soluția militară este pierdută, nu mai rămîne decît o soluție politică, adică încheierea unui armistițiu". Davidescu i-a cerut lui Eugen Cristescu să fie a doua zi la Snagov, la ora 11. Șeful S.S.I. s-a dus, tot la 22 august, la Președin-

ție, unde a discutat cu Ovidiu Vlădescu, secretarul general, mergînd apoi la Mihai Antonescu, unde avea audiență regulată de lucru. În antecameră l-a întîlnit pe Ion Mihalache, care a intrat, pentru scurt timp, la Mihai Antonescu, apoi au urcat amîndoi la biroul lui Ion Antonescu. Mihalache a stat pînă noaptea tîrziu la mareșal. Într-o convorbire pe care a avut-o la 28 sau 29 august, la Dobrești, cu Ion Mihalache, Eugen Cristescu a aflat de la el conținutul discuției. Antonescu i-a relatat ultima vizită făcută lui Hitler și a avut mai multe ieșiri contra lui Maniu.

„I-a comunicat și unele lucruri confidentiale pe care mareșalul i-a cerut să nu le comunice nici lui Maniu". În finalul discuției, au hotărît „că mareșalul Antonescu să facă armistițiu și aceasta a fost ultima hotărîre luată împreună cu dl. Mihalache, care se dusese la mareșalul Antonescu în calitate de delegat al întregii opoziții". La întrebarea anchetatorului de ce doreau Maniu și Brătianu ca Antonescu să încheie armistițiul, Eugen Cristescu răspunde cu o întrebare: „de ce a fost pus ca șef al delegației [care a mers la Moscova — C.T.] Pătrășcanu, comunist, și nu Maniu?". Și adaugă: „Maniu spunea: „de ce să semnez eu prin armistițiu [cedare de — C.T.] teritoriu. Eu sînt om care am făcut istorie în Țara Românească. Nu pot să cedez teritoriu".

Între timp, Mihai Antonescu s-a reîntors în biroul său și l-a primit pe Eugen Cristescu. I-a spus că fuseseră convocați și Killinger și Clodius, cărora li se comunicase ultimativ că dacă în trei zile nu dau ajutor efectiv pentru oprirea ofensivei ruse, guvernul român își lua libertatea de acțiune. Mihai Antonescu l-a chemat înăuntru și pe generalul Picky Vasiliu,

cerându-i să-l pregătească pe Chastelain, căci urma să plece împreună cu el — Mihai Antonescu — a doua zi la Cairo, cu avionul, pentru tratative.

Eugen Cristescu s-a prezentat la Snagov, la 23 august ora 11. A intrat la Antonescu abia la 14.45, căci ședința Consiliului de Miniștri s-a prelungit foarte mult. Antonescu l-a primit împreună cu Picky Vasiliu. Le-a comunicat, că în urma discuțiilor avute cu Mihalache — seara — și cu Gheorghe Brătianu — în acea dimineață — se hotărâseră să treacă la o acțiune politică, întrucât formula militară nu mai rezista. Urma ca liderii politici să dea o proclamație către popor, în care să arate că merg alături de mareșal, pentru salvarea țării. O altă proclamație avea să fie dată de Antonescu. Cu cele două documente, el urma să meargă la rege. Mihai Antonescu plecase deja la București pentru a pune la punct lucrurile. Antonescu prevedea și o variantă de rezervă, cerându-le celor doi să ia toate măsurile pentru pregătirea evacuării în Transilvania.

Țot de la Mihalache — care știa de la Maniu — avea să afle Eugen Cristescu desfășurarea evenimentelor de la Palat. Regele l-ar fi întrebat pe mareșal ce are de gând să facă. Antonescu i-a povestit despre aranjamentul cu Mihalache și Brătianu și că în trei zile urma să semneze armistițiul, motiv pentru care Mihai Antonescu avea să plece la Cairo. Regele i-a răspuns că trei zile înseamnă prea mult și că dacă nu-l încheie mai repede, are el soluția să o facă imediat. „Aci s-a început o discuție enervantă între M.S. Regele și mareșalul Antonescu. Mareșalul i-a spus: „M. Voastră n-are puterea politică în mîna Sa. Aceste puteri sînt lăsate prin

decret de tatăl M. Voastre mie și aceste puteri mi-au fost întărite mie prin cele două plebiscite prin care am cerut confirmarea din partea poporului a actelor politice pe care le-am făcut”. Discuția a continuat pe același ton, pînă cînd s-a produs arestarea lui Antonescu (*Magazin istoric*, nr. 8/1991).

Evident, Eugen Cristescu a avut curiozitatea să îl întrebe,

tîrziu» și că din relatarea acestor fapte Maniu, Dinu Brătianu și probabil și regele au tras concluzia că mareșalul Antonescu nu vrea să încheie armistițiul imediat și de aceea a trecut M.S. Regele personal, împreună cu Sănătescu și ofițerii care-i avea fixați dinainte, la darea comunicatului pentru încetarea luptei și la schimbarea guvernului”. ■

Familia Georgescu, reunită — cu greu — la New York, ca răsplătă pentru serviciile aduse Aliatilor

în cursul întrevederii pe care a avut-o cu Mihalache la Dobrești, cum de s-a produs modificarea. „Dl. Mihalache mi-a răspuns că nu știe pozițiiv cum a relatat Gh. Brătianu conversația sa cu mareșalul Antonescu și că el crede că Gheorghe Brătianu e acela care prin modul cum a expus lucrurile, s-a tras concluzia că mareșalul nu ar vrea să încheie armistițiul pînă nu va aviza și pe Hitler. Că Gh. Brătianu a cerut mareșalului în același timp și o schimbare a guvernului, iar mareșalul a răspuns: „Aceasta o vom face după încheierea armistițiului. Nu e vremea acum pentru schimbare de guvern. O vom face ceva mai

Povestea șefului Serviciului Special de Informații continuă: Max Auschnitt, generalii Sănătescu și Mihail, Intelligence Service-ul oferă premii pentru găsirea documentelor secrete ale S.S.I. • Dosare în vile aflate printre vile de la Turnu-Severin • „Inginerul Ceaușu” preia comanda • Infractione de sabotare a actului de la 23 august 1944 • Cum își ucide Serviciul de Informații copiii? • Ce s-a întâmplat la 13 iunie 1950? (Puteți citi toate acestea în nr. 9/1992.)

„DOUĂ FAPTE

CARE VOR INTRA ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ"

RENÉ DE WECK

Fostul ministru al Elveției la București în perioada 1933-1945 este autorul celebrului Raport diplomatic nr. 41, din 4 septembrie 1944, consacrat evenimentelor petrecute la București în ziua de 23 august. Documentul a fost citat aproape integral și comentat în paginile revistei Magazin istoric, nr. 8/1987 și 8/1990. René de Weck este, de asemenea, bine cunoscut cititorilor în urma publicării unor ample extrase din rapoartele sale diplomatice din anii 1941-1944 (Magazin istoric, nr. 3-12/1990 și 1-7/1991).

Datorăm Bibliotecii Universitare și Cantonale din Fribourg (Elveția) permisiunea de a pune în circuit public noi piese documentare din arhiva diplomatului elvețian, documente de reală valoare pentru istoria României din deceniile 4-5 ale veacului nostru. În afara rapoartelor diplomatice, ni s-au impus, ca valoare documentară, corespondența diplomatului și, într-o primă urgență, Jurnalul său acoperind epoca 1939-1945, din care vom selecta câteva fragmente.

Vom începe cu pasajele consacrate aceluiași eveniment de la 23 august 1944, atât pentru că, spre deosebire de Raportul diplomatic nr. 41, amintit mai sus, Jurnalul nu pune în fața unui text dominat de fiorul observației crude, neprelucrate încă și, deci, aduce un plus de sinceritate, proiectînd în prim-plan viața însăși, dar și pentru că, într-un fel, el reconstituie istoria Raportului care avea să primească nr. 41. Amănuntele redactării lui și unele deosebiri rezultate din lectura comparată a celor două texte nu numai că aduc un plus de interes, dar ne introduc în in-

timitatea cabinetului de lucru al diplomatului, chemat să judece cu luciditate și obiectivitate evenimente ce i se impun ca fiind cruciale în destinele omenirii.

Să ne reintoarcem, aşadar, în miezul fierbinte al acelor zile dramatice, răsfoind filele din Jurnal, într-o versiune românească ce ne aparţine, ca şi explicaţiile cuprinse între paranteze drepte.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1944

Joi, 24 august. Ziua de ieri ne-a adus două fapte care vor intra în istoria universală, două fapte care, dacă s-ar fi petrecut cu nouă luni mai devreme ar fi salvat-o pe Kikon [sotia diplomatului, decedată la 4 februarie 1944], redându-i forța de a lupta contra puterii întinericului.

Putin după-amiază, un comunicat special al generalului [Marie Pierre] Koenig

[comandantul Forțelor Franceze din Interior (F.F.I.), venit, după 22 august 1944, guvernator al Parisului] ne-a anunțat eliberarea Parisului de către francezi. În patru zile de lupte — de sîmbătă 19 pînă marți 22 — 5 000 de luptători din F.F.I. înarmați, sprijiniți de tot poporul Parisului, l-au alungat pe germani din întregul oraș. Se pare că acțiunea a început din insula Notre Dame, din orașul vechi, unde poliția pariziana,

care intrase în grevă din ordinul guvernului francez din Alger, a ocupat Prefectura, a transformat întreaga insulă în fortăreață și a pornit asaltul contra nemților. Aceștia se pare că au fost învâluți din spate de patrioți. De marți, toate edificiile publice erau în mâna francezilor. În Parisul curățat, prietenii lui Hitler și agenții guvernului de la Vichy, care n-au avut timp să fugă, au fost luați prizonieri.

Ce zile! Sper că fratele meu

Jacques, care trebuia să se afle chiar pe locurile luptei, va putea să-mi facă o relatare veridică și completă.

Ieri seara, către orele nouă și jumătate, am aflat că regele Mihai a constituit un nou guvern, democraț, prezidat de generalul Sănătescu, șeful Casei militare a regelui, cu Maniu și Dinu Brătianu în calitate de miniștri de stat. Despre cei doi Antonești, complet dezumflați de câteva zile, dar care ieri încă mai guvernau — în teorie — destinele țării, nici un cuvânt. Cabinetul Sănătescu cuprinde reprezentanți din toate partidele, inclusiv comuniști.

Proclamația regală precizează că primul act al noului guvern a fost să accepte condițiile de armistițiu puse de Națiunile Unite. Acestea din urmă promit să respecte independența și structura internă a României. Pe frontul din Moldova și din Basarabia au luat sfârșit ostilitățile. Regatul dunărean trece direct în rîndul puterilor aliate, ale căror armate îl vor ajuta să redobîndească Transilvania de Nord.

La București, noaptea pare să fi fost calmă. În Piața Palatului, mulțimea aclamă pe suveranul care, în mai multe rînduri, a trebuit să se arate la balcon. Mi se spune că în câteva restaurante ofițerii din Wehrmacht au fost huiduiți sau dați afară și că, după plecarea lor, alți clienți au început să danseze.

Astăzi, dis-de-dimineață, numeroase avioane au brădat cerul, zburînd la mare înălțime. Se crede că acestea au fost americane, fiindcă bateriile antiaeriene germane au tras asupra lor, pe cînd bateriile române au tăcut. Dacă acest fapt este exact, se poate presupune că parașutiști și trupe aeroporțate ar fi debarcat în împrejurimile Bucureștilor (în realitate, nu a existat așa ceva).

Începînd de la ora nouă, am auzit, cu intermitențe, salve de puști și de artilerie. Fără îndoială că românii se află în confruntări cu detașamentele de nemți care refuză să se lase dezarmate. În mo-

mentul în care scriu, totul este calm. Luptele care se derulează în jurul nostru — către Chitila, Buftea și Băneasa — nu par a fi foarte violente, deoarece, între diversele momente în care bubuie tunul, sînt și lungi pauze. Probabil că forțele aflate în luptă sînt destul de slabe.

Pînă către orele zece, telefonul între Mogoșoaia și București funcționa normal. Am putut să vorbesc cu [Ion] Lușoiu [codirector al ziarului *Universul*], al cărui ziar a apărut cu oarecare întîrziere. Mi-a spus că Prefectura Poliției, de unde germanii se retrăsese, ardea. Se semnalează alte incendii în diferite puncte. Puțin mai tîrziu, serviciul telefonic s-a întrerupt. În prezent se pare că s-a restabilit.

Pe la orele nouă, „Soldaten-sender Gustav”, postul de radio german stabilit, cred, la Snagov, și pe care noi îl ascultam în zilele cu raiduri aeriene ca să cunoaștem mișcările avioanelor, a lansat un apel în românește către popor și armată. Crainicul trebuie să fi fost român, probabil un legionar. Iată cam care-i era discursul: „La ora cînd frații noștri germani luptă și mor ca să salveze Europa de bolșevism, o clică de trădători mizerabili, un «rege de paie», cîțiva generali care n-au văzut frontul nicodată, cîțiva politicieni corupți, vinduți evreilor, sovieticilor și aliaților lor anglo-americani, încearcă să-i înjunghie pe la spate. Acești criminali vor fi zdrobiți în mod exemplar. Tot poporul român se ridică împotriva lor. Ofițerii și soldații români nu le vor asculta ordinele. Ei vor rămîne credincioși fraților lor de arme. Trăiască alianța germano-română! Trăiască armata germană, care, în curînd va fi ca întotdeauna victorioasă!”

Ea este, de fapt, pe drumul victoriei! Rușii au pătruns adînc în Moldova și Basarabia. În Polonia înaintează cu pași mari spre Cracovia. În Franța, Lyonul și Marsilia au scăpat, după Paris, de Wehrmacht...

Simbătă, 26 august. Deși bătuți în Moldova și Basarabia, germanii continuă să reziste în zona Bucureștiului. În oraș, ei au fost reduși la neputință chiar din primul moment. Acum se războie prin bombardamente aeriene, ziua și noaptea. Cum bazele lor — după cum se pare de la Mizil și Buzău — sînt relativ foarte apropiate, cu un mic număr de avioane produc mai multe distrugerii decît au făcut în Capitală americanii ca „inamici”. Se spune că au incendiat Palatul regal și au distrus numeroase clădiri. Alarmele se succed cu atîta rapiditate, încît cea mai mare parte a locuitorilor nici nu-și mai părăsesc adăposturile [vezi amănunte despre bombardamentele efectuate de germani, în *Magazin istoric*, nr. 7/1947].

Din palatul nostru de la Mogoșoaia nu putem să știm nimic din ceea ce se petrece. Nu mai avem nici telefon, nici electricitate. Aparatul nostru de radio cu baterii merge destul de rău și nu ne dă decît informații — interesante, sigure — de pe marile fronturi de luptă, dar nu ne spune nimic despre situația locală sau regională. Din timp în timp, ne parvin ceva știri fragmentate, contradictorii și necontrolabile.

Se pretinde că vreo 700 avioane americane, zărite alaltăieri la începutul dimineții, trebuiau să aterizeze pe un aeroport din apropiere, dar n-au putut-o face din cauză că, la sol, era angajată lupta între trupele germane și cele române. Ele au trebuit, fie să se întoarcă, fie să se îndrepte spre spatele frontului rusc. Astăzi de dimineață am văzut din nou strălucind aripile [avioanelor] americane. Puțin timp după aceea, toate geamurile noastre au început să tremure timp de mai multe minute. Vîntul, foarte violent și suflînd pe contrasens, ne-a împiedicat să auzim exploziile, dar credem că au vărsat un covor de bombe pe pozițiile nemțești, undeva între Săftica și Otopeni.

Armistițiul românesc nu

ne-a adus încă ceea ce ne așteaptă și în jurul nostru luptele continuă. Noaptea ce vine va fi mai liniștită decât cele două care au trecut? Chi lo sa?

Un lucru pare sigur: rușii avansează rapid. Ei ar trebui să se apropie de Galați. După toate aparențele, grosul armatei germane se retrage, dar este încolțit de ruși și români.

Aceeași zi, orele 18.30. După-amiază calmă. Am putut face o șiestă bună. Bateriile, care la ora prânzului s-au instalat la adăpostul copacilor ce străjuiesc marea alea a parcului [de la Mogoșoaia], au părăsit locurile. Cuchler [din personalul legăției elvețiene], venit de la București la aceeași oră, ne-a spus că orașul a suferit mult, mai ales în jurul Căii Victoriei. Ministerul justiției ar fi în întregime dărâmat. Cretzianu vorbește de mari distrugerii în străzile Luterană, Regală și Sărandar. Totuși, jurnalul adus azi dimineață de B. [persoană neidentificată de noi] este plin de știri bune. Ploiești, Cîmpina, Brașov și Sibiu sînt eliberate. Așa că, peste puțin timp, toată șoseaua ce duce în Transilvania va fi liberă.

Avioanele nemțești n-au mai revenit. Fără discuție că americanii le-au făcut praf terenurile de decolare. Zgomotul luptelor s-a îndepărtat de noi. Abia dacă mai aud, din cînd în cînd, o detunătură sau o rafală de mitralieră. În regiunea noastră, centrul de rezistență al inamicului trebuie să se afle între Snagov și Săftica. În această ultimă localitate, diviziunea mea specială [o parte din serviciile și personalul legăției] n-a avut de suferit nimic pînă acum din cauza evenimentelor. Colaboratorii mei rămași în București sînt neatinși.

Miercuri, 30 august. Azi îmi dau seama că, timp de patru zile, de joi 24 pînă duminică 27, noi ne-am aflat în plină zonă de lupte. Au fost lupte chiar în satul Mogoșoaia. După primar (care este în același timp și grădinarul principesei Bibescu), pe români i-au costat 15 morți.

Germanii au avut aproape același număr de victime, dar au lăsat 200 de prizonieri în mâinile armatei regale [române].

Bombardamentul efectuat sîmbătă dimineața de avioanele americane a contribuit în mare măsură la salvarea Bucureștiului, pulverizînd multe mii de soldați nemți ce se pregăteau să pornească la asalt. Ei se găseau în pădurea Băneasa, pe aeroportul vecin și în regiunea Otopenilor. Din nefericire, cîteva sute de români, aflați în contact cu inamicul, au fost distruși și consecințele lui în *Magazin istoric*, nr. 8/1974]. „Covorul de bombe” s-a întins pînă în apropierea noastră: m-am convins personal, văzînd pîlîniile exploziilor. Alaltăieri, mergînd în oraș, am observat în șanțul șoselei cadavrele unui cal și al unei vaci, precum și, pe izlaz, altea de 20 de oi.

Ieri au traversat Capitala, fără să se oprească, primele coloane motorizate ale armatei roșii. Veneau de la Slobozia și Afumați. Intrate în oraș pe șoseaua Colentina, s-au împărțit în trei grupe: prima s-a îndreptat către Ploiești, a doua spre Pitești (fără îndoială cu intenția de a se întîlni cu forțele marelui Tito), iar a treia grupă mergînd spre Ungaria, prin Palanca, Ghimeș și Sfîntul Gheorghe.

Alaltăieri după-amiază, în compania lui Ștefănescu¹ („omul de pe stradă”), care prînzise cu noi la Mogoșoaia; l-am vizitat pe Maniu, refugiat printre lăzile cu hîrtoage dintr-un adăpost al Băncii Naționale. Deși noul guvern regal ar fi prezidat oficial de generalul Sănătescu, șeful Casei militare regale, Maniu este sufletul lui și, după toate aparențele, tot el va conduce politica românească de mi-

ne. Fără nici o îndoială, regele este cel care a răsturnat regimul Antonescilor și și-a purtat Regatul în rîndurile națiunilor foste aliate în primul război mondial și care au dat naștere României Mari.

Mi s-a părut drept și oportun să remarc discret în fața Maiestății Sale admirația ce mi-o inspiră curajul său civic și bucuria pe care o simt constatînd succesul eforturilor sale. În acest scop, m-am dus ieri cu Strohlin la Palatul regal, foarte distrus de bombe germane (fiindcă nemții s-au năpustit cu o furie sălbatică asupra reședinței regale, la cîteva ore după audiența pe care regele o acordase la doi generali, să le anunțe că a hotărît să încheie un armistițiu cu Națiunile Unite și că el nu va ataca trupele germane, dacă acestea se vor retrage fără a se deda la acte ostile; la care cei doi tîlhari s-au angajat pe „cuvîntul lor de onoare”). Intenția mea era simplă, aceea de a-mi depune semnătura în registrele regelui și reginei. O întîmplare fericită a făcut să ne întîlnim cu Ionel Mocioni Stircea, mare maestru de vînațoare, unul dintre principalii autori ai loviturii de stat, consilier politic al tînărului monarh. Ne-am întîlnit foarte curînd cu Niculescu-Buzești, noul ministru al afacerilor externe. El ne-a făcut o expunere detaliată asupra evenimentelor în care doi oameni au avut rolul esențial. Notele luate de Strohlin îmi vor permite să scriu acest capitol de istorie, pe care îl voi completa cu ajutorul indicațiilor date în ajun de Maniu și de „omul de pe stradă”.

Aici mă voi mărgini să observ că, de peste trei luni, nu se mai înscrisese nimeni în registrele regale, ceea ce se explică, cel puțin parțial, prin faptul că suveranii au locuit aproape tot timpul la Sinaia. Semnătura mea, la data de 29 august, este prima și înaintea ei am scris: „Trăiască regele!”

Joi, 7 septembrie. Am terminat descrierea evenimentelor al căror nucleu îl constituie revoluția regală de la 23

¹ Persoană neidentificată. Cu multă probabilitate, ar putea fi vorba despre istoricul I.D. Ștefănescu, deseori menționat în paginile jurnalului ca un apropiat al autorului.

august, despre cei care au pregătit această răsturnare de alianțe și despre cei care l-au urmat pe rege.

Regele Mihai a intrat ieri în al cincilea an de domnie. Dar, așa cum observa Lugoșianu în ziarul *Universul*, numai 23 august din acest an a relevat națiunii prezența unui om pe tronul României. Până atunci, suveranul și mama sa, prizonieri ai lui Antonescu și ai patronilor nemți ai acestuia, n-au cunoscut decît umilințe și suferințe morale. Înțelegînd că prima lor datorie era să reziste, pentru ca într-o zi să se poată pune în serviciul poporului lor, ei au suportat această lungă încercare cu toată forța sufletului și cu o fermitate admirabilă.

În multe reprize, soldații ruși cantați în apropierea noastră au încercat să se introducă la noi și să opereze „rechiziții” din parcul nostru de mașini. Cel mai adesea veneau trei sau patru soldați

beți, care acționau pe cont propriu. Dar într-o seară am văzut intrînd în curtea noastră un camion cu 17 oameni înarmați pînă în dinți, sobri și comandați de un ofițer. El îi explica lui Girod, interpretul nostru, că nu voiau automobilele legației noastre, dar știau că Palatul Mogoșoia mai adăpostea un diplomat finlandez și o principesă română, ambii posedînd automobile, pe care armata roșie nu le putea lăsa să-i scape. Girod le-a răspuns cu adevărul că dl. Palin, ministrul Finlandei, nu se mai găsea la Mogoșoia, dar se ferea atent să le spună că ne lăsase *Lincolnul* său. În ceea ce privește principesa, le spunea că plecase cu automobilul, împreună cu toată suita, la o proprietate a ei ce se află la 120 kilometri. Sergentul român din garda noastră jura pe toți Dumnezeuii lui că acesta este purul adevăr. Înainte să se ambaleze în

mica sa istorie, Girod, fericit, se putuse asigura că tovarășii din ceata sovietică urmau să plece la drum în zori. Datorită primarului care, cum am mai spus, era și grădinarul-șef al Marthei Bibescu, am descoperit originea tuturor neplăcerilor survenite atît în sat cît și la „castel”. Acestea veneau de la șeful postului de jandarmi din comună. După luptele care au avut loc în împrejurimi, acesta adunase și păstrase numeroase arme abandonate de germani. Apoi a cedat o parte din ele la trei țigani, pe care i-a îmbrăcat în uniforme românești. Această mică ceată teroriza populația. Ea le arăta rușilor ce lovituri să dea: că aici sînt fete, dincolo vite, mai încolo automobile. Ea i-a trimis, de mai multe ori, și la noi. Mă voi ocupa să pun ordine și aici. ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

LASĂ SFEȘNICUL, IA ȘEMINEUL!

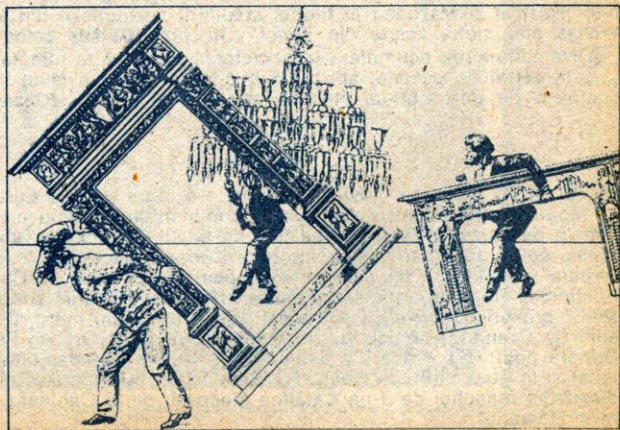
Autoritățile din cartierul londonez Hackney erau foarte preocupate să găsească cea mai bună metodă pentru restaurarea mai multor case cu valoare istorică. Le-au venit în ajutor hoții, care au demolat respectivele construcții cărămidă cu cărămidă, revînzîndu-le apoi constructorilor. La fel ca în multe alte cazuri — aflăm din revista *Newsweek* — autorii nu au fost prinși, deși Scotland Yard-ul a reînființat, de curînd, Brigada Artă și Antichități.

„Pasiunea” hoților este susținută de prețurile foarte mari pe care le pot căpăta pentru piesele furate: 100 000 lire sterline pentru un cămin de marmură, 200 lire sterline pentru o balustradă victoriană și 50 pentru o piatră de pavaj York. Cu condiția să fie autentice, căci stilul „autentic”, promovat de arhitecți în

deceniul nouă al secolului nostru, a ridicat valoarea lucrurilor vechi.

Aceeași revistă relatează că o familie din South England a constatat dimineața că în

timpul nopții hoții plecaseră cu... scara principală. După aprecierile poliției, cele mai multe obiecte „autentice” sînt vindute în Japonia și Statele Unite.

CĂRTI SOSITE LA REDACTIE

Editura Enciclopedică, fără a se speria de costurile tiparului și hîrtiei, ce urcă aproape de la lună la lună, dar și fără zgomot inutil, continuă opera culturală de reeditare a lucrărilor lui Nicolae Iorga, continuă publicarea operei celui care a fost academicianul David Prodan, dispărut în acest an dintre noi, cit și editarea unor lucrări de mare interes, atît pentru cititorul român, cit și pentru cel străin. Vă prezentăm în continuare cîteva dintre ultimele apariții.

• David Prodan — TRANSILVANIA ȘI IAR TRANSILVANIA. CONSIDERAȚII ISTORICE.

București, 1992, 197 pp., 60 lei: ultima carte a academicianului David Prodan nu putea purta alt titlu. Ea se prezintă chiar din prima pagină, unde există următorul Motto: „Nobilul maghiar, la mileniul statului ungur, orgolios: Cînd veți sărbători și voi o mie de ani de la venirea voastră? Tăranul român ardelean: Noi sintem de-aici!”

• Nicolae Iorga — CĂRȚI REPREZENTATIVE ÎN VIAȚA OMENIRII, VOL. I-II (ediție îngrijită, note, comentarii și postfață de Mihai Gherman).

București, 1991, vol. I — 294 pp.; vol. II — 244 pp., 725 lei: reeditarea lucrării savantului român, apărută în primă ediție între anii 1916-1935 și care reproducea conferințele ținute în cadrul Universității din București.

• Valeriu Pop — BĂȚALIA PENTRU ARDEAL (ediție îngrijită de Sanda Pop, Nicolae C. Nicolescu).

București, 1992, 308 pp., 150 lei: autorul, șeful delegației române la tratativele de la Turnu Severin (16-24 august 1940) și al doilea delegat al țării noastre la Arbitrajul de la Viena (29-30 august 1940), relatează evenimentele dramatice care au dus la cîntirea României în vara anului 1940.

• Alexandru Suceveanu, Alexandru Barnea — LA DOBROUDJA ROMAINE.

București, 1991, 334 pp.: lucrarea se adresează mai ales cititorilor din străinătate pentru a corecta o serie de idei contrare adevărului științific, puse în circulație de autori nefamiliarizați cu subiectul, sau care au renunțat de bunăvoie la principiile unei cercetări științifice.

• Adolf Armbruster — AUF DEN SPUREN DER EIGENEN IDENTITÄT (cu un cuvînt înainte de Șerban Papacostea).

București, 1991, 320 pp.: studii despre romanitatea românilor, rapoarturile lor cu celelalte „națiuni” din Transilvania, imaginea lor în scrierile săsești, despre „Dulcea Bucovină”, despre 1 Decembrie 1918.

• Dennis Deletant — STUDIES IN ROMANIAN HISTORY (cu o prefață de Alexandru Duțu).

București, 1991, 351 pp.: o culegere de studii ale istoricului britanic, ce merg de la prezența genovezilor și tătarilor, alături de români, la gurile Dunării, în sec. XIV, pînă la aspecte lingvistice din fosta Moldovă sovietică și la misiunea corespondentului ziarului Times la București în 1944.

• Roger Gheysens — SPIONII, AVENTURIERII ISTORIEI (traducere de Rodica Buburuzan, Alexandru Miron; postfață de Florin Constantin).

București, 1991, 373 pp., 138 lei: cîteva servicii de spionaj vestite, cîteva agenți celebri și nemai-pomenitele lor aventuri.

COPERTELE

① Aproape necunoscută pînă în veacul VII: e.n., istoria Tibetului avea să fie copleșitor influențată apoi de religia buddhistă. Statuetă de bronz (sec. XVIII), reprezentîndu-i pe Buddha și pe consoarta sa, într-o îmbrățișare simbolică (Palatul Potala din Tibet, p. 62)

② Imaginîndu-și Judecata cea vărsătoare de sînge, prin care fusese condamnat la moarte Iisus Hristos, artistul anonim a reprezentat de fapt un Divan domnesc și chipuri de boieri, așa cum îi știa din viața de toate zilele (Bolerimea, p. 42)

③ Ruinele romane de la Volubilis (jos), lîngă Fes, reamintesc că civilizația romană a cuprins și teritoriul actualului regat marocan. Iar Al. Djadida de azi (sus) s-a numit pe vremea fenicienilor Rusibis și Mazagan în timpul stăpînirii portugheze din secolul XVI. Aici a turnat Orson Welles mai multe scene din filmul „Othello” (Bătălia celor trei regi, p. 75).

④ Nemulțumirea acumulată în societatea franceză la jumătatea secolului XVIII se manifesta și prin astfel de desene: abuzul sub diferite ipostaze (sus) și pedepsirea unei doamne care scuiase pe portretul lui Necker, ministru al regelui (Cazul Laverdy, p. 47)

PLANSELE

① ② ③ ④ Dunărea, fluviul ce străbate o bună parte a Europei, a fost dintotdeauna o cale de legătură dintre Apusul și Răsăritul continentului. Frumusețile ei au fost evocate de scriitori, cîntate de muzicieni sau imortalizate de artiști plastici. Un album de gravuri apărut în 1826 la Viena, editat de Adolf Kunike sub titlul **Donau Ansichten** (Vederi de pe Dunăre), devenit acum raritate bibliofilă și din care un exemplar se păstrează la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române, înfățișează așezări riverane din țările străbătute de bătrînul Danubiu. Între ele și gravuri cu priveliști românești, devenite acum mărturii documentare. Iată cîteva dintre ele: ① Granița, la începutul veacului trecut, de la Orșova Veche (sus) și vărsarea Oltului în Dunăre (jos); ② Pescari în satul Tufești (sus) și Cetatea Hirșovei (jos); ③ Fortăreața Brăila (sus) și la gura Siretului (jos); ④ Galații (sus) și cetatea Chilia Nouă (jos). (Imagini puse la dispoziția redacției de d-na **Cătălina Macovel**, de la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române)

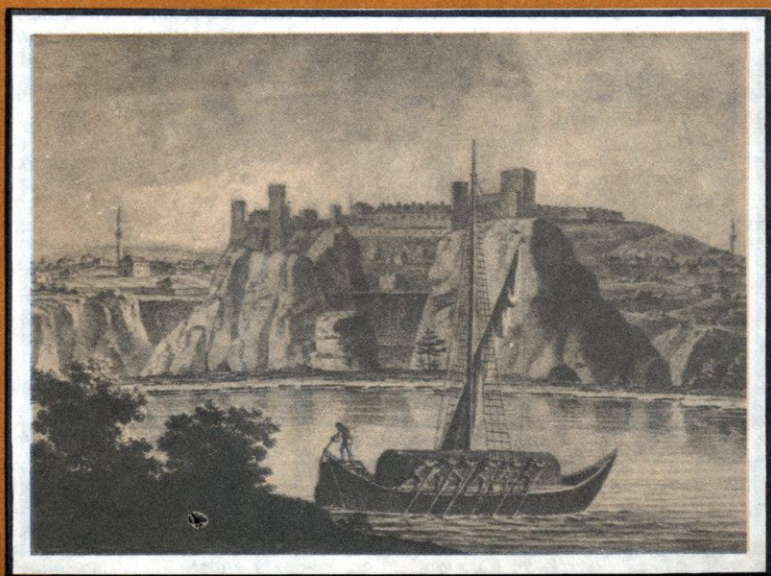

ALBUM ISTORIC

ALBUM ISTORIC

ALBUM ISTORIC

ALBUM HISTORIC

RHÔNE-POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

Convorbire cu domnul
PATRICK DE VALLOIS,
Director general Rhône-Poulenc, București

Cititorii revistei noastre s-au obișnuit, desigur, ca în Seria nouă a Magazinului istoric să citească evocări istorice, articole, interviuri de o factură mai puțin obișnuită publicației noastre. Așa au fost seria de Evocări istorice consacrate jubileului Uzinelor Malaxa, reportajul despre Istoria parfumurilor Guerlain, articolele despre Uzinele Meccord, din Oradea, povestea imobilului din Calea Victoriei 174 — București, redat circuitului public prin grija firmei SALTO și multe altele.

Iată că acum începem o serie de evocări istorice despre societatea multinațională, cu sediul central în Franța, Rhône-Poulenc. Este o poveste adevărată care ne va introduce în lumea de afaceri, de creație și de producție a unuia din cele mai importante grupuri industriale multinaționale din Europa. Desigur, aceste articole și evocări sînt în același timp forma cea mai potrivită de susținere la care revista Magazin istoric este determinată să procedeze pentru ca în felul acesta să poată asigura continuitatea existenței revistei, continuitate care acum se sprijină și pe subvențiile și donațiile numeroșilor cititori, prin Fundația Culturală Magazin istoric.

Începem călătoria noastră în imperiul necunoscut cu numele Rhône-Poulenc printr-un interviu realizat la București cu domnul Patrick de Vallois, Directorul general din România al acestei societăți, care are în prezent sediul în strada Șipotul fîntinilor, nr. 8, sectorul 3.

— Este o mare noutate faptul că Rhône-Poulenc a venit să se instaleze în capitala României: aveți de gînd să rămîneți în România?

— Eu am sosit în România în septembrie 1991. Creasem deja în România un birou propriu încă din ianuarie 1991. Prima mea misiune este în mod firesc aceea de a angaja o echipă de specialiști, de înaltă competență, pentru a putea promova ulterior ansamblul activităților de bază ale grupului nostru în România. Personal, sînt încîntat că mă aflu la București. România este o țară pe care încep să o cunosc puțin cîte puțin. Țara dumneavoastră îmi place mult prin natura și oamenii ei și cred că Bucureștiul (cărui îl putem aprecia încă frumusețile rămase) va putea redeveni, grație eforturilor de modernizare și renovare care se cer, frumoasa capitală a României care a fost între cele două războaie mondiale.

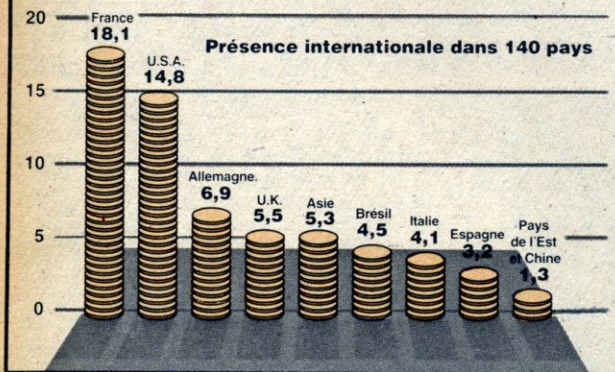
— Domnule director general, v-aș ruga să explicați cititorilor Magazinului istoric, cîte ceva din Istoria grupului Rhône-Poulenc și, mai precis, care sînt componentele de bază ale activității sale?

— Domeniile asupra că-

roră își exercită activitățile grupul nostru sînt în mod principal trei, împărțite în cinci mari departamente de creație și producție. Cele trei domenii sînt în ordinea importanței strategice următoarele: în primul rînd, ceea ce noi numim *științele vieții*. Aceasta înseamnă sănătatea omului (vaccinurile pentru oameni și medicamentele pentru oameni); sănătatea animalelor (vaccinurile pentru animale, medicamentele pentru animale și alimentele pentru animale); în sfîrșit, cel de-al treilea domeniu al științelor vieții îl constituie sănătatea plantelor (întreaga gamă a produselor vizînd protecția plantelor).

Cea de-a doua activitate, sub raportul importanței strategice, o formează ceea ce noi numim *noile materiale și chimia aplicativă* (fibre și polimeri, care sînt în principal filamentele poliamide, fibrele poliester și filtrele pentru țigări). În domeniul filtrelor pentru țigări, noi sîntem primul producător european și printre cei mai buni în domeniul poliamidelor (tablou de bord Dacia-Renault, Oltcit-Citroen). Urmează specialitățile din domeniul chimiei (în principal, Analgezicele, Difenonii, Siliconii, Latexul și o serie întreagă de aditivi care permit ameliorarea performanțelor

Cifra de afaceri realizată în 1990, în principalele țări ale lumii (în miliarde de franci francezi)

produselor industriale transformate. Vreau să menționez că producția noastră de aditivi cuprinde ansamblul producției industriilor moderne transformatoare, foarte puține game de produse dispunându-se de acești aditivi. În felul acesta, produsele noastre pot fi regăsite în industria construcțiilor (aditivi pentru bitum, beton și ciment). Putem regăsi, de asemenea, aditivii noștri în produsele din industria detergenților și, în mod deosebit, în industria șamponurilor. Aditivii noștri sînt, de asemenea, prezenți masiv în industria agro-alimentară. N-aș vrea să uit auxiliarii folosiți în industria cauciucului.

În sfîrșit, al treilea domeniu mare de activitate este cel al produselor intermediari chimici (minerali și organici), ceea ce noi numim Chimia de Bază. Aceste produse sînt pe de o parte materii prime pentru fabricarea produselor proprii (medicamente, pesticide și specialități chimice), iar pe de altă parte materii prime pentru piața mondială a chimiei. În acest domeniu, aș vrea să menționez marile sectoare de produse, reprezentate de Fenoli, de Acetați, de Carbonați, Acidul acetic, Fosfați, Aluminele, Ceramica, Bioxidul de titan etc. etc.

— Trebuie să vă mărtu-

riesec că știam foarte puțin despre Rhône-Poulenc înainte de a vă cunoaște. Acum aș dori să spuneți lectorilor noștri, în ce constă strategia grupului Rhône-Poulenc și ce semnificație are locul pe care-l ocupă în ierarhia grupurilor multinaționale din industriile chimice.

— În urmă cu cinci ani, grupul nostru se plasa în poziția 14 în rîndul marilor producători mondiali. În acești ani, am făcut un adevărat salt înainte și la ora actuală ne situăm pe locul 7 în categoria celor mai importante societăți multinaționale din domeniul producției chimice, după cum puteți vedea chiar din tabelul publicat în pagina 35. Domnul Jean René Fourtou, președintele lui Rhône-Poulenc, numește această poziție într-un recent interviu: „A te număra printre lideri și a te număra printre cei mai buni”. Strategia grupului nostru este o strategie extrem de ambițioasă: noi dorim să ocupăm în termenul cel mai scurt și cel mai rezonabil cu putință locul cinci în chimia mondială.

— **Deci dacă înțeleg corect, Rhône-Poulenc a venit în România în virtutea desfășurării acestei strategii.**

— Practic, sînt douăzeci de ani de cînd avem relații co-

merciale cu România. În perioada acestor douăzeci de ani, noi am fost prezenți pe piața românească prin Biroul unui intermediar. Agentul nostru ne reprezenta în afacerile cu România, dar nu avea decît o activitate limitată la puține domenii. Aceasta însemna că grupul Rhône-Poulenc se mulțumea să colaboreze cu România în calitate de vinzător de produse chimice. Structura biroului agentului îl făcuse înapoi să promoveze ansamblul activităților de bază ale grupului, Rhône-Poulenc în România. În plus, nivelul relațiilor prin intermediar nu permitea să dezvoltăm relații de cooperare cu chimia română în domeniul activităților strategice ale grupului nostru și, în primul rînd, în domeniul științelor vieții, unde este nevoie de o echipă unită, energică și de înaltă competență pentru a promova direct relațiile dintre România și Rhône-Poulenc. În această echipă, care trebuie să aibă o structură foarte tehnică este nevoie de oameni de înaltă calificare, ingineri agronomi, medici veterinari, medici, ingineri chimiști. Strategia noastră pînă în decembrie 1989 a fost cea pe care v-am expus-o. Din 1990, grupul Rhône-Poulenc a început să reflecteze la necesitatea de a dezvolta un alt tip de relații cu țările din centrul și răsăritul Europei. Examinînd cadrul relațiilor noastre cu România, am ajuns la concluzia că structura economiei românești atît a agriculturii, cît și a industriei, și nevoile acestei economii, coincid perfect cu strategia noastră, de viitor. Înțeleg prin aceasta obiectivele noastre strategice privind sănătatea oamenilor, sănătatea plantelor și sănătatea animalelor. S-a luat atunci decizia să se înființeze în România o structură proprie a grupului Rhône-Poulenc, care să fie adevărată, capabilă și competentă să promoveze ansamblul activităților grupului pe piața românească. Să nu ne mai mulțumim deci cu o activitate limitată la o fracțiune din capacitățile noastre.

— **Înțeleg că veți forma o echipă românească de**

specialiști și tehnicieni care să lucreze potrivit strategiei grupului și care să reprezinte centrul de promovare al relațiilor Rhône-Poulenc — România. Care ar fi trăsăturile echipei la care vă gândiți?

— Una din motivațiile fundamentale ale deciziilor adoptate de grupul Rhône-Poulenc de a se implanta în România și de a opera aici, a pornit de la constatarea că în diferite domenii ale activităților noastre am întâlnit de partea română specialiști de cea mai înaltă clasă, cu o pregătire pur și simplu excepțională. Mă gândesc nu numai la chimie, ci și la agronomie, la medicina umană și veterinară. Această constatare a prezenței în țara dumneavoastră a unor tehnicieni de o competență indiscutabilă, ne-a determinat și întărit în hotărârea noastră de a ne forma o structură proprie în România. Am acționat în așa fel încît eu sînt singurul francez în această structură, întrucît, noi am găsit un asemenea rezervor de inteligență și competență în România, încît vom putea opera cu un stat major în întregime românesc, ceea ce cred eu, va da o mare viabilitate structurii Rhône-Poulenc de aici.

— **Pentru a vorbi o clipă de istorie, se poate spune că datorită lui decembrie 1989, care a inaugurat un nou capitol în istoria României, grupul multinational Rhône-Poulenc a decis să-și lărgască relațiile în această zonă a continentului, nu numai cu un birou la Praga, ci și cu unul la București.**

— Desigur, evenimentele din decembrie 1989, au jucat un rol determinant în hotărîrea grupului Rhône-Poulenc de a veni în România, întrucît noi ne prezentăm acum în această țară ca un grup multinational, în mod accesoriu francez, care vine aici cu proiecte strategice pe termen scurt, mediu și lung.

Strategia noastră pe termen scurt este de a vinde mai mult și de a cucerii o piață mai mare. În același timp, dorim însă să începem să cumpărăm

materii prime chimice românești și am stabilit deja cîteva domenii interesante pentru Rhône-Poulenc. Vom avea astfel chiar pe termen scurt un curent reciproc cu dublu sens în colaborarea noastră.

În ceea ce privește relațiile pe termen mediu, noi dorim să cooperăm cu industria românească în diferite maniere. Gîndul nostru privind această cooperare pe termen mediu este să putem produce în industriile chimice românești, în capacitățile chimiei românești, produse Rhône-Poulenc de înaltă competitivitate. Dorim să fabricăm aceste produse pentru nevoile grupului Rhône-Poulenc, dar și pentru nevoile României.

În sfîrșit, un alt tip de colaborare la care ne gîndim este acela privind transferul de tehnologie. Sîntem angajați în discuții cu autoritățile românești, pentru a transfera în cîrînd Institutului Pasteur din București o linie de vaccine biologice de cel mai înalt nivel în domeniul tehnologiei vaccinurilor, ceea ce va permite României să reconstituie un șeptel animal avînd toate caracteristicile nivelului mondial. Aceasta va permite ridicarea productivității în acest domeniu, întrucît după cum se știe, un șeptel vaccinat este de 25 de ori mai puternic decît un

șeptel nevaccinat. Importanța acestui proiect macro-economic este evidentă și noi sperăm din toată inima ca acest proiect al transferului de tehnologie în domeniul vaccinurilor biologice să prindă viață cît mai curînd. Noi ne gîndim, de asemenea, ca în viitor, să ne implicăm sub raport industrial în țara dumneavoastră, deoarece România posedă, după toate analizele pe care le-am făcut, o poziție privilegiată la gurile Dunării. Noi ne gîndim astfel nu numai la piețele românești, la colaborarea Rhône-Poulenc — România, ci și la posibilitatea ca pornind de la bazele noastre din România să penetram piețele din Bulgaria, din Republica Moldova bineînțeles și chiar din Ucraina. Situația strategică a României a fost astfel un element foarte important în adoptarea hotărîrii de a veni aici.

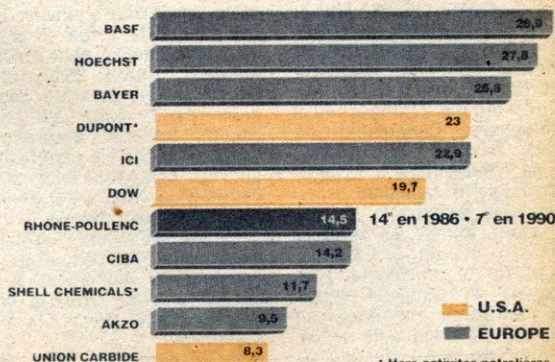
— **Vă mulțumesc, și vă rog să-mi permiteți să anunț cititorilor că în numerele ce urmează vom publica cîteva episoade din istoria grupului Rhône-Poulenc pentru a-i familiariza cu asemenea activități.**

— Întru totul de acord, și vă mulțumesc.

Cristian POPIȘTEANU

Clasamentul marilor grupuri mondiale din domeniul industriei chimice.

* Hors activités pétrolières

În culisele diplomației staliniste și hitleriste

ISTORIA NESECRETĂ

A PROTOCOALELOR SECRETE DIN 1939

În decembrie 1989, înainte cu trei săptămîni de Revoluție, cînd Magazin istoric prezenta cititorilor întregul dosar al tratatelor din ajunul celui de al doilea război mondial, dintre Berlin și Moscova, inclusiv celebrele protocoale adiționale secrete ale tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, puteam considera că revista înregistra în palmaresul ei o premieră absolută. O premieră pentru întreaga istoriografie din România. Vom avea, sperăm, ocazia să scriem în Caietele Magazin istoric istoria acelor zece pagini de revistă, alături de cronica multor alte sute și sute de pagini, ale căror avataturi pînă la apariție și după sînt

ele inele istorie. O istorie tristă și halucinantă.

Din articolul ce urmează, întocmit pe baza relatărilor din revista *Sovershenno sekretno*, nr. 12/1991 ale istoricului și publicistului rus Lev Bezimenski — membru-expert în „Comisia Iakovlev”, cunoscut de altfel publicului român și care a fost în 1989 în vizită la redacția noastră — vom vedea că, într-adevăr, Magazin istoric are de ce să fie mîndru. Publica atunci un dosar asupra căruii istoricii sovietici, frînați de marii oameni politici ai zilei, nu-și putuseră spune încă ultimul cuvînt. Și, se pare — din cauza lipsei accesului la unele dintre arhivele politice speciale — nici astăzi nu pot.

Schimbare de la o zi la alta

Seara zilei de 23 decembrie 1989. La Moscova, în Palatul Congreselor din Kremlin, în prezența lui Mihail Gorbaciov — care parca împietrise, așezat lîngă Lukianov — al doilea Congres al deputaților poporului ai U.R.S.S. respingea concluziile Comisiei Iakovlev. Comisia — creată cu șase luni în urmă — prezentase (pe baza cercetărilor) un raport privind aprecierea politică și juridică a pactului sovieto-german de neagresiune din 23 august 1939 și propusese Congresului să adopte, în acest sens, o hotărîre de condamnare a acțiunilor conducerii staliniste.

Celebrele protocoale secrete existaseră, totuși?, se întrebau buimăciți deputații. Existase într-adevăr o înțelegere Stalin-Hitler? În proiectul supus spre aprobare comisiei, se menționa că originalele protocoalelor nu s-au descoperit nici în arhivele sovietice, nici

în cele străine. Și atunci? Era corect ca deputații să condamne niște protocoale care, de fapt, nu existau?

Adversarii lui Aleksandr Iakovlev au beneficiat chiar și de un sprijin neașteptat: nimeni altul decît viitorul lider al Lituaniei (pe atunci încă deputat al poporului), Vytautas Landsbergis, care a turnat gaz pe foc, cerînd, pe un ton ultimativ, nu numai să fie confirmate concluziile comisiei pentru anul 1939, ci să se creeze și o altă comisie pentru evenimentele anului 1940, altfel spus, să fie declarată ilegală anexarea de către U.R.S.S. a țărilor baltice. Majoritatea „agresiv-docilă” a congresului, cum a botezat-o unul dintre deputați, a votat contra raportului Comisiei Iakovlev.

Ce era de făcut? A urmat o noapte de noi consultări ale comisiei iar... dimineața... s-a pus în mișcare artileria grea, pentru a lovi precis, la ținta stalinismului.

Pe 24 decembrie 1989, Aleksandr Iakovlev i-a anunțat pe

deputați despre descoperirea în arhivele M.A.E. al U.R.S.S. — adică exact acolo unde fuseseră îndelung și fără succes cautate originalele protocoale secrete — a unor documente, datele aprilie 1946, care dovedeau, fără putință de tăgadă, că originalele protocoalelor existau, deoarece rămăseseră copiile lor, încredințate persoanelor oficiale sovietice, iar textul lor coincidea, pînă la ultima virgulă, cu copiile păstrate în arhivele germane.

Chestiunea blestemată

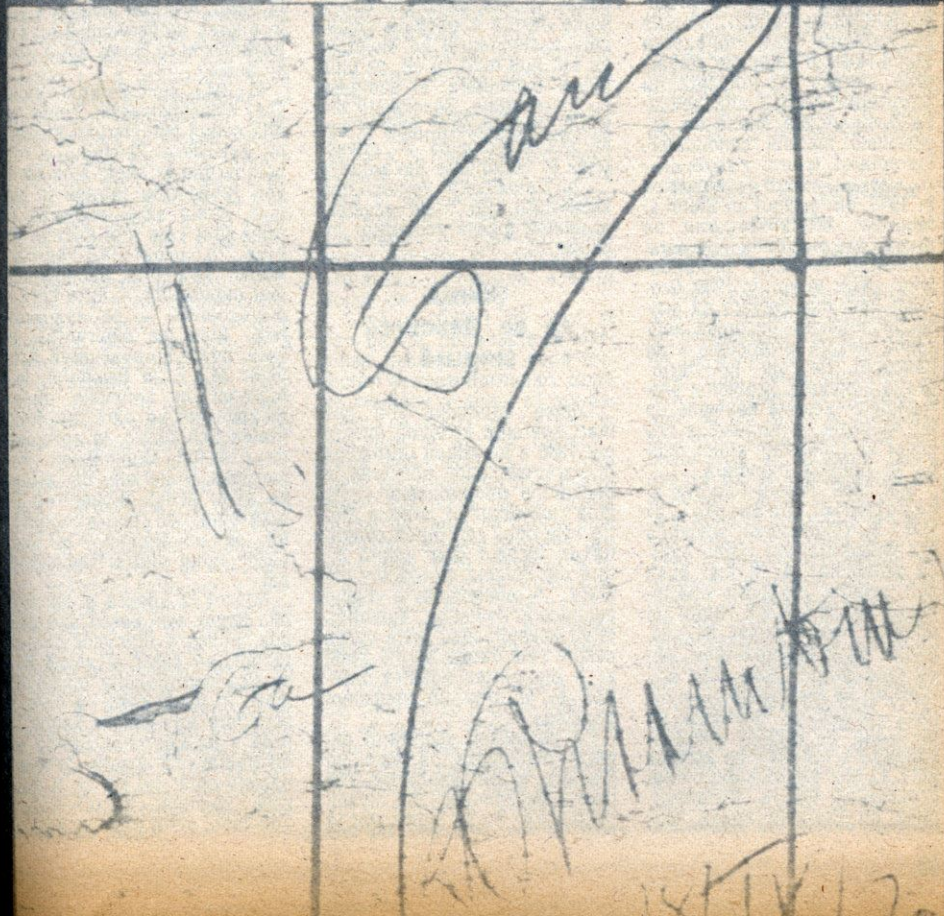
Așa încît... congresul a aprobat concluziile Comisiei Iakovlev.

După cum se știe, pactul de neagresiune sovieto-german a constituit obiectul unor ample discuții, suspiciuni și conflicte politice încă din momentul semnării lui. El a zguduit toată lumea — și în primul rînd pe un sovietici — ca un tunet pe un

Inițiatorii
încheierii pactului
de neagresiune
sovieto-german,
după semnarea lui:
Ribbentrop,
Stalin,
Molotov
(de la stînga la dreapta)

Anexă
la tratatul
sovieto-german
de granițe
și prietenie,
din 28 septembrie 1939.
Pe hartă:
semnăturile
lui Stalin
și Ribbentrop

cer senin. Stalin și Hitler, pînă ieri doi dușmani de moarte, deveniseră peste noapte prieteni? Desigur că propagandistii partidului comunist și ai Komso-molului au interpretat actul ca un nou pas înțelept al marelui conducător. Cu timpul, cititorul sovietic începuse chiar să se obișnuiască cu lectura în *Pravda* a cuvîntărilor lui Hitler și... Chamberlain. Și tot așa, pînă la 22 iunie 1941 (*Magazin istoric*, nr. 5.6/1986). De fapt, mai aproape, pînă la războiul cu Finlanda (*Magazin istoric*, nr. 12/1990).

Evident că cine avea acces la „fondul special”, adică la cărți apărute în S.U.A., Anglia, Germania apuseană, a putut afla despre protocoalele adiționale secrete și despre împărțirea sferelor de influență în Europa de către cei doi dictatori. Opinia publică sovietică însă fusese indoctrinată că protocoalele erau falsuri, copiile contrafăcute, iar înțelegerea Stalin-Hitler o calomnie. Împărțirea sferelor de influență nu reprezenta decît o altă acuzație dușmănoasă adusă de imperialismul marelui conducător. Indreptarul istoric *Falsificatorii istoriei*, apărut la Moscova în 1948, din ordinul lui Stalin și Molotov, cită și organul de presă al partidului, *Pravda*, contestau existența protocoalelor. Chiar în aprilie 1989, Gromiko încă mai declara că articolele publicate de presa apuseană despre protocoale erau născociri. De fapt, în istoriografia mondială, problema protocoalelor secrete devenise un fel de hirtie de turnesol a crimelor și duplicității stalinismului în politica mondială.

Mai 1989. Primul Congres al deputaților poporului ai U.R.S.S. Conducerea sovietică era neliniștită: vor ridica balticii problema? Ar fi fost pusă sub semnul întrebării apartenența lor la U.R.S.S. Stilul de adoptat fusese dictat de sus, pentru orice eventualitate: „Nu se face nimic, pînă cînd oricum nu se mai poate face nimic”. Gorbaciov moștenise de la Stalin și Brejnev negarea categorică a existenței acestor acte. El știa că, încă din timpul Procesului de la Nürnberg, mina lui Gromiko apăsa asu-

pra acestor documente. În anii '70, Gromiko personal opri se tipărirea seriei de *Documente de politică externă a U.R.S.S.* la anul 1938, pentru... a nu răscoli amintiri despre anul următor.

Dar la sesiunile științifice internaționale, istoricii sovietici nu prea mai puteau eluda „chestiunea blestemată”. În Lituania, Estonia, Letonia se renunțase total la versiunea privind falsificarea. Spre sfîrșitul anului 1987, Eduard A. Șevarnadze îi mărturisea lui Lev Bezimenski: „Multă vreme nu mai putem să tăcem, altfel va fi un mare scandal. Practic, nu există alternativă la recunoașterea existenței protocoalelor”. Dar principalul contraargument al Biroului Politic, în care Al. Iakovlev susținea recunoașterea, era că nu existau originale. Lipsea deci obiectul discuției. În plus, circula și o versiune despre o posibilă falsificare a semnăturii lui Molotov, cu atît mai mult cu cît, pe unul dintre exemplare, el semnase cu litere latine. Specialiștii din K.G.B. efectuaseră însă o expertiză grafologică — povestește în continuare Șevarnadze — și dovediseră veridicitatea semnăturii. Cu toate acestea, problema fusese declarată „închisă”.

Știința să se descurce singură

Lumea istoricilor și-a pus mari speranțe în vizita din iunie 1988 a lui Mihail Gorbaciov la Varșovia, unde aducerea în discuție a numeroaselor „pete albe” ale relațiilor istorice dintre cele două țări putea constitui un început. Dar, odată înțors din Polonia, Gorbaciov declara: „A recunoaște, la nivelul conducerii sovietice, autenticitatea acestor copii [este vorba despre cele date aprilie 1946] ar fi din partea noastră nereserios și ar crea un precedent periculos”.

Ca de obicei, secretarul general demonstra că este un maestru al ambiguităților, comenta Bezimenski. „La nivelul conducerii” nu se putea. Dar la

alt nivel? După ce refuzase categoric să se ocupe de protocoale, el adăugase: „Știința o să se descurce singură în problema asta”.

Și știința s-a descurcat. Încet, dar sigur. Deși, la mai multe întruniri ale istoricilor, cînd unul dintre ei, mai îndrăzneț, vorbeau despre protocoale ca despre o realitate, replica altora era: „Dar nu știți ce a spus Mihail Sergheevici la Varșovia?” Și totuși, în pofida inerțiilor, se înregistrau frecvent abateri de la tratarea oficială a problemei.

Cu atît mai mult cu cît — menționează autorul articolului din revista *Sovershenno sekretno* — el aflase de la unul dintre martorii întîlnirii Gorbaciov-Kohl, din octombrie 1988, că atunci cancelarul îi spusese lui Gorbaciov că originalele protocoalelor secrete se aflau la Bonn. A urmat imediat vizita în interes de serviciu a lui Lev Bezimenski la Bonn. Ce a aflat el acolo?

În 1943, cînd Berlinul, inclusiv Wilhelmstrasse, unde se afla sediul Ministerului afacerilor externe al Reichului, a fost bombardat de anglo-americani, von Ribbentrop intrase în panică. Vroia să-și păstreze cu orice preț cele mai secrete arhive în propriile-i seifuri. Atunci și-a tras documentele mai importante — între care și protocoalele — pe așa-numitele „filme de siguranță”, pe care, odată cu evacuarea Arhivelor M.A.E. al Reichului, le-a îngropat în ambalaje impermeabile într-un parc, din localitatea Schöenberg, în apropiere de orașul Muhlhausen. Numeroase materiale de arhivă se aflau acolo. Ribbentrop l-a însărcinat cu supravegherea lor pe un anume Karl von Lesch, unul dintre traducătorii săi.

Născut la Londra și cu prieteni acolo, von Lesch și-a propus, în febra ultimilor zile de război, să ceară o sumă frumusească pentru cutia lui cu filmele. În acest sens i-a scris o scrisoare lui Duncan Sundry, o rudă a lui Churchill. Sundry l-a însărcinat să caute arhivele naziste chiar pe cel ce îi adusese epistola: lt.-col. Robert Thomson, șeful unei grupări de

cercetare anglo-americană. La 14 mai 1945, Thomson, la îndicația lui von Lesch, a dezgropat cutia cu filmele, apoi a expediat-o urgent, cu un avion, la Londra. După o prelucrare destul de lentă, prin noiembrie 1945, cabinetul britanic a fost informat despre conținutul lor: contactele secrete sovieto-germane din august 1939, cele din septembrie aceluși an și copia cunoscutei hărți cu linia de demarcație și semnăturile lui Stalin și Ribbentrop.

„Dar originalul protocoloalelor secrete”? I-a întrebat, pe bună dreptate, Bezimenski pe colegii germani. Și a aflat că există mai multe versiuni: una, că a ars în timpul unui bombardament asupra Berlinului; alta, că Ribbentrop le-a distrus cu mâna lui. În orice caz, nu se afla în Arhivele M.A.E. ale R.F.G.

De fapt, și asupra existenței originalului dubiile s-au cam spulberat tot atunci. Lui Bezimenski i s-a arătat un întreg dosar, greu de documente, al Ambasadei germane la Moscova, în care se făceau referiri la protocolul secret ce urma a fi semnat, apoi ce fusese semnat. Și totuși, își continuă relația Bezimenski, odată revenit la Moscova, nu i s-a permis să publice în paginile revistei *Novoe vremia*, al cărui redactor-sef era, nimic despre protocoloalele secrete și revelațiile călătoriei sale. De fapt, nu a primit nici aprobare, nici refuz. S-a răspuns cam așa: „Ce-o să se spună în țările baltice? Nu cumva revista se afla pe mîna forțelor separatiste?”

Și, pînă s-au mai gândit și răzgîndit, dacă să dea „Bun de tipar” articolului, a izbucnit furtuna: ședința primului Congres al deputaților poporului. Gorbaciiov, încolțit de doi deputați, profesori estonieni, a relatat despre întîlnirea sa cu Kohl. Deși a dat de înțeles auditoriului că nu crede în autenticitatea protocolului (de ce să fi semnat Molotov cu litere latine?), a întrebat provocator Gorbaciiov, el a fost de acord să se creeze o comisie, adăugînd, în treacăt: „Hai să-l includem pe Iakovlev în Comisie. E bine?” Bineînțeles, Congresul a fost de acord.

„Linia Landsbergis” contra „linia Gromiko”

Nucleul principal al Comisiei îl constituiau zece persoane, reprezentînd țările baltice, între care oameni politici influenți și abili: Landsbergis, Lauristin, Wulfson etc., toți înarmați cu sute de xeroxuri din arhivele germane. Lui Iakovlev, numit președinte al Comisiei, i-a revenit o misiune extrem de grea, în primul rînd din cauza divergențelor de opinii din cadrul ei: „linia Falin și Arbatov” cerea o analiză a conjuncturii istorice a momentului 1939, ceea ce altora le suna a încercare de reabilitare a conducerii staliniste; „linia Kravet” (ministru de externe al Ucrainei) nu voia să știe despre protocoloale, sprijinind „linia Gromiko”; „linia Landsbergis” urmărea să demaște caracterul actelor politice din 1939.

Iakovlev urma deci să aducă la un numitor comun ceea ce părea a fi ireconciliabil. Înșiși experții din Moscova — între care și Bezimenski — se împărțeau în „tradiționaliști”, susținători ai opiniilor anterioare, oficiale, și „radicali”, ce urmăreau revizuirea acestui punct de vedere.

După dezbateri de zeci și zeci de ore, după lupte pe marginea fiecărei fraze, după formulări și contraformulări, după ce Iakovlev a ajuns să spună: „Deci, ce vreți? Să vă cad în genunchi și să mă căiesc?”, după toate acestea... în iulie 1989, pe programul II al televiziunii din R.F.G. și pe postul oficial de radio, în cadrul unei dezbateri sovieto-germane privind anul 1939, istoricul V.M. Falin, șeful secției internaționale a C.C. al P.C.U.S., a răspuns afirmativ la întrebarea dacă au existat sau nu protocoloale secrete.

Biroul Politic a hotărît însă ca, pînă la 23 august 1989, să nu se publice nimic, deoarece, chipurile, orice articol de acest gen putea destabiliza situația în țările baltice. Totul se desfășura conform principiului enunțat mai sus: „Nu se face

nicim, pînă cînd...”

Lucrările Comisiei Iakovlev au luat o întorsătură neașteptată cînd o grupare a membrilor ei, în frunte cu Afanasiev [fostul director al arhivelor C.C. al P.C.U.S.], a dat o declarație presei internaționale, în care erau aduse ofense președintelui ei. Comisia se afla la un pas de disoluție. Iakovlev a primit liniștit situația. El știa că nota de apreciere dată pactului și protocolului secret nu putea fi tratată în sine. Ea implica demascarea stalinismului în domeniul politicii externe, ceea ce încă șoca pe mulți.

El însuși combatant în al doilea război mondial, soldat în infanteria marină, grav rănit lîngă Leningrad, Iakovlev avea de luptat acum pe două fronturi: pe de o parte, cu radicalismul balticilor, pe de alta, cu inerta gîndirii conservatoare din aparatul de partid și de stat. Umbra lui Gromiko plutea nevăzută deasupra tuturor dezbaterilor din Biroul Politic. Kriucikov, Iazov, Ligaciov erau de partea acestuia. Ne apropiem de 23 decembrie 1989.

Primire și predare pentru liniștea lui Molotov

Teza despre inexistența în arhivele sovietice a originalului protocolului secret, a copiilor lui a apărut cam prin anul 1948. Dar vechii lucrători ai M.A.E. văzuseră originalele. În anii '50 cei aflați în bucătăria secretelor diplomatice mai vorbeau între ei, în mare taină, despre ele. În febrilele luni ale activității Comisiei Iakovlev a fost adus în discuție și un proces-verbal — încheiat în aprilie 1946 — aparent insignifiant, de predare-preluare a unor documente. El avea trei pagini, între care prima, cea mai importantă pentru noi, cu următorul conținut: „Subsemnații, locuitorii ai șefului secretariatului principal al tov. Molotov V. M., Smirnov D.V., și consilier principal al ministrului afacerilor externe al U.R.S.S., t. Podțerob B.F., astăzi primul a predat iar celălalt a preluat următoarele documente din Arhiva specială

a Ministerului afacerilor externe al U.R.S.S.

1. Documente privind Germania.

1. Originalul Protocolului adițional secret din 23 august 1939 (în limbile rusă și germană). Plus trei exemplare din copia acestui protocol.

2. Originalul notei explicative la Protocolul adițional secret din 23 august 1939 (în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia notei explicative.

3. Originalul Protocolului secret confidențial din 28 septembrie 1939 (în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia acestui protocol.

4. Originalul Protocolului adițional secret din 28 septembrie 1939 (Despre Lituania — în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia acestui protocol.

5. Originalul Protocolului adițional secret din 28 septembrie 1939 (Despre agitația poloneză — în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia acestui protocol.

6. Originalul Protocolului secret din 10 ianuarie 1941 (Despre părți ale teritoriului Lituaniei — în limbile rusă și germană).

7. Originalul Protocolului adițional între U.R.S.S. și Germania din 4 octombrie 1939 (Despre linia de graniță — în limbile rusă și germană).

8. Originalul Protocolului — descrierea traseului liniei frontierei de stat a U.R.S.S. și frontierei de stat a intereselor Germaniei (două cărți, în limba rusă și germană).

Urmau — pe celelalte două pagini — alte documente sus-trase din circuit de către cei doi și, la sfârșit, semnăturile: D. Smirnov și B. Podțerob.

În procesul-verbal, absolut senzational și revelator, se menționa deci transmiterea de acte între colaboratorii unuia și aceluiași... Viaceslav Mihailovici Molotov. În virtutea căreia practici? Răspuns: încă din 1939 Molotov a avut două cancelarii. Devenit în mai 1939 comisar al poporului pentru afaceri externe, Molotov a continuat să-și pastreze postul — deci și secretariatul — de pre-

ședinte al Consiliului comisariilor poporului. El avea deci un sediu la Kremlin și altul în Piața Vorovski, vis-à-vis, de ministerul lui Beria. Smirnov și Podțerob erau înalți funcționari, primul la Kremlin, celălalt la secretariatul „diplomatic” de la Comisariatul poporului pentru afaceri externe (mai tirziu M.A.E.). Deci Smirnov a scos documente dintr-o cancelarie, devenită „arhivă specială”, și le-a predat altei cancelarii, lui Podțerob. Molotov a vrut să aibă sub mână, sub propriul control, originalele fatale.

„Nimeni nu ne va putea demasca”

Dar de ce anume în 1946 a procedat el la această predăre-preluare? Deloc intimplar. În același dosar cu documentul enunțat mai sus, se află comunicări TASS din Nürnberg, conform cărora avocatul lui Hess (dr. Alfred Seidl) a ridicat problema protocoloalelor adiționale secrete prima oară la 26 martie 1946. Seidl a vrut să pună în circuit o mărturie scrisă de dr. Friedrich Gauss, fost șef al secției juridice din M.A.E. german, despre tratatul sovieto-german din 1939 și protocolul secret anexat lui. S-a încins apoi o veritabilă luptă de culise, în urma căreia acuzatorul sovietic a obținut recuzarea atât a acestor indicii, cât și a protocolului, al cărui text a fost totuși publicat de ziarul *San-Louis Dispatch* și de alte cotidieni americane.

Așa că, după publicare, Molotov a început să se teamă. Avea motive serioase. Încă înaintea Procesului de la Nürnberg, se stabilise o listă cu „teme tabu”, ce nu trebuiau ridicate în cursul procesului. Aliații le aveau pe ale lor, sovieticii pe ale lor. Poziția 2 în lista sovietică era ocupată de pactul germano-sovietic și „toate problemele legate de el”. Molotov aprobase personal această listă. Și iată că tabu-ul fusese încălcat. Deci Molotov se putea aștepta la orice. Așa că trebuia să-și ia o primă măsură de siguranță: a mutat do-

cumentele mai aproape de el.

Dupa cunoașterea acestui document, din aprilie 1946, trei lucruri erau clare și indubitabile pentru Comisia Iakovlev: a) protocoloale secrete au existat, exact cu denumirile și datele existente în arhivele germane; b) imediat după incidentul de la Nürnberg, Molotov și-a amintit de ele; c) au existat — cel puțin până în aprilie 1946 — originalele.

Dar ce s-a intimplat cu ele? Cu cele rămase în arhivele germane? Le-a distrus Ribbentrop? Au dispărut în timpul bombardamentelor? Nu se știe. Pentru anchetatorii americani care l-au audiat pe Karl von Lesch în 1945, soarta lor n-a prezentat prea mare importanță. Ei aveau filmele. Le erau suficiente.

Din punct de vedere istoriografic însă, problema rămâne. Cu atât mai mult, cu cât circula și o versiune abracadabranta. În 1945, o grupare specială sovietică, ce se ocupa de documentația germană capturată, primise o misiune secrete de la Moscova: cu orice preț, să găsească originalele documentelor din 1939. Misiunea a fost indeplinită: găsite, documentele au fost expediate la Moscova, pe adresa lui Beria. Dacă ar corespunde adevărului, s-ar explica faptul că, în 1946 la Nürnberg, acuzatorii sovietici au afirmat cu curaj că protocoloalele aduse în discuție sînt false. Nu se temeau clișei de puțin că ar fi putut apărea originalele.

Un vechi diplomat i-a povestit autorului articolului din *Sovvershenno sekretno* că încă din anii 70, s-au făcut încercări de a-l convinge pe A.A. Gromiko de pericolul negării în continuare a existenței protocoloalelor. „Oricum, nimeni și niciodată nu ne va putea demasca...”, răspunsese atunci ministrul. Răspuns ce ar putea fi explicat prin versiunea de mai sus: existența originaloalelor la Moscova.

Pe de altă parte, un alt înalt diplomat avea o altă părere: „Nu, Molotov nu putea distruge originalele. Atunci, în 1946 sau

(Continuare în p. 61)

SPIONUL TARLE

Cîteva generații de ruși — și nu numai ruși — au învățat istorie după cărțile scrise de academicianul Evgheni V. Tarle (1875-1955). Foarte bine documentat, dotat cu un remarcabil spirit de sinteză, dar și cu un stil alert, Tarle, ucrainean născut la Kiev, s-a specializat în istoria sec. XVIII și XIX (*Inviația lui Napoleon în Rusia — 1812; Războiul Crimeei — 2 volume; Flota rusă și politica externă a lui Petru I; Germinal și Prairial; Blocada continentală; Napoleon și Talleyrand etc.* — unele dintre ele traduse și în limba română).

Enciclopediile istorice sovietice și dicționarele îl ridică în slavi, pentru meritele sale, pe omul de știință — de altfel, un nume de rezonanță internațională — dar nu suflă o vorbă despre faptul că, în anii '30, el a căzut victimă represiunii staliniste. Aflăm recent acest aspect necunoscut din biografia sa, dintr-un număr al revistei *Sovershenno sekretno* (noiembrie 1991), unde Boris Viktorov, general (r) de justiție, sub titlul *Din amintirile unui procuror militar și supratitlul Spionul francez...* Tarle, se confesează cititorilor săi. El își amintește cum, cu ani în urmă, a primit o scrisoare de la președintele Academiei de Științe a U.R.S.S., Matislav V. Keldiș, care îl ruga să intervină în favoarea reabilitării lui Tarle.

La 8 august 1931 — în perioada de început a represaliilor staliniste, cînd, în cadrul primelor epurări, venise rîndul Academiei de Științe a U.R.S.S., respectiv al membrilor ei mai în vîrstă —, profesorul Tarle fusese condam-

nat — total nevinovat — la 5 ani de exil, conform articolului 58 din Codul penal al R.S.F.S.R. 23 savanți fuseseră arestați, odată cu el, considerați ca făcînd parte din organizația contrarevoluționară „Pentru renașterea Rusiei libere”. Și cum, în cazul Tarle și al celor 23, trebuiau implicate motive politice grave, comunicatele oficiale ale Direcției politice de stat (G.P.U.) au anunțat ca cei arestați au acționat „în scopul acordării de ajutor acelei părți a burgheziei internaționale ce urmărea rasturnarea puterii sovietice”.

Conform practicilor sale, G.P.U. și-a întemeiat acuzația pe folosirea într-un mod tendențios și fals a unor aspecte din biografiile respectivilor oameni de știință. În actul de acuzare al lui Tarle, de pildă — care studiaseră în numeroase arhive din străinătate: Paris, Bordeaux, Amiens, Hamburg, Bremen, Berlin, Vatican — se menționa: „Prin Tarle s-au stabilit legături cu fostul șef al guvernului francez Poincaré, cu ministrul afacerilor externe francez și cu alți agenți ai guvernului francez și s-a luat parte la dezbaterea și elaborarea planurilor de intervenție... El a intrat în contact cu Vaticanul,

în persoana papei Pius XI, și cu agenții ai lui”.

De fapt însă, G.P.U. nu dispunea de nici un fel de dovezi materiale împotriva cunoscutului istoric. Pur și simplu, viața și activitatea sa științifică îi fuseseră întoarse pe dos, rastălmăcite — tot conform „uzanțelor” — și astfel se obținuseră „probe” la dosar.

Evident că, aflîndu-se în Franța, Italia, Germania, Tarle se întreținuse cu oameni politici de marca ai acestor țări. Evident că unii dintre ei își exprimaseră deschis simpatia și prețuirea pentru el și lucrările lui. Dar deschis. Cuvîntul „conspirativ”, omniprezent în documentele G.P.U., nu-și avea locul în aceste relații.

În simulacrul lor de anchetă, agenții G.P.U. au mai uzat de un „document”, fals interpretat: o scrisoare trimisă de Tarle unei oarecare „Nadejda Sergheevna” — scrisoare pe care istoricul, conștient în ce lume se mișca, încercase să o rupă. Ea se păstrează în dosarul penal Tarle, într-un pachetel, sub formă de petice de hirtie. La o întrebare, anterioară a Nadejdei Sergheevna despre o posibilă răscoală la Leningrad, în 1929, istoricul îi răspunsese acestea că nu știa ca la Leningrad să se pregătească așa ceva și o statua ca, în orice caz, să nu-și lase fiul, un adolescent de 16 ani, să se amestece în politica.

Și așa s-a ales academicianul Evgheni Tarle cu dosar penal și cu 5 ani de exil, fiind reabilitat abia... post-mortem.

F.D.

Instaurarea regimului fanariot în țările române a determinat mutații profunde în cadrul societății românești, în ansamblu, al claselor privilegiate în speță, al boierimii cu precădere. Boierimea și-a modificat structura și atribuțiile pe plan social, componența sa etnică a devenit mai fluidă, elementele alogene reușind să pătrundă în număr mare în rândurile ei chiar dacă pînă la urmă acestea au fost asimilate de cele autohtone. Transformări de ordin social-politic, ideologic și mental au modificat fizionomia unei clase, deloc omogene, conferindu-i aspecte specifice. De fapt nici nu se poate vorbi despre mutații survenite în rîndul boierimii în sec. XVIII și la începutul veacului următor decît într-un singur sens, cel regresiv, căci în pofida luptei acerbe pentru conservarea privilegiilor ei politice și economice, boierimea a cunoscut un evident declin ca organism social, tot mai dur confruntată cu alte forțe noi ale societății, în primul rînd cu burghezia în expansiune.

Veliți, subalterni, neamuri și mazili

O caracteristică specială a existenței boierimii din țările române a fost lipsa oricărui așezămînt legiuit care să definească calitatea acestei clase sociale. În tot evul mediu, criteriul fundamental ce definea calitatea de boier l-a constituit stăpînirea de pămînt, după cum o atestă însuși Dimitrie Cantemir, cînd afirmă că „principalul și aproape unicul semn de nobilitate la români” consta în posesiunea de „moșii mari”. Mărimea domeniului determina și ierarhizarea socială, includerea în rîndul marilor sau micilor boieri, obligațiile militare ale individului respectiv

Din veacul fanariot

BOIERIMEA (III)

PAUL CERNOVODEANU

fiind și ele condiționate tot de întinderea proprietății.

Alături de această nobilime teritorială ereditară, discernem însă de la început și o aristocrație de dregători recrutată tot din rîndurile proprietarilor de moșii. Uneori domnitorii investeau cu dregătorii persoane pe care doreau să și le atașeze și să le răsplătească, constituind o nobilime de elecție, dar trecerea în rîndurile dregătorilor era întotdeauna însoțită și de dăruiri de moșii, această nobilime devenind astfel și ereditară. Acest sistem mixt a început să capete o pondere deosebită mai ales din a doua jumătate a sec. XVII.

Prima încercare de definire a statutului boierimii, datorată instaurării temporare a regimului de ocupație habsburgică în Oltenia între 1718-1739, a evidențiat situația existentă și generalizată în veacul precedent cînd „dregătoria era determinantă pentru fixarea locului fiecăruia dintre membrii clasei dominante în ierarhia boierească”, dar hotărîtoare pentru apartenența la boierime rămăsese încă „stăpînirea moșiei”. De aceea, nu întîmplător în Oltenia, cită vreme aceasta a fost ocupată de imperiali, listele de dregători s-au suprapus totdeauna listelor de proprietari de moșii.

Izvorît din imperative fiscale și fără îndoială inspirat și de modelul austriac, așezămîntul lui Constantin Mavrocordat a încercat să codifice situația boierimii din Țara Românească (1740) și Moldova (1741), legînd-o cu precădere de criteriul *boier = slujbaş* și s-o atașeze astfel mai strîns de puterea centrală, cu atît mai mult cu cît această clasă nu mai dispunea, ca în trecut, de privilegiul de a-și alege propriul domn, impus acum de Poarta otomană și recrutat, între 1711 și 1821, din rîndul celor 11 familii ale protipendadei din Fanar sau a acelei greco-române fanariotizate.

Așezămîntul lui Mavrocordat a încercat să consfințească oficial *dregătoria* ca singur criteriu de apartenență la boierime, deși acest atribut era iluzoriu fără stăpînirea de pămînt, a cărei importanță s-a năzuit zadarnic a fi minimalizată. Boierii au fost împărțiți în două categorii: *veliți* (în număr de 19,

În medaliaoane: chipuri de boieri și veșminte din țările române în sec. XVIII (desene reproduse din lucrarea lui Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. II).

care ocupau dregătoriile de la marele ban pînă la marele clucer de arie și care compuneau Divanul) și *subalternii* (ceilalți boieri, dar care ocupau slujbe mărunte pînă la rangul de ceauș). Urmașii velilor constituiau *neamurile* (adică familiile boierilor de rangul 1), iar cei ai boierilor de treapta a doua alcătuiau tagma *mazillor*, scutiți doar parțial de dări, adică de dijmărit și vinărici. Toți beneficiau de privilegiu fiscal în urma desființării rumîniei și veciniei, primind, după rang, un număr corespunzător de *scutelnici*, iar mai tirziu și de *poslujnici*.

Numirea în slujbă de către domn — fiind considerată ca o favoare — era consfințită prin ceremonia *căftănirii*, adică îmbrăcarea în prezența lui vodă a boierului cu caftan, după ce respectivul plătea *havaetul* și săruta mina domnului, după obiceiul otoman. „Boierile mari și mici se da cu următoarea orînduială — preciza Mihail Cantacuzino banul în *Istoria* sa —, unii se înaintă fiindcă la alți domni aveau boierii mari și considerațiune; alții pentru neam și capacitate, alții pentru înrudire cu domnul, alții pentru înrudire cu dregătorii Divanului, sau după mijlocirea lor, iar alții pentru bătrînețea lor. Iar cei fără viță nobilă, pentru vreo capacitate extraordinară sau pentru un serviciu deosebit adus domnului. Boierile le schimba domnul cînd vrea, unele curînd, altele de două și de trei ori pe an, iar altele nu le schimba nici de cum în tot timpul domniei”.

Și totuși, boierimea pămînteană

În răstimp de cîteva decenii, mai accelerat după 1740, s-a petrecut fenomenul extrem de interesant al interpătrunderii familiilor boierești pămîntene, mai ales al celor de rangul I (Bals, Brîncoveanu, Cantacuzino, Cocorăscu, Costache, Crețulescu, Dudesco, Fălcoianu, Filipescu, Florescu, Golescu, Sturza, Văcărescu ș.a.) cu cele străine, venite în suita domnilor fanarioți care se schimbau atît de des la tronul Moldovei și al Țării Românești, osmoză care, în pofida unei rezistențe mai mult formale a localnicilor, asigura avantaje reale atît pămîntenilor (prin menținerea privilegiilor și rangurilor), cît și elementelor greco-fanariote sau sud-dunărene fanarizate așezate în țările române, care, în majoritatea cazurilor, prin căsătorii și încuscări, căpătau dregătorii și pămînt și, după o generație-două, cu rare excepții, se „românizau”, identificîndu-se uneori cu interesele țării lor de adopțiune. De altfel, excluzînd familiile din care s-au recrutat domni fanarioți, totalul celor greco-fanariote din sec. XVIII-XIX nu s-a ridicat, în ambele principate, decît la 41, printre care cele de rangul I au fost 13 — Arghiro-pol, Aristarhi, Cananò, Hrisocolu, Gulianò, Manu, Negri, Riso-Nerulò, Rizo-Rangabò, Sulgearoglu, Ventura, Vlahuți și Vogorido,

trei venite din Grecia peninsulară (Geanoglu, Hiot și Vilara), iar din Creta una — Vlastò; restul familiilor, în număr de 19, aparține boierimii de rangul II și anume: Balassaki, Caratheodori, Dimachi, Evpraghioti, Hrisoverghi, Ianculeos, Lahovari, Lambrino, Mamonà, Mavrodì, Moronà, Plainò, Ralli, Ramadan, Romalò, Scanavi, Schibà, Tuki, Vatzatzes, două din Creta — Lapidì și Paladà —, alte două din Grecia peninsulară (Palladi și Spiro-Paul) și una din Cefalonia (Gherachi). În acest calcul nu figurează, se înțelege, vechile familii grecești stabilite în țările române încă din sec. XVII și care, în covârșitoare măsură, s-au asimilat aproape total.

Un alt fenomen interesant și demn de subliniat îl constituie distribuirea marilor dregătorii, care în majoritatea lor, pînă la sfîrșitul regimului fanariot, au fost deținute totuși de marile familii boierești pămîntene, atît în Țara Românească, cît și în Moldova. Astfel, regretatul specialist Ion Ionașcu a arătat că în Divanele Moldovei între 1711-1821 dregătoriile au fost ocupate în proporție de 81% de către autohtoni și numai 19% de greco-fanarioți (cel mai ridicat procent de străini a fost de 32% în Divanul lui Ioan Teodor Callimachi, în anii 1758-1761, și cel mai scăzut de 5,5% în cel al lui Scarlat Callimachi, între anii 1812-1819); în Țara Românească, în perioada 1716-1821, dregătoriile au fost deținute în 78% din cazuri de pămînteni și doar în 22% de străini (sub Nicolae Mavrocordat — 1716, 1719-1730 — procentul s-a ridicat la 34,3% străini, iar sub fratele său Ioan — 1718-1719 — la cel mai scăzut nivel — 12%).

Dan Berindei și Irina Gavrilă au mers și mai departe cu analiza lor statistică privind Divanele Țării Românești pînă la 1800. Pe ansamblul dregătoriilor, proporția este și mai relevantă: într-un interval de 84 ani, din 168 persoane ocupînd demnități de rangul I, 66 au aparținut marilor familii boierești pămîntene, 26 celor românizate și doar 74 ce-

lor greco-fanariote; cele patru mari dregătorii ale ierarhiei de vîrf (marele ban, marele vornic, marele logofăt și marele vistier) au fost ocupate cu precădere de români în procente variind între 65,8% și 74,3%. Numai cîteva dregătorii speciale legate de domnie au fost acordate cu precădere străinilor: marele postelnic (însărcinat cu treburile din afară), marele cămarăș (administratorul bunurilor personale ale domnului) și marele hatman (slujbă înființată în 1792 și ocupindu-se cu administrarea justiției în cadrul Curții domnești). Creșterea numărului străinilor care au deținut aceste slujbe este evidentă: 39,1% între 1716-1740, 50% între 1741-1770 și 80% între 1771-1800; în demnitatea de mare hatman au fost 75% străini.

Iată acum o situație a familiilor deținătoare de dregătorii în Țara Românească, așa cum rezultă ea din calculele noastre. Dregătoria de *mare ban* a fost deținută în perioada 1716-1821 de 24 familii, dintre care 15 (62,5%) românești și 9 grecești și greco-fanariote (37,5%); *mare logofăt* (pînă în 1775): 22 familii, dintre care 18 (81,81%) românești și 4 (18,18%) grecești și greco-fanariote; *mare logofăt al Țării de Jos* (după 1775): 15 familii, dintre care 14 (93,33%) românești și numai 1 (6,66%) greco-fanariotă; *mare logofăt al Țării de Sus* (după 1775): 19 familii, dintre care 12 (63,15%) românești și romanizate și 7 (36,84%) grecești și greco-fanariote; *mare vornic* (pînă în 1761): 14 familii, toate românești sau romanizate; *mare vornic al Țării de Jos* (după 1761): 19 familii, dintre care 12 (63,15%) românești și romanizate și 7 (36,84%) grecești și greco-fanariote; *mare vornic al Țării de Sus* (după 1762): 16 familii, dintre care 14 familii românești și romanizate (87,5%), iar 2 (12,2%) greco-fanariote; *mare vistier*: 30 de familii, dintre care 22 (73,33%) românești și romanizate, iar 8 (26,67%) grecești și greco-fanariote; *mare postelnic*: 38 familii, 8 (21,05%) românești și romanizate, iar 30 (78,95%)

grecești și greco-fanariote; *mare cămarăș*: 13 familii, dintre care 3 (23%) românești și romanizate, iar 10 (76,92%) greco-fanariote.

În Moldova sistemul de castă este și mai evident. Domnii fanarioți se vedeau nevoiți să distribuie periodic funcțiile unui grup restrîns de familii românești sau romanizate de rangul I care ocupau dregătoriile cheie în Divane: Balș, Cantacuzino, Catargi, Conache, Costache, Donici, Ghica, Jora, Miculescu, Palade, Roset și Sturza. Dar slujbele din imediata apropiere a domnului (mare postelnic sau mare cămarăș) erau preponderent ocupate de elemente fanariote. Facînd o analiză a familiilor care au ocupat principalele dregătorii în acest principat am ajuns la cifre aproape similare celor din Țara Românească, așa cum le-am amintit mai sus. Concluzia este evidentă: marea boierime pămînteana — cu unele excepții ca Brailoiu, Bengestiu sau Otetelienii în Țara Românească, Cantemir, Șeptilici sau Tautu în Moldova, ținuți la distanță de domnii fanarioți din rațiuni politice, și-a menținut privilegiile și rolul de clasa conducătoare în stat.

„Neastîmpărații” vor fi alungați

Nu tot astfel au stat lucrurile cu boierii autohtoni de rangul II, cu urmașii lor *mazili* și chiar cu *neamurile* (scoborîtorii veliților). De pilda, numărul boierilor români de rangul II din Țara Românească care aveau acces la marile funcții din Divan pînă la 1800 a fost extrem de modest, numai 9 (20%), față de 26 (80%) veliți. Dimpotrivă, numărul familiilor greco-fanariote de rangul II și III a fost mai mare decît cel al protipendadei de aceeași origine: 36 (75%) familii, față de 11 (25%) de rangul I. Din calculele finale efectuate de Dan Berindei și Irina Gavrilă rezultă că cele 28 dregătorii ale aparatului de stat din principatul muntean în perioada 1716-1800 au fost ocupate de 442 persoane, dintre care 254 boieri veliți și doar 188 provenind din familiile boieresti de rangul II sau III. De aceea boierășii pămînteni s-au simțit profund frustrați prin îndepărtarea lor treptată și inexorabilă din protipendă, fie ea românească, romanizată sau greco-fanariotă, care a început să se transforme de-a dreptul în oligarhie dominantă de bași-boieri. De aici xenofobia boierimii marunte și sentimentele de revoltă și protest exprimate prin cronici, pamflete, manifeste și stihuri politice, mai deschis față de greco-fanarioți, mai în surdina față de mari boieri pămînteni.

În ceea ce privește marea boierime pămînteana, surprindem și la ea reacții destul de violente spre a-și păstra sistemul de castă și a nu lăsa să pătrundă în rîndurile sale nici un fel de intruși, nici autohtoni, nici, mai cu seamă, străini „de neam prost”.

Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie hrisovul din 30 iulie 1764 de la Ștefan voda Racovița, prin care domnitorul muntean își manifesta îngrijorarea, constatându-se că numeroși străini „greci, arbaneși, sirbi ș.a., după ce vin aici în țeara [în Țara Românească] își fac o oarecare chiverniseală și ciștig, nu numai ca se înradăcească cu întemeiere ci încă se și însoară de iau... fete de boieri și cu multe feluri de mijlocuri intra în rîndul boierilor cu dregătorii care nu sînt de obrazul lor, de care lucru dregătorii se necînstesc neamul boierilor pămînteni se ocărăște...” Pentru a se pune capăt unor situații de acest fel, se hotără ca „de acum înainte nimeni din străini să nu se mai însoare aici pe pămîntul țării și să ia fată de pămîntean... Iar pentru străinii ce s-au însurat pînă acum, sînt suferiți a trăi și a locui aici în pămîntul țării, însă cu orînduiala aceasta: ca fiestecarele să se astîmpere și să ramîie la starea boieriei și să nu amble a se înalța la alta treaptă mai mare... iar amblînd să-și înalțe boieria și să-și arate neamul, neastîmpărîndu-se, unul ca asemenea se va izgoni împreună cu femeia sa și ce va avea se va lua pe seama domniei”.

La fel și Grigore III Ghica în Moldova a emis un hrisov la 12 august 1766, „pîind stăvila oamenilor proști de a intra în rîndul boierimei”.

Aceste măsuri de discriminare matrimonială și socială, îndreptate în special împotriva străinilor de origine socială modestă, au fost anulate însă sub presiunea greco-fanarioților care, obținînd și simpatia cercurilor conducătoare din Rusia (în urma tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi), au izbutit, prin hătișeriful sultanului Abdul-Hamid I adresat lui Grigore III Ghica, la 4 noiembrie 1774, să impună ca „cînurile obișnuite a să da la obraze credincioase și vrednice, din boieri pămînteni și greci”, acestea să fie „lasate la voea și stăpînirea domnilor”, adică la propria lor alegere. Marii boieri din Moldova au protestat la 27 iulie 1785 împotriva acestui hătișerif, invocînd autonomia internă a țării lor, dar totul a fost în zadar.

Chiar și înainte de aceasta, după așezămîntul lui Mavrocordat din 1740-1741, procesul de înmulțire a dregătoriilor (o adevărată inflație) și de diluare a boierimii, chiar dacă nu alterase încă tagma veliților, devenise vizibil. Pentru acest fapt, Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești (1774-1782) a fost nevoit să țină seama de realități și să împartă boierimea de rangul I — cuprinzînd 30 dregătorii față de 19 în trecut — în alte trei clase: clasa I (16 ranguri) — de la marele ban la marele aga, incluzînd marii vornici ai Țării de Sus și Țării de Jos, marii vornici ai treilei și al patrulea, marii logofeți ai Țării de Sus și de Jos, marele vornic de Cutie (Cutia milelor), marele logofăt de obiceiuri, marele spătar, marele hatman, marele vistier, marele vornic al Poliției, marele postelnic și marele logofăt al treburilor din

afară; clasa II (cinci ranguri): de la marele clucer la marele comis, cuprinzînd pe marele caminar, marele paharnic și marele stolnic; în clasa III erau cuprinse 9 ranguri, de la marele serdar la marele clucer de arie, înserînd pe marele medelnicer, marele sluger, marele pitar și marele șetrar, urmați de ispravnicii de județ.

Boierii de rangul II și boiernașii au fost trecuți în rîndul claselor IV și V, cuprinzînd alte 19 dregătorii mai marunte: logofatul de taină, vțorii-logofeții, pentru Țara de Sus și de Jos, vțori-vistierul, vțori-postelnicul, vțori-spătarul, vțori-comisul, vțori-armașul; în clasa V: treti-vistierul, treti-postelnicul, treti-armașul, treti-comisul, treti-portarul, zapcii de Divan (vataful de aprozi, ceașutul de aprozi, vataful de Divan), vataful Paharniciei și vataful de Vistierie.

Paie și halé

Domnul a adoptat și unele măsuri de stirpire a corupției și de stăvîlire a accesului la dregătorii al unor persoane fără merit: „Boierii trebuie să se înainteze la rang gratuit, dînd numai avaturile obișnuite și alt nimic... Ono[r]urile și rangurile să se dea celor ce merita; iar cei ce capătă aceste prin dare de bani, să exilează, se dezonorează și se degradează. Boierii hoți să se depărteze de dregătorii și să nu mai speră a reintra niciodată. Orice boieriu, în orice dregătorie ar avea, să nu se abată la nici un abuz și să se mulțumească cu ceea ce capătă din Vistierie”.

Momentul domniei lui Nicolae Mavrogheni în Țara Românească a constituit însă o excepție tragi-comică: procesul de degradare a boierimii în timpul acestei domnii capătînd aspecte nebanuite prin grotescul lor. Mavrogheni a scos, pur și simplu, dregătoriile la mezat, obligînd, mai întîi, pe marii boieri să-și cumpere titlurile, apoi împărțindu-le

contra cost tuturor celor ce rîvneau la ascensiune socială. Un document din martie 1787 stă mărturie în acest sens. Dintre boierii veliți, Nicolae Filipescu a plătit 25 pungi (1 pungă = 500 piaștri) pentru funcția de mare clucer, iar Alecu Văcărescu și Constantin Nenciulescu câte 5 pungi fiecare spre a deveni mari stolnici. Doar rudelor sale (Constantin, Ioan și Nicolae Mavrogheni, Gheorghe Condili și Gheorghe Scanavi) domnul nu le-a pretins bani, dar unora le-a pus condiția ca veniturile dregătoriei respective să le verse în camera domnească. Apoi, tot pentru bani, Mavrogheni a boierit, fără scrupule, oameni de cea mai umilă obîrșie: Alexandru sin Hagi Pascal, giuvaier-giu, a fost făcut armaș pentru 10 pungi; Panaioti Matracă, negustor, căftănit șetrar pentru 7 pungi; Chiriac Arbut, capanflu, a ajuns șetrar pentru 5 pungi; Hagi Steiu, prăvălias, și Matei, circiumar, au fost numiți portari pentru câte 5 pungi; Angheli, importator de mărfuri din Lipsca, a devenit treti-logofăt pentru 3 pungi; în sfîrșit, Diamandi Deșliu, negustor și arendaș, a plătit 10 pungi pentru caftanul de armaș și enorma sumă de 800 pungi (400 000 piaștri) pentru concesionarea ocnelor de sare din Țara Românească. Printr-un capriciu inexplicabil doar Baruți, staroste de brutari, a fost numit șetrar pe gratis. În total, din vânzarea dregătorilor, Mavrogheni a încasat, de la 22 mai 1786 pînă la 6 martie 1787, respectabila sumă de 533 pungi, adică 266 500 piaștri.

Chiar dacă nu în același ritm frenetic și în mod atît de arbitrar ca în timpul lui Mavrogheni, traficul nestăviluit cu distribuirea excesivă a rangurilor boierești a proliferat continuu pînă la sfîrșitul perioadei fanariote. Principiul funcției nedespărțită de titlu a fost încălcat prin abuzurile puterii centrale, domnii oferind boierii onorifice prin caftane și pitace, beneficiarii — numiți *paie* (fără func-

ții) — putîndu-se prevala de toate privilegiile corespunzătoare celor care dețineau dregătorii (numiți *halê*).

Dacă în 1821 protipendada de origine română s-a plasat, în general, pe poziții de ostilitate față de greco-fanarioti, fenomenul se explică mai ales prin dorința boierimii pămîntene de a-și recăpăta vechiul ei drept de a alege domni dintre pămînteni și în speșanța, iluzorie de altfel, de a-și conserva și consolida privilegiile fără a le mai împărți cu străinii. Dar și aici exista o profundă contradicție, deoarece din punct de vedere etnic oligarhia băștinașă număra acum în rîndurile ei o serie de elemente alogene autohtonizate, iar osmoza realizată timp de mai bine de un secol între românii evgheniți și greco-fanarioti constituia un proces încheiat. Totodată, fenomenul de „premenire” din punct de vedere social al boierimii a continuat și după 1821, fiind încurajat atît de domnii pămînteni cît și de cei regulamentari, prin taxele pe care le încasau de la persoanele proaspăt ridicate în tagma privilegiatilor. Dar în felul acesta s-a produs un adevărat proces de îmburghezire a boierimii, proces care s-a desfășurat în ambele sensuri, atît de jos în sus (prin spor numeric și diluare), cît și de sus în jos (prin adaptarea unei părți a protipendadei la necesitățile economiei de marfă-schimb, adică la o masivă participare la tranzacții comerciale).

Abolirea regimului fanariot în 1821 n-a dus la o îmbunătățire a situației boierimii, intrată într-o profundă criză de structură. Schimbarea profilului acestei clase, prin masivele pătrunderi de elemente noi în rîndurile sale, avea să accelereze contradicțiile din sînul acesteia, o mare parte a reprezentanților ei ridicați din rîndul arendașilor, comercianților avuți și a micilor dregători — așa-ziiși *ciocoi* — s-au plasat curînd pe pozițiile burgheziei, legîndu-și interesele de reprezentanții noilor rînduiri capitaliste în viața social-economică. Boierimea, condamnată ca tagmă privilegiată la dispariție, a fost desființată ca clasă socială instituționalizată prin articolul 46 al Convenției de la Paris din 1858, conferită drept constituție Principatelor Unite. ■

Cum se făcea alegerea mitropolitului? Dar a episcopilor? Care erau însemnele demnității marilor prelați? Vreți să cunoașteți cîteva figuri reprezentative ale clerului, din cele două principate, oameni de cultură în primul rînd? Citiți continuarea acestui articol în numărul următor.

Liberalizarea prețurilor în Franța sec. XVIII

CAZUL LAVERDY

STEVEN L. KAPLAN

S-a tot repetat în ultima vreme că trecerea fostelor țări socialiste de la un sistem supracentralizat la economia de piață este un proces cu totul nou, fără precedent în istorie. Într-un anume fel afirmația este corectă, pentru că centralizarea și arbitrajul economic ce au caracterizat socialismul au depășit toate experiențele istorice anterioare. Și totuși...

Și totuși, economia de piață nu a existat dintotdeauna. Mai mult, ea nici nu a existat undeva în stare pură, în cele mai liberale societăți funcționând reglementări și forțe care modifică într-un fel sau altul jocul cererii și ofertei, după cum nici societățile cele mai totalitare nu au reușit să elimine complet influența mecanismelor pieței libere.

Dar dacă piața liberă s-a impus în viața economică abia odată cu capitalismul, atunci ce sisteme au prevalat în societățile premoderne?

Caracterul precar al agriculturii, fenomenele meteorologice și seceta afectau periodic recoltele. Foamea era un însoțitor permanent al vieții omului de rînd și, totodată, un declanșator principal al revoltelor ce izbucneau periodic. De aceea, toate statele mari ale antichității au pus la punct un sistem de asigurare a populației (în primul rînd a celei din marile aglomerări urbane) cu un minim de hrană, acel panem din celebra formulă panem et circenses. Sistemul s-a perpetuat, aproape neschimbat, în ținuturile orientale și în epoca medievală.

Pentru Europa occidentală, lucrurile sînt un pic diferite. Aici, odată cu dezvoltarea orașelor, a luat amploare comerțul. Dar tot orașele medievale s-au aflat la originea unor distorsiuni. Căci negustorii fiecărui oraș doreau ca ei să se bucure de libertatea comerțului peste tot, în vreme ce ceilalți ar fi trebuit să vină să le vîndă marfa în orașul lor și la un preț cit mai scăzut. Dificultățile, mai ales în ceea ce privește mărfurile alimentare, s-au accentuat pe măsură ce sporea populația urbană și hrana trebuia adusă de la distanțe tot mai mari. Pentru a preîntîmpina izbucnirea unor războaie, a fost nevoie de intervenția statului. Iată deci că și în Europa occidentală a existat un dirijism economic.

În secolul al XVIII-lea acest sistem dirijist ce favoriza marile orașe a început să se clatine. Pe de o parte, populația orașelor a crescut considerabil și era nevoie de eforturi tot mai mari pentru a sili pe producători să aprovizioneze orașele la prețuri mici; pe de altă parte, gîndirea economică a progresat și economiștii vremii și-au dat seama că acest sistem descuraja dezvoltarea producției agricole, împiedicînd deci propășirea generală a societății. De aici propuneri și încercări de a

schimba sistemul dirijist printr-o politică liberală.

Una dintre cele mai temerare încercări de acest fel a avut loc în Franța anilor 1763-1770 și este descrisă în cartea istoricului american Steven L. Kaplan, *Le pain, le peuple et le Roi*. La bataille du libéralisme sous Louis XV (Piinea, poporul și regele. Lupta liberalismului sub Ludovic XV), din care revista Magazin istoric prezintă în continuare pasajele cele mai semnificative privind tema anunțată. Promotorul încercării de reformă a fost controlorul general, un fel de ministru al finanțelor, Laverdy, convertit la ideile economice liberale. Liberalizarea comerțului cu cereale și creșterea rapidă a prețurilor au generat însă puternice împotriviri, care au solidarizat, într-un mod ce s-a mai întîlnit și în alte situații comparabile, pe consumatori urbani mai nevoiași cu funcționarii locali, obișnuiți să controleze comerțul și să tragă de aici beneficii însemnate. Această împotrivire, asociată cu imperfecțiunile de concepție și de aplicare a reformei și cu luptele politice de la curte, a dus în final la eșecul lui Laverdy. Cauza fundamentală a fost totuși alta: Laverdy trebuia să mențină sistemul liberal pînă cînd prețurile mari ar fi dus la creșterea producției, ceea ce ar fi echilibrat situația. Nivelul tehnic scăzut din secolul al XVIII-lea a împiedicat însă adaptarea rapidă a producției, iar nemulțumirile au avut timp să se amplifice și să ducă la căderea ministrului. Un timp, urmașii săi au încercat continuarea politicii liberale, apoi au revenit la sistemul dirijist, fără a putea da o rezolvare mulțumitoare crizei economice și sociale a Franței.

După cum remarcă însă cunoscutul istoric Emmanuel Le Roy Ladurie în prefața cărții lui Kaplan, încercarea de reformă a lui Laverdy a influențat istoria economică și politică a Franței timp de mai multe decenii, inclusiv în timpul Revoluției. Atunci orașele de provincie, și mai ales zonele agricole aflate aproape de mare, au optat pentru liberalism, în timp ce Parisul a fost vehement dirijist. Dintre grupurile politice, girondinii erau campioni libertății comerțului, iar iacobinii lui Robespierre (prezenți într-o anume istoriografie drept cei mai progresiști dintre revoluționari) militau pentru păstrarea aprovizionării forțate, votau legea Maximului și — deloc întîmplător — l-au ghilotinat pe Laverdy, bătrîn și retras din politică pe atunci. Dar vechile lui intenții de „infometare” a poporului nu puteau fi uitate. Aceste peripeții nu au împiedicat însă adoptarea principiilor liberale în organizarea vieții economice franceze, realizată chiar în timpul Revoluției, după eliminarea iacobinilor.

Bogdan MURGESCU

Obsesia foamei

Poporul este ferm convins ca dreptul sau la mijloace de subzistență trece înaintea oricăror altor drepturi. El consideră ca statul trebuie să intervină în cazurile de necesitate, cind are datoria solemnă de a-i asigura posibilități de aprovizionare. Controlorul general Laverdy este înșă de părere că aceste teorii sînt eronate și primejdioase; ele dau poporului o imagine greșită despre rolul guvernului și despre raporturile sale cu cetățenii și vin în contradicție cu principiile cele mai sănatoase ale economiei politice. Într-un cuvînt, sînt iraționale, iar controlorul general refuză un dialog cu lipsa de rațiune. El se plînge că, în materie de subzistență, poporul nu se folosește cituși de puțin de judecată sa. La rîndul lor funcționarii administrației locale găsesc că e aberant să se reproșeze poporului lipsa de rațiune atunci cînd e informat, sărăcit, bîntuit de neliniște. Autoritățile sînt cele cărora le revine rolul de a fi rezonabile în ceea ce privește aprovizionarea. În vremuri tensionate, este practic imposibil ca poporul nu să aibă obsesia foamei. Controlorul general nu vrea să recunoască aceste temeri (e adevărat, deseori imaginare) ca fiind manifestări de legitima neliniște, caracteristice ce aparțin de la sine mentalității corpului social. Pentru a combate și discredita această mentalitate, ministrul argumentează că ea nu este decît un amestec de „prejudecăți”; în vocabularul politic al Luminiilor, cuvîntul „prejudecată” are o conotație dintre cele mai peiorative.

Controlorul general știe că distrugerea „vechiului lanț de prejudecăți” e imperioasă, dar n-are nici un program concret în acest scop. El îi scrie intendentului din Tournai că trebuie să împiedice poporul să asculte de prejudecățile care îl incită contra unor legi atît de utile cum sînt cele ale reformei, să nu neglijeze nimic pentru a face

ca poporul să cunoască avantajele liberalizării și să dezmințim interpretările false care ar putea-o deforma. Dar ce poate face un intendent cu instrucțiuni ministeriale imprecise, care lasă să apese greutatea responsabilității pe umerii săi? Adjunctul controlorului general sugerează și el intendentului din Bordeaux să insiste asupra aplicării legii pînă cînd poporul se va fi obișnuit cu aceasta, adică pînă cînd timpul și experiența îi vor fi demonstrat avantajele care trebuie să rezulte din ea.

Absolut convins că liberalizarea e salutară și necesară, controlorul general refuză să creadă că ea ar putea fi responsabilă de mulțimea răzmerițelor și dezordinilor. El presupune că două au fost motivele care au dat îndrăzneala poporului. Mai întîi, faptul că el se poate ridica fără teama de pedeapsă, situație încurajată de numeroase autorități ale administrației locale, care nu reușesc să sugrume aceste mișcări cu rapiditatea și severitatea necesare și care, în anumite cazuri, simpatizează chiar cu insurgenții; în al doilea rînd, convingerea general împărțită de populația orașelor că teama de răzmerițe l-ar putea forța pe rege să modifice legile liberalizării. După părerea controlorului general, nimic „nu e mai important” decît „a distruge” aceste opinii aberante.

Deși guvernul refuză să se lase intimidat de protestele populare, este extrem de sensibil la acest gen de amenințare. În epoca la care ne referim, directorul depozitelor regale de grîne din Corbeil acuză pe funcționarii locali că au cedat fără comentarii la strigătele de nemulțumire ale poporului care reclama controlul prețurilor și că au alimentat „prejudecățile supărătoare” ale mulțimii. În anul următor, un negustor de cereale din Paris îl cheamă în judecată pe substitutul din Montereau care i-a rechiziționat grîul în mod arbitrar pentru a-l vinde la un preț inferior tarifului curent. Belly, un influent om de afa-

ceri din Troyes, care a introdus mai multe tehnici noi de „marketing” la sfîrșitul anilor 1760, acuză cu furie administrația locală că-i tratează cu brutalitate pe agenții săi, că-i împiedică libertatea de comerț și că incită poporul să se revolte contra lui în piață. Dar replica autorităților e că populația din oraș, de mult timp iritată împotriva aceluia negustor, s-a revoltat spontan.

Liberalizarea avea nevoie de absolutism

Odată cu liberalizarea, administrația birocratică risca să-și piardă nu numai veniturile, ci înșăși rațiunea de a fi. Ideea care-i indispuie cel mai mult pe funcționari este aceea de a fi considerați inutili și deci prea mulți. Ei își apară atribuțiile cu toată ardoarea oamenilor care luptă pentru viața lor.

Deși voința sa nu slăbește niciodată, este clar că eforturile controlorului general pentru a disciplina aparatul funcționează nu au succes. El nu a știut să prevadă adîncimea și întinderea lipsei de adeziune din partea administrației locale. Cînd problema devine critică, ministrul se gîndește că imperativul politic este de a diminua importanța acestei instituții pentru a-și salva reformele liberale și pentru a-și proteja propria poziție în cadrul ministerului. Dar îi lipsesc mijloacele și informațiile necesare pentru a face față acestei rezistențe cu eficacitate. Cronică, dar manifestîndu-se doar prin simple izbucniri, deseori trecută sub tăcere sau raportată după ce evenimentul s-a produs, mai mult sobră decît provocatoare, împrăștiată în sute de mici localități, fiecare avîndu-și particularitatea proprie, această opoziție nu putea fi dezarmată dintr-o singură lovitură.

Pentru ca liberalizarea să reușească, ar fi fost necesare, lucru paradoxal, un guvern mai puternic și o birocrație regală mai vastă și mai

Construcția unui drum pe la 1774 - tablou de Joseph Vernet, aflat la Muzeul Luvru. Căile de acces moderne constituiau o condiție esențială pentru dezvoltarea comerțului

disciplinată. Este un paradox deoarece teoreticienii liberalismului detestă birocrația și monarhia absolută lăsată moștenire de Ludovic al XIV-lea. Dar, pentru a elibera Franța de un exces de etatizare (sau de birocrație), ei sînt gata să admită că guvernul central trebuie mai întâi să se întărească. Centralizarea e deci o condiție prealabilă a liberalizării și a tuturor reformelor dorite de liberali. Pentru a se debarasa de rămășițele trecutului, a combate rezistența la noua ordine și nostalgia celor vechi, statul trebuie să fie puternic, omniprezent și implacabil. Cel puțin în primele sale stadii, liberalizarea cere un gen de guvernare mai autoritar. Or, nici ministerul de atunci și nici un alt guvern de pînă

la Revoluție nu au fost pregătite pentru această sarcină.

Noua economie politică elimină vechile modele de referință, de care birocrația se agață cu disperare. Controlorul general dezaprobă atitudinea procurorului din Meulan, care susține că grîul nu trebuie să depășească un anumit preț și-i reproșează că se lasă influențat de vechi prejudecăți. Dacă dorința acestuia ar fi fost satisfăcută, cultivatorul ar fi fost imediat obligat să renunțe la munca sa. După părerea ministrului, nivelul prețului la cereale a fost artificial redus timp de generații, descurajînd agricultura și stabilind un raport nerealist între costul grîului și cel al altor produse și servicii. Principalul obiectiv al legislației liberale a fost de a face

să urce prețul grîului la un nivel capabil de a crea o emulație între cultivatori și de a stabili o proporție rezonabilă între valoarea acestui produs și aceea a tuturor celorlalte produse care sînt consumate și utilizate în fiecare zi.

Nici o zonă nu poate scăpa creșterii prețurilor. În ciuda „senzației” pe care scumpirea o provoacă în Capitală, această creștere trebuie să se producă. Ar fi mai primejdios să se oprească deoarece, dacă prețurile din Paris nu ar fi superioare celor din regiunile periferice, Capitala n-ar putea să atragă nici un fel de marfă. Deși este la curent cu pesimismul funcționarilor administrativi care așteaptă în orice moment să fie înghițiți de torentul dezordinilor

populare, controlorul general recunoaște relația directă între nivelul prețurilor și rebeliune și pare pregătit să înfrunte riscurile socio-politice inerente liberalizării.

Pentru ca liberalizarea să reușească pe plan comercial, trebuie ca oamenii de afaceri urbani și rurali să accepte riscurile. Abandonarea controlului asupra comerțului, deci a prețurilor, furnizează negustorilor motive suficient de stimulative pentru a se lansa în întreprinderi îndrăznețe la scară mare și pentru a difuza fructele liberalizării în regat.

O criză face ravagii

Protejarea marelui comert de către controlorul general denotă o nouă imagine asupra funcțiilor și metodelor comerciale. Dacă vechiul aparat funcționează ca considerat întotdeauna proliferarea depozitelor private de cereale ca fiind o formă de stocare, sursă primejdioasă de abuzuri, controlorul general vede în ea, cu satisfacție, cea mai bună garanție contra penuriei. Administrația locală n-a putut niciodată să admită că acest tip de negoț este o operație comercială normală. În ochii ei, noțiunea de „speculă” în domeniul cerealelor este un semn al cupidității care începe cu cumpărările clandestine ale recoltei neculese încă și se termină cu monopolul. Controlorul general consideră însă că „speculația” este chiar centrul comerțului cu grâne, fiind salutară și pozitivă, meritând să fie încurajată în loc să fie obiect de neîncredere și reprimare.

Pentru a-și demonstra bună-credință, guvernul ar fi trebuit să renunțe solemn la a se mai ocupa el însuși, direct sau prin intermediari, de operațiunile în domeniul comerțului cu grâne. Or, controlorul general este hotărât să păstreze unele pîrghii de intervenție în etapele de tranziție dintre regimul excesiv centralizat și cel liberal. El crede că rolul activ, dar dis-

cret al guvernului în comerțul cu grâne ar facilita procesul material și psihologic de trecere la metodele noi.

Controlorul general și-a dovedit atașamentul față de liberalizare. Privind în ansamblu, se pare că s-a înșelat mai mult din exces de încăpăținare decât din lipsă de zel în reformele sale. Acuzația inventată de contemporanii săi și preluată de istorici, după care ministrul ar fi trădat cauza din duplicitate sau incompetență, nu rezistă. Este adevărat și sigur faptul că gestiunea sa comportă și consecvențe. Date fiind amploarea și complexitatea transformării pe care a întreprins-o, ar fi fost neobișnuit ca aceasta să se desfășoare fără contradicții. Considerate izolat, anumite decizii ale controlorului general apar surprinzător de incoerente și chiar suspecte.

De fapt, ele nu fac decât să dovedească dificultățile aplicării politicii de liberalizare.

Nu se poate nega că ministrul a autorizat uneori autoritățile locale să aprovizioneze o piață prin constrângere și că a forțat furnizorii să-și vîndă mărfurile. Dar este vorba de excepții, produse într-o situație de urgență, într-un loc și la un moment date. El nu dovedește infidelitate față de un principiu, ci refuzul de a risca atunci cînd soarta este contrară. Entuziasmul pentru liberalizare nu i-a anulat controlorului general simțul realității. El cedează chiar dacă nu e de acord, atunci cînd simte că e nevoie, pentru a-și apăra mai bine politica. La sfîrșit a eșuat poate tocmai pentru că nu a cedat destul.

Spre marea surpriză a controlorului general, care se credea sigur pe poziții, și spre marea mirare a poporului din Paris care prevăzuse toate schimbările ministeriale anterioare, dar nu și pe aceasta, Laverdy cade în dizgrație la sfîrșitul lui septembrie 1768. Putem invoca o mulțime de motive sau de pretexte pentru a justifica revocarea. Toată lumea are, în asemenea împrejurări, cite un

motiv pentru a dori căderea vreunui ministru aflat printre cei mai în atenție. Demiterea unui controlor general este unul dintre rarele acte pe care un rege le poate face pentru a fi pe placul supușilor săi, fără să țină totuși seama de nici una din plîngerile lor.

Ministrul demis și-a părăsit funcția la sfîrșitul lui septembrie, în mijlocul unei confruntări din ce în ce mai violente pe tema reformei liberale, între rege și ministri, aflați de-o parte, și Parlamentul din Paris și ceilalți critici ai noului sistem pe de altă parte. Această ne îndreptățește să credem că punerea în aplicare a liberalizării e una dintre principalele explicații ale dizgrației. Dat fiind faptul că administrația lui se identificase cu foamea, cu creșterea prețurilor și cu dezordinile sociale, controlorul general devenise incomod pentru cauza liberală. Această revocare îi lipsește pe adversarii liberalismului de o țintă care le era la îndemînă și permite regelui și noului ministru să se disocieze de politica liberală a fostului ministru fără să repudieze legile liberale. Se pare că înlocuirea controlorului general a adus guvernului cîteva avantaje politice de moment.

În concluzie, la 1766, indiferent dacă guvernul a recunoscut sau nu, o criză face ravagii în regat — criză în aprovizionarea cu cereale, o criză a ordinii publice, o criză de autoritate în sinul administrației birocratice. Politica dură a guvernului e fondată pe convingerea că lipsurile sînt un fenomen tranzitoriu, care va trece odată ce națiunea se va adapta regimului liberal. Guvernul nu a promis niciodată că liberalizarea va ușura într-un termen scurt problema subzistenței; cu toate acestea el refuză să încăpățîneze să admită că legile reformei aduc consumatorilor mai multe dificultăți decât avantaje. ■

Versiune românească de
Cristina ION

Trecerea vremii va revela mereu noi dimensiuni ale personalității lui Nicolae Titulescu și ale monumentalei sale opere, lăsate posterității. În acest context, se înscrie și eseu profesorului elvețian Pierre du Bois¹, despre care autorul notează, în scrisoarea adresată domnului Cristian Popișteanu: „Am avut ocazia de a consulta câteva documente prețioase și mărturi rare despre Nicolae Titulescu sau — pentru a mă exprima altfel — miraculoase”. Prezentăm în continuare articolul istoricului elvețian, trimis în exclusivitate revistei Magazin Istoric.

TITULESCU

UN DESTIN NEMERITAT

PIERRE du BOIS

La 29 august 1936, președintele Consiliului de Miniștri român, George Tătărescu, demisiona. În aceeași zi, regele Carol II îi reînnoia încrederea sa, însărcinându-l să formeze noul guvern. Singura schimbare importantă — înlocuirea ministrului afacerilor externe, Nicolae Titulescu, cu Victor Antonescu.

Nimic nu anunțase punerea în disponibilitate a lui Titulescu. Cu șase săptămâni înainte, el se gândise să renunțe la funcțiile sale. Ministrul francez al afacerilor externe, Yvon Delbos, îl pusese la curent cu incitățile oficiale care făcuseră ca regele și câțiva dintre miniștrii săi să treacă de partea celor ce îi combăteau politica. El se întorsese repede la București, pentru a-l informa pe rege despre intențiile sale. Dar Carol II îl făcuse să se hotărască să nu se retragă. La 15 iulie 1936, după o expunere a lui Titulescu despre situația internațională, Consiliul de Miniștri, nu fără emfază, îi exprimase „profunda sa recunoștință pentru opera realizată, cât și încrederea sa fără margini în îndeplinirea misiunii sale”. Politica lui părea a se bucura de sprijinul Coroanei și al Cabinetului.

Titulescu, aflat, pentru o vreme, la Cap Martin pe Coasta de Azur, a luat cunoștință despre căderea sa prin Londra și Paris. A crezut că este o greșală. Apoi a sosit o telegramă de la Tătărescu, care îi confirma vestea. I-a produs o impresie puternică. Și un șoc. Înțelega prost sensul măsurii pe care regele și Tătărescu o luaseră împotriva lui. Cu ce displicuse el atât? Sau cu ce greșise? „N-am aflat despre formarea noului cabinet decât după ce acesta din urmă a

¹ Pierre du Bois este profesor la Institutul universitar de studii europene (Geneva) și la Facultatea de litere a Universității din Neuchâtel, membru fondator al Fundației Europene Nicolae Titulescu.

Geneva, 10 septembrie 1930. Marele diplomat român N. Titulescu este ales președinte al celei de-a XI-a sesiuni ordinare a Adunării Societății Națiunilor.

fost constituit", a declarat el presei. „Guvernul nu mai are nevoie de serviciile mele, a adăugat el. Este dreptul lui. Aș fi preferat totuși să fiu pus la curent cu intențiile sale înainte, căci în orice caz nu aș fi luat în brațe persoana mea”. Deși era convins, în forul său interior, de rolul nefast al regelui în cele întimplale, el nu a făcut niciodată acest lucru public. A fost — ca să spunem așa — un subiect tabu.

Caror fapte i s-a datorat eliminarea lui Titulescu? Fără discuție, intrigilor, pe care le-au ținut împotriva lui oamenii politici, grefate pe dorința deloc ascunsă a lui Carol de a interveni mai direct în dirijarea afacerilor străine. Cu Titulescu la locul lui, ar fi fost imposibil. Nu rămânea decât soluția eliminării sale.

Atins de o gravă anemie, complicată cu friguri, Titulescu s-a retras la Saint-Moritz, în Elveția, unde i s-au făcut o serie de transfuzii de sânge. A rămas deci în cantonul Grisons până în decembrie 1936. Apoi s-a reintors în sud, via Lugano și Geneva.

Între timp, profund decepționat, Titulescu începuse redactarea unei cărți privind politica externă pe care o promovase. Ceea ce îl susținea moral după îndepărtarea sa de la conducerea afacerilor externe era să explice, aproape ca un tehnician, conținutul și sensul acțiunii sale diplomatice și, fără îndoială, să le justifice sub lovitura campaniilor dirijate împotriva lui.

Propunându-și o viață de studiu și scris, el s-a consacrat cu vigoare și rigoare eseuului său, în pofida chinurilor provocate de maldadia sa. Redacta direct în franceză. Apoi dicta secretarei sale. Rezultatul era impresionant. O lucrare de 363 pagini dactilografiate cu un stil limpede și elegant, bogată în conținut, căreia el i-a dat titlul *Politica externă a României*.

În noiembrie 1937, s-a întors în România pentru a participa la alegeri. Amenințat

de Garda de Fier a renunțat să țină mitinguri, marginindu-se să difuzeze în sate înregistrarea unui discurs transmis dintr-o mașină. În ciuda campaniei de violență ce fusese purtată împotriva lui, a fost ales deputat la 20 decembrie. În schimb, lista guvernamentală a înregistrat un relativ eșec. Regele a făcut atunci apel la extremistul Octavian Goga pentru a conduce guvernul. Între timp Titulescu plecase deja în străinătate.

El profitase totuși de șederea sa în capitala română pentru a supune primele „pagini bune” ale manuscrisului său prietenilor. Informat despre existența textului — fără îndoială de către Ion Gîgurtu, un prieten al lui Titulescu — pe rege l-a cuprins frica. Se temea de atacurile fostului sau ministru. La 1 ianuarie 1938 el a cerut președintelui de Consiliu, Octavian Goga, să interzică în România cartea. Mai mult, l-a amenințat — sau a pus să-l amenințe — pe Titulescu cu pierderea naționalității. Așteptînd timpuri mai bune, fostul ministru a refuzat publicarea manuscrisului său și a suspendat tratativele cu editurile engleză și franceză cu care începuse să discute.

În cartea sa, Titulescu se definea de la început ca un patriot, ca un naționalist român. El servea înainte de toate interesele României. Ale României din 1918, întregită cu Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia. Intangibilitatea frontierelor născute din tratate era o dogmă. În acest sens, el era un anti-revizionist inflexibil. „Frontierele noastre nu se discută, ele se apără”, afirma în eseu sau. După părerea lui, primul factor de securitate era armata română. „Eu vreau pacea. Dar nu sint un pacifist”.

Din momentul în care fuseseră în joc interesele țării sale, ca și salvagardarea păcii, el pusese pe picioare din anii '20, o politică de alianțe și prietenii cu toate statele, fără distincție, dar mai ales cu

cele ce nu repuneau în discuție — într-o manieră sau alta — tratatele din 1919. Vroia pacea, despre care îi plăcea să spună ca era „o stare de spirit”. Și, pentru a o păstra, gasise puncte de sprijin în Societatea Națiunilor, devenind unul dintre cei mai convinși avocați ai ei, în Mica Antantă care, din 1920, reunea România, Cehoslovacia și Regatul sîrbilor, croaților și slovenilor, rebotezat Iugoslavia, în consecință, și în Antanta Balcanică, pusă pe picioare în 1934, în care coabitau, în afara României, aceleași Iugoslavie, Grecia și Turcia. Spirit justițiar, el credea în puterea pactelor.

Puncte de sprijin găseai în Franța și Marea Britanie, cu care Mica Antantă și Antanta Balcanică înțeleseră întotdeauna să-și coordoneze politica. Și în Iugoslavia, cu care semnase un tratat îndreptat împotriva Bulgariei.

În fața unui vecin puternic ca Uniunea Sovietică, singura alegere era, pentru a relua termenii lui Titulescu, de „a fi prieten sau dușman”. Cine, în Occident, ar fi putut fi aliat al României pentru apărarea unor interese exclusiv românești? „Germania? Niciodată”. În schimb, spunea el, Germania ar fi putut sa ceară României, în propriul său interes, să participe la un război ofensiv împotriva Uniunii Sovietice. Ceea ce ar fi echivalat cu sfîrșitul statului dunărean. „Am fost, sint și voi rămîne partizanul unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, atîta timp cît ea va promova o politică de pace și de apropiere între popoare, politică pe care a promovat-o în acești ultimi ani”. Era clar. Și, fără îndoială, prea clar pentru dușmanii sai. El pleda pentru încheierea grabnică a unui tratat de asistență mutuală cu Moscova, cu scopul de a evita ca o eventuală apropiere între Germania și U.R.S.S. să nu se facă, într-o zi, pe la spatele României.

Nimic nu era trandafiriu. Cu Polonia, cum povestește Titulescu în cartea sa, raporturile fuseseră complexe, dacă nu încordate. Între 1932 și 1934, colonelul Beck, care se afla la conducerea afacerilor externe la Varșovia, încercase să convingă România să semneze un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, căci vântul sufla atunci la Est. Schimbare în 1934, când Polonia a întreprins o apropiere de Reich. Beck nu a ezitat să susțină și să aștepte intrigile împotriva lui Titulescu, ce au dus la caderea lui. Cu Italia, a întreținut raporturi inegale, ce au luat un curs dramatic în octombrie 1935, când omul politic român a condamnat, la Societatea Națiunilor, atacul italian împotriva Etiopiei și a cerut aplicarea automată a sancțiunilor prevăzute. Cît despre relațiile cu Ungaria și Bulgaria, el nu a spus — ca să ne exprimăm așa — nimic. Aceasta nu era o altă măsură șocantă. Așașat tatăl de pace și inviolabilității frontierelor, suspicios față de revizionismele ungar și bulgar, nu și-a axat niciodată politica pe o veritabilă reconciliere cu cele două state vecine.

El a fundamentat politica externă română pe Societatea Națiunilor. Între 1920 și 1936, nu a încetat să fie adeptul securității colective, al păcii indivizibile, al reglementării diferendelor, oricare ar fi ele, pe cale pașnică, ceea ce menționa Pactul Societății Națiunilor. De două ori președinte al Adunării Societății Națiunilor, în 1930 și 1931, el devenise unul dintre stilpii ei. Deși conștient de lacunele, de „fisurile”, de eșecurile Societății Națiunilor, el a crezut multă vreme în ea. Esențial, după părerea lui, era că injustiția practică de un stat vis-à-vis de un alt stat putea fi denunțată în fața areopagului de la Geneva — și deci în fața opiniei publice internaționale — și putea fi sancționată. El era convins

că, în acest fel, statele așa-zis secundare erau în măsură de a se face auzite. Atunci survenise războiul din Etiopia. El condamnase agresiunea italiană împotriva Etiopiei și votase sancțiunile împotriva Romei. Dar evenimentul îl zguduise. Era pe deplin conștient, pentru a prelua expresia sa; că orice stat mic putea deveni Abisinia altuia.

Titulescu nu a știut să uite total umiliția la care fusese supus. Sănătatea, deja precară înaintea concedierii sale, nu a încetat să se agraveze. În 1939, a cumpărat la Cannes o vilă, unde și-a consumat tristețea și lenevia la care fusese obligat.

A continuat totuși să urmărească cu pasiune și angoasă cursul tragediei europene. Puțin după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, i-a adresat regelui o lungă telegramă, în care îi făcea observații și recomandări, apoi, puțin mai târziu, un memoriu de 72 de pagini privind istoria relațiilor româno-ruse și

ultimele convorbiri pe care le avusese cu Litvinov, în 1937. A fost, într-un fel, cîntecul său de lebădă.

Pradă unor suferințe insuportabile, a început să folosească puternice calmante mergînd pînă la morfina. La 16 martie 1941 și-a sărbătorit 59 de ani, sub durerea evenimentelor și a bolii. A doua zi s-a stins din viață. La înmormîntare au asistat numai soția lui și cîțiva rari prieteni și cunoștințe. Exilul îl condamnase la hîmnă și solitudine.

Titulescu marcase cu amprenta sa România interbelică. Subtil, perseverent, lucid, consecvent, el știuse să conjuge, în acțiunea ce o întreprinsese la afacerile straine, coerența unei linii — sau a unor principii — cu necesitățile momentului. Nu fără succes, el încercase să smulgă România din fața capcanei la care o condamnase într-un fel situarea între Republica Sovietelor și Europa Centrală revizionistă. După plecarea sa destinul regelui a alunecat rapid. Începea o nouă tragedie. ■

GENERALUL (șaradă: 2+3)

*Întîia parte-i cunoscută-n lume
căci o repeți mereu ca pe-un refren
cînd vrei să afli un răspuns anume
despre-un obiect, un fapt sau fenomen.*

*Iar partea doua și mai simplă pare:
ne-o tot servesc istoricii plocon;
zicînd c-ar fi zvîrlit-o ca-înfruntare
a soartei, un erou la Rubicon.*

*Acum, trecînd la cea din urmă fază,
uniți cu grijă cele două părți
și veți afla un general de vază
al vechei Rome, cunoscut din cărți.*

Andrei CIURUNGA

Motto

Rădăcinile
Comunității
sînt puternice
și acum ele
sînt împlîntate adînc
în pămîntul Europei.
Ele au supraviețuit
momentelor grele,
ele mai pot suporta
încă și altele.
Cînd constăți
persistența
sentimentului
european
în acest decor
în plină
transformare
și stabilitatea
instituțiilor
comunitare,
nu te mai poți îndoii
că este vorba
despre o mișcare
puternică
din adîncuri
la înălțimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

și destinul contemporan al Europei (II)

CRISTIAN POPIȘTEANU

Dacă ucenicia și-a făcut-o pe drumul coniacului, ce l-a dus între 16 și 26 ani din orașul natal spre marile metropole ale lumii, iar primul examen al unei mari cariere de economist l-a trecut organizînd, pe baza propriilor idei, efortul de război franco-britanic în anii primului război mondial, excepționalele sale calități de specialist în finanțe Jean Monnet avea să le demonstreze în perioada interbelică, prin activitatea din domeniul bancar. Devenit vicepreședinte la Société française Blair and Co. Foreign Corp., el lucrează alături de un reputat om de afaceri american, Elisha Walker, de un tînăr expert, René Plevin (ulterior prim-ministru al celei de-a IV-a Republici franceze), de un experimentat epidemiolog polonez, Ludwig Rajchman (fondatorul Fundației Națiunilor

Unite pentru copii UNICEF) și de strălucitul avocat american John Foster Dulles (devenit secretarul de stat al președintelui Eisenhower și unul dintre marii diplomați americani). La Societatea Națiunilor, la New York, Paris, Londra, Varșovia și Stockholm, el devine unul dintre tehnicienii de înaltă clasă și acumulează o autoritate și o competență incontestabile, ce-l anunțau de pe atunci pe marele arhitect al economiei Franței și Europei occidentale postbelice.

Pe acest itinerar interbelic, Jean Monnet s-a întîlnit cu România, care cunoștea, în preajma anilor '30, o serie de grave dificultăți financiare.

Între numeroasele probleme economice ce se puneau guvernanților României Mari, pe un loc principal se situau datorile ex-

terne, atât datorită de război contractate la puterile alături de care România participase la primul război mondial, cât și împrumuturile pe care guvernele de la București se vedeau impinse să le obțină pentru a scoate economia țării din impas. Găsim o excelentă analiză a acestei situații la strălucitul economist care a fost Costin Murgescu, un apropiat colaborator, până în ultima clipă a vieții, al revistei noastre și un prieten greu de înlocuit.

„Cu toate eforturile și sacrificiile impuse de Vintilă Brătianu sub lozincă «echilibrul bugetar și ordine în cheltuieli», politica sa deflaționistă inaugurată încă din 1922 nu a reușit să ducă la o revalorizare a leului. În 1928, România s-a văzut în situația de a trebui să recurgă la un împrumut extern. Era momentul așteptat de cercurile bancare din Occident.

S-a adus adeseori acuzația că nici în aceste împrejurări Vintilă Brătianu nu a acceptat ideea împrumutului extern. Afirmația nu demonstrează decât lipsa de informație.

La 10 noiembrie 1928 este constituit guvernul național-țărănesc condus de Iuliu Maniu. Numai după o săptămână, la 17 noiembrie 1928, noul prim-ministru asigură pe ministrul Statelor Unite că va fi modificată legislația economică liberală, inclusiv legea minelor, spre a se asigura o «absolută egalitate» între capitalul românesc și cel străin.

România trecea de pe o zi pe alta de la politica «prin noi înșine» la politica «porți deschise» pentru capitalul străin».

Situația financiară preocupă pe mai toți oamenii politici. În însemnările sale din ianuarie 1928, Armand Călinescu notează: „Guvernul, între timp, încearcă contractarea unui împrumut de stabilizare la Paris. Este trimis în acest scop dl. Antonescu. Conversațiile au fost grăbit purtate, încât guvernul a încercat un eșec”.

Apoi, în iulie 1928: „Guvernul continuă fără succes tratativele pentru realizarea împrumutului și stabilizării.

În camera franceză deputatul radical-socialist Bergery întreabă pe Poincaré dacă e dispus să sprijine guvernul reacionar de la București. Poincaré, enervat, răspunde că interesele Franței vor fi salvate și că concursul acordat României va fi concomitent cu al celorlalte guverne ale statelor principale. În genere, răspunsul lui Poincaré e interpretat ca favorabil lui Brătianu. Presa liberală și începe a ataca pe național-țărăniști pentru motivul de a fi pus la cale interpelarea [lui] Bergery, ceea ce în parte este exact.

Cu toate acestea, tratativele conduse direct de Brătianu cu mai mulți bancheri sosiți la București în acest scop (pentru negocieri au sosit: la 7 iulie, Charles Rist, viceguvernatorul Băncii Franței; la 12 iulie, reprezentanții ai grupului Lazar Brothers, Ambros, Blaire, Cheese și Banque de Paris et des

Pays Bas) nu dau un rezultat mulțumitor. Comunicatul guvernului (din 19 iulie) vorbește numai de obținerea unui avans de 20 milioane dolari ce vor fi întrebuințați pentru spargerea plafonului B[ăncii] N[ăționale] și finanțarea recoltei agricole. Stabilizarea și împrumutul sînt amînate la toamnă.

Se convoacă Parlamentul (în sesiune extraordinară, pentru 26-28 iulie) care în trei zile votează o lege prin care se ratifică aranjamentele datoritorilor de război din Franța și posesorilor de rente antebelice din Franța și Anglia, care sînt revalorizate; de asemenea, o altă lege prin care guvernul e autorizat a contracta un împrumut străin în mai multe tranșe, din care prima de 80 milioane dolari; se mai votează încă o lege, prin care B[anca] N[ățională] a R[omâniei] e autorizată a spori emisiunea.

Opoziția protestează violent contra acestor acte, sub motivul că guvernul, în realitate, a eșuat în tratativele privilegiate la împrumut, iar în ceea ce privește aranjamentele încheiate, ele sînt oneroase, dl. Vintilă Brătianu cedînd tuturor exigențelor bancherilor străini”.

La rîndul său, Grigore Gafencu scria, la 3 martie 1929 în caietele sale, că a avut o lungă discuție cu Titulescu la Geneva în chestiunea împrumutului.

Mi se pare extrem de sugestiv să reintrăm o clipă în atmosfera anilor 1928-1929. Disputele dintre P.N.Ț. și P.N.L. (care s-a aflat la guvernare pînă la 17 noiembrie 1928), erau atât de puternice încît emisarii țărăniști au făcut presiuni în cercurile bancare din Germania, Anglia, Franța, pentru a contracta cererea de împrumuturi a liberalilor și chiar lăsînd să se înțeleagă că aceștia nu reprezintă voința țării. La rîndul său, guvernul Maniu și-a concentrat acțiunea pentru contractarea împrumutului de 25 de milioane dolari negociat de liberali, iar apoi a unui nou împrumut de peste 100 milioane dolari în februarie 1929, a încă unuia în iunie 1930 și a altui împrumut în martie 1931. Desigur, aceste împrumuturi pentru stabilizarea leului au fost viu controversate și soluția lor chiar contestată de unele personalități în lumea politică și financiară românească, pentru multiplele lor consecințe economice și politice, dar se pare că nu a existat o alternativă viabilă în acel moment. Între experții financiari care au tratat la București se numără și vicepreședintele Societății Blaire, care sosesea împreună cu imputerniciții băncilor Lazar Brothers, Ambros, Cheese, Banque de Paris et des Pays Bas, pentru a-l secunda pe Charles Rist, viceguvernatorul Băncii Franței (hulit de o întreagă istoriografie a anilor socialismului și criticat chiar în epocă pentru a fi devenit un supercontrolor financiar străin la Banca Națională a României). Desigur, o istorie obiectivă va trebui să reanalizeze și acele momente trecute. Vom urmări deci în acest număr și felul cum și-a amintit de România Jean Monnet.

Primire la premierul Viviani

Un prieten de familie, avocat la Cognac, dl. Fernand Benon, îl cunoștea bine pe președintele Consiliului de Miniștri, [René] Viviani, alături de care pledase în câteva procese. Era un om deschis ideilor noi, care se interesa de călătoriile mele și de la care mă informam, la rîndul meu, despre problemele țării. Dețineam de la el o mare parte din cele ce știam despre politica internă, despre funcționarea administrațiilor și cadrul în care acționau ele. Din păcate, nu i-am putut împărtăși neliniștile mele privind conducerea efortului de război prin metode desuete. El a acceptat să mă prezinte lui Viviani. Urma să plecăm la Paris tocmai în momentul cînd guvernul s-a refugiat la Bordeaux. Numai cîteva kilometri mă despărteau de centrul puterii.

Am ajuns la Bordeaux în a doua săptămînă a lui septembrie. Bătălia de pe Marna se angajase, iar speranța bătea spre tabăra aliată. Dar lecția fusese dură și fiecare se simțea bine că se ajunsese aici în cîteva săptămîni, la capătul unei experiențe nefericite și a unor concepții militare și economice perimate. Eșecurile inițiale puseseră în mod grav la incercare solidaritatea franco-britanică. Trebuia găsită cu orice preț o formă de organizare, pe măsura îndelungului efort presupus de drumul spre victorie.

Viviani m-a primit în cabinetul său de la Facultatea de litere. Acest om, care își construise cariera pe abilitate, pe farmecul personal și pe marea său talent oratoric, se arătase ferm într-o încercare de proporții naționale. Retrăgîndu-se la Bordeaux, guvernul nu cedase panicii, ci, dimpotrivă, dovedise că ocuparea unei mari părți a teritoriului național nu semnifică înfrîngerea. Viviani mi-a spus: „S-ar părea, domnule, că aveți a ne face cunoscute proiecte interesante. Vă ascult”.

Nu aveam proiecte, în sensul strict al cuvîntului; aveam să-i comunic însă o convingere, din care decurgea, în mod necesar, o acțiune. I-am relatat lui Viviani ce știam eu despre parametrii potențialului englez:

„Anglia, în pofida decepțiilor pe care le resimțim acum, își va angaja forțele din ce în ce mai mult pe continent. Pentru a deveni o națiune în război, ei îi trebuie mult timp, după care însă va avea o armată de temut, așa după cum este o putere maritimă invincibilă. Nu asta este însă problema. Ci aportul decisiv al puterii sale economice, pe care noi nu știm să-l utilizăm pe deplin. Altfel vreme cît nu se vor stabili responsabilitățile ce revin fiecăruia, în funcție de capacitățile lui, alianța va fi o simplă alăturare. În situația actuală, oricîtă bunăvoință ar avea diferitele servicii, există irrosiri și redundanțe absurde”.

Viviani m-a întrerupt:

— Aveți și exemple?

— Flotele comerciale nu au fost rechiziționate. Pentru a adopta o atare măsură, există motive suficiente. Era oare necesar ca ele să-și facă concurență, să nu practice aceleași tarife și navlul [chiria, plata pentru transportul marfurilor] să nu fie coordonat pentru a satisface cel puțin prioritățile? Dumneavoastră sînteți preocupat astăzi de creșterea prețurilor la ovăz. De fapt, nu ovăzul va crește, ci navlul.

— Ce propuneți?

— Trebuie puse pe picioare organisme comune franco-britanice, capabile să evalueze resursele Antantei, să le repartizeze și să echilibreze sarcinile.

— Mi se spune că există organisme de cooperare interaliatate, care funcționează bine.

— Aceste organisme sînt simple servicii de transmisie. Intrîm în penurie, trebuie să orientăm resursele către utilizările cele mai raționale, toate resursele, resursele comune. Eu cred că nu s-a înțeles încă acest lucru. Solidaritatea trebuie să fie totală,

respectiv fiecare aliat să nu poată dispune, fără acordul celuilalt, de oamenii săi, de aprovizionarea sa, de navele sale.

— Vă înțeleg, dar și dv. trebuie să înțelegeți, la rîndul dv., că aveți de-a face cu două guverne, cu două parlamente suverane. Dacă fiecare dintre aceste măsuri comune trebuie decisa simultan!...

— Îi cunosc suficient pe englezi, pentru a fi sigur că se poate obține acest acord intim cu ei, dacă se face apel la loialitatea lor și dacă se poartă tratative cu ei, pe bază de încredere. Ei știu ce sarcini teribile suportă armatele franceze pentru apărarea comună. Ei au acceptat să-și ia cele mai mari angajamente în domeniile în care dețin superioritatea, cel al producției și al navlului.

— Și eu o cred, dar este o discuție greu de abordat, în momentul cînd noi le cerem să trimită mereu alte și alte divizii. Păreți a avea idei în ce privește metoda. Trebuie să încercați. Vă anunț eu la [Alexandre] Millerand [ministru de Război] și explicați-i lui ce mi-ați spus mie!

Ieșind din biroul lui Viviani, l-am regăsit pe Fernand Benon în sala Pașilor pierduți a Facultății de litere. El mi-a spus că omul pe care tocmai îl părăsisem fusese lovit, în aceeași dimineață, de pierderea unei persoane foarte apropiate.

În misiune la Londra...

În noiembrie 1914, am fost trimis la Londra, în serviciile de aprovizionare civilă, conduse deintendentul general Maclair. Această misiune franceză de legătură pe lîngă englezi avea sediul în Trafalgar House, Waterloo Place. În Anglia pînă și hazardul are umor.

Atunci mi-am dat seama pe deplin de starea de dezorganizare a economiei de război, nu numai a aliaților luați împreună, ci și a fiecăruia dintre ei. Asta nu se putea ex-

plica decât printr-o încredere dincolo de rațiune în mecanismele comerțului internațional, care, din punct de vedere teoretic, erau capabile să răspundă tuturor situațiilor. Se ezita însă mai ales să se intervină în libertatea schimburilor și să se tulbure în mod serios un sistem ce trebuia să supraviețuiască războiului în orice împrejurări. Chiar cînd devenise evident faptul că războiul era de durată, nu se puneau în mod deschis problema să se treacă de la economia de piață la o formă de organizare mai rațională. Din acest motiv, s-au impus, ici și colo, intervenții, controale și asumarea la nivel de stat a activităților particulare. Eram foarte hotărît să sesizez această necesitate ori de cîte ori ea ar fi apărut în domeniul ce mă afecta. Trebuia acționat empiric, pornind de la cîteva cazuri concrete, trebuia demonstrat, prin intermediul acestor exemple, că interesul particular nu mai putea fi motorul și reglatorul unei țări aflate în război și că interesul exclusiv național nu mai corespundea exigențelor unei alianțe militare.

Deși aveam o foarte importantă responsabilitate, poziția noastră administrativă rămînea slabă. Fără îndoială, fusesem numit oficial, la sfîrșitul anului 1917, șef al misiunii de la Londra a Ministerului Comerțului și Transporturilor Maritime și delegat al ministrului Aprovizionării. Eram reprezentantul francez pe lîngă toate „Executivele”. Mica noastră echipă, foarte activă, tulbura obiceiurile de muncă ale multor oameni și hărțuia administrațiile franceze prin cereri precise și urgente. Și, întrucît eram puțin numeroși, aveam nevoie de relații multiple în toate ministerele și nu respectam ierarhiile. Desigur că mi-am făcut mulți dușmani, știuți și neștiuți.

Cel mai puternic era, fără nîci o îndoială, Louis Loucheur, ministrul Armamentului, om foarte sensibil la influențele mediilor de afaceri franceze și care își manifesta,

în orice ocazie, ostilitatea față de metodele de cooperare pe care le preconizăm eu față de englezi. El manevra lucrurile de o asemenea manieră, încît să mă facă să trec de la administrația civilă la intenđența militară, adică la o altă destinație. Ambasadorul la Londra, Paul Cambon, fără să mă înștiințeze, a intervenit la Paris pentru a se ști că, atîta vreme cît eram recunoscut ca inapt pentru serviciul militar, era mult mai bine să fiu lăsat într-un post în care eram util. Asta se întimpla în decembrie 1917. Puțin după aceea, Loucheur a revenit la preocuparea sa și a prezentat cazul meu direct

lui Clemenceau: „Este de două ori de neconceput ca acest tînăr să nu fie mobilizat și ca el să aibă o poziție atît de puternică în serviciile noastre civile”.

Președintele Consiliului de Miniștri [Georges Clemenceau] m-a convocat la Paris. M-a primit în biroul său din strada Saint-Dominique cu aceste cuvinte: „Ia explicați-mi ce faceți la Londra!” Mă așteptam la o altă primire și, cu calm, i-am descris munca mea.

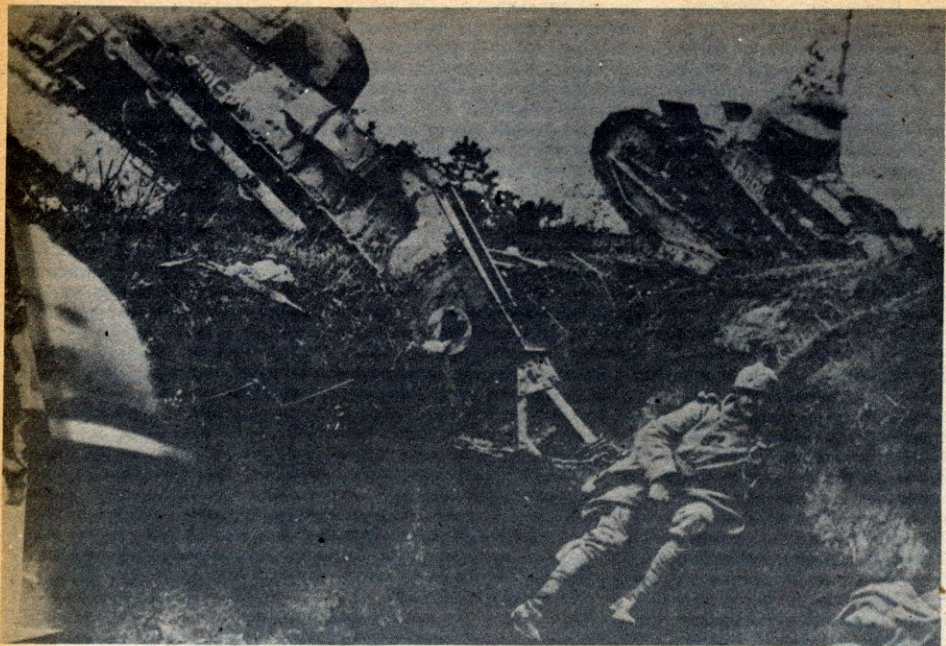
M-a ascultat, mi-a pus cîteva întrebări, apoi s-a ridicat și m-a însoțit pînă la ușa. Fără să spună o vorbă, m-a ajutat să-mi pun paltonul. Ii

Manifest din primul război mondial, îndemnînd pe francezi să-și doneze aurul patriei

POUR LA FRANCE VERSEZ VOTRE OR

L'Or Combat Pour La Victoire

Moment de răgaz, în timpul ofensivei franceze, din vara anului 1918.

sfătuisem pe prietenii mei, care erau extrem de descurajați, să-mi desemneze un succesor. O săptămână mai târziu, Clemenceau m-a rechemat. Mi-a întins o hirtie. Am citit-o. „Locotenentul Monnet urmează să-și ia în primire imediat postul său de la Londra”. Era un decret pe care tocmai îl trecuse prin Consiliul de Miniștri. Printre semnatori, Loucheur. Președintele m-a ajutat din nou să-mi pun paionul. Am încercat să-i refuz acest gest, dar mi-a spus: „Lăsați, lăsați. În familia mea nu sînt valeți”.

...Apoi la București

În ianuarie 1928, eram la București. Și acolo o situație politică și economică tulbură diminuase valoarea monedei, a leului. Guvernul român nu mai avea creditul pe care îl căuta pe piețele europene, în pofida bunelor sale relații cu Parisul și Londra. Negocierile

pe care le-am început cu Vințilă Brătianu au fost încheiate în februarie 1929, cu primul ministru Iuliu Maniu, liderul partidului [național] țărănesc, venit la putere după două crize ministeriale, generate de dezordinea financiară, căreia trebuia urgent să i se pună capăt. Împrumutul de consolidare a leului a fost o operație dificilă, căci nici piața americană, atinsă de simptomele unei crize mondiale avant-la-lettre, nu a putut absorbi totalitatea celor o sută milioane de dolari ale emisiei, garantate totuși de Casa autonomă a monopolurilor statului român, pe care o constituise în acest scop. În aceste condiții a intervenit la București un personaj devenit deja legendar în epocă, ce-și căuta, se poate spune, norocul în lumea întreagă, după ce instituise o putere financiară asupra monopolului chibriturilor în țara sa, Suedia: Ivar Krüger se oferea să completeze subscripția la concurența a treizeci milioane de dolari, în

contrapartidă cu atribuirea monopolului chibriturilor în România.

Îl cunoașteam pe acest om într-un veșnic neastimpăr, construit ca o forță, care își purta misterul pe fața-i impasibilă, în mod voit inexpressiv. Venea să mă vadă la Paris, str. François I-er se așeza într-un fotoliu și făcea conversație fără scop. Într-o zi, mi-a spus: „Hai să mergem să luăm prînzul”. Într-o clipă am putut să-i pătrund adevărata natură. „Știi, mi s-a confesat, am o Societate Krüger-Toll, cotoată la Bursa din New York. Pot emite obligații și obține astfel monopolurile de stat aproape pretutindeni în lume. Vreau să încep prin a obține monopolul polonez al chibriturilor și tot așa mai departe”. În engleză, exprimarea lui a fost mai categorică: „And there is no end”. Am înțeles în clipa aceea că își va aduce sieși nefericirea. Nu există putere fără margini.

(Continuare în p. 70)

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI DINTRE PRUT ȘI NISTRU (V)

Dicționar
istoric

CONSTANTIN C. GIURESCU

CIOBĂRCIU
(Ciubărciu)¹.
(R.S.S. Moldo-
venească). Si-
tuat pe Nistru,
între Tighina
și Cetatea
Albă, în R.S.S.

Moldovenească, Ciobărciul apare întâia oară în documentele interne moldovenești la 8 aprilie 1528 când Petru Rareș dăruiește lui Toader logofătul satul Starosiți, din care o treime fusese a lui „Fătul pircălab de Ciobărcii” (ot Ciobărcin); pentru această treime domnul îi dăduse, în schimb, satul Stoborâni din ținutul Horincea. Peste cîțiva ani, la 22 martie 1535 același voievod dăruiește slugei sale credincioase, lui „Tomșa pircălab de Ciobărciu”, un loc „din pustie, pe botna, între Dobra și Oale, unde este Cheșeneul Mare”, ca să-și întemeieze sat. Așezarea apare ca tîrg și în harta lui G. Reichersdorf, cu numele însă greșit gravat „Tubareza”; e reprezentată prin două turnuri, ca și Tighina. I se spune în izvoarele secolului al XVI-lea „Civitas” și „opidum” adică oraș.

Ciobărciul este mai vechi decît prima mențiune documentară. Izvoare din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea arată în acest tîrg o colonie de unguri și anume, așa cum

afirmă în 1766, misionarul P. Zöld, de unguri husiți. Aceștia, după Zöld, nefiind tolerați în Moldova, s-ar fi stabilit aici în Ciobărciu, în secolul al XV-lea (domnea pe atunci în Ungaria Matei Corvinul) și ar fi întemeiat, în jurul tîrgului și trei sate pe care le-au botezat, după moda husită, cu nume de sfinți: Sf. Petru, Sf. Ioan și Sf. Antal. Știrea lui Zöld cuprinde însă inexactități: ea afirmă mai întîi că husiții aceștia ar fi venit *din Moldova* unde nu li se îngăduise să rămînă. Dar în secolul al XV-lea Ciobărciul era *în Moldova*, ca și Tighina. Pe de altă parte, știm că husiții au trăit netulburați atît în Roman cît și în Huși în cursul secolului XV și XVI, pînă în 1571. Așa încît știrea, mult posterioară, despre o mutare a lor din Moldova la Ciobărciu, o considerăm greșită. Reținem însă faptul că ungurii din Ciobărciu au fost husiți, și ca atare conchidem că așezarea lor aci a trebuit să se petreacă, după toate probabilitățile, în secolul al XV-lea, fie pe vremea lui Alexandru cel Bun, cum cred unii cercetători ai husitismului, fie mai tîrziu, în timpul fiilor acestuia sau al lui Ștefan cel Mare. În orice caz, Ciobărciul a existat ca tîrg pe vremea lui Ștefan cel Mare.

Căderea Cetății Albe sub turci, în 1484, a sporit însemnătatea Ciobărciului. Într-adevăr, el a devenit tîrgul moldovean cel mai apropiat de garnizoana turcească din Akerman, cum îi spuneau

acum Cetății Albe noii stăpîni. În Ciobărciu și-a așezat așadar Ștefan cel Mare pircălabii spre a supraveghea mișcările turcilor de la limanul Nistrului. Se poate să se fi înființat și un nou ținut, cu ce rămăse din vechiul ținut al Cetății Albe. Dar el nu figurează în lista de ținuturi moldovene din *Cronica moldo-polonă* alcătuită în 1566.

Numele Ciobărciului — căruia ungurii localnici îi spuneau Csöbörçsök — n-a fost încă explicat. El face parte din grupa toponimicelor terminate în „ciu” ca Fălcu din dreapta Prutului sau Telciu, sat în raionul Năsăud.

În privința locuitorilor Ciobărciului, aflăm din relația de călătorie a călugărului italian Niccolo Barsi că în 1639 existau acolo, pe lîngă un număr însemnat de moldoveni, și vreo „treizeci de case de unguri catolici, cu o biserică nouă”. Episcopul Bandjini arată și el, în 1646, că locuitorii erau „unguri și români” — primii în număr de două sute, inclusiv copii — și că „numai ungurilor le era îngăduit să se folosească de clopot” în biserică pe cînd românilor nu. Aveau și privilegiu — fiind sub stăpînirea hanului din Crimeea — de a se putea deplasa liber în orice parte din „Tartaria și Turcia”. În sfîrșit misionarul P. Zöld, în 1766, adaugă știrea că la Ciobărciu, cei mai mulți dintre unguri își păstrau încă limba — se spovedeau în ungurește —, în timp ce o parte vorbea românește.

¹ Continuăm prezentarea vocilor privind orașele dintre Prut și Nistru din cartea *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiții pe care le-am înfățișat în nr. 4/1992 al revistei.

HMIELOVUL
(R.S.S. Ucraina) a fost cetatea cea mai de vest a Șepeniului.

Cînd, la 23 septembrie 1436, Iliș voievod lasă regelui

Poloniei această țară cu cetățile, ocoalele, orașele și satele ei, drept compensație pentru „pagubele pricinuite prin foc” în Pocuția de către tatăl său Alexandru cel Bun, ordinea înșirării cetăților este aceasta: „Hotin, Tețin și Hmelov”. Era situată la nord de Prut, linga localitatea Șepeniț, care a dat numele său țării, la vreo 17 kilometri în linie dreaptă spre nord-vest de Cernaui. Avea deci același rol față de Șepeniț pe care îl avea Teținul față de Cernaui. Priveghea totodată marele drum transcontinental care, după ce trecea Prutul prin vadul de la Cernaui, continua, prin Șepeniț, spre Sniatyn, iar de aci mai departe spre Liov și Marea Baltică.

Prima mențiune documentară a Hmelovului o găsim în actul din 1395, înainte de 6 ianuarie, prin care marii boieri moldoveni, pan Bratul, pan Stanislav, pan Mihail și pan Șendrea garantează față de regele Poloniei Vladislav Iagello credința voievodului lor Ștefan; boierii adaogă apoi: „Asemenea făgăduim ca să nu mai vorbescă nici un cuvînt despre Kolomeia și despre Sniatyn și despre Pocuția de către Domnul nostru Ștefan; iar despre Tețin și despre Hmelev (Hmelov), cînd Domnul nostru va fi la Domnul său și Craiul nostru, Vladislav al Poloniei, se va ruga de acestea și se va tocmi, după voia Craiului”. Dacă în ce privește Pocuția, cu Sniatynul și Kolomeia, drepturile moldovenilor decurgeau din faptul că Vladislav o amanetase în 1388 lui Petru al Mușatei pentru împrumutul de 3 000 de ruble de argint, împrumut nerestituit la termenul convenit (trei ani), în privința Teținului și

Hmelovului aceste drepturi erau mai vechi; ele se întemeiau, așa cum vom arăta mai jos, pe un act anterior constituirii statului moldovean independent: de aceea și diferențierea care se face în actul din 1395. A doua oară găsim amintit Hmelovul în documentul din 1433 decembrie 13 prin care Vladislav Iagello, confirmînd vechile legături cu voievozii moldoveni, da lui Ștefan voievod, de veci, „aceste cetăți Tețin și Hmelov, cu aceste ocoale și sate care asculta de ele, care cetăți sînt așezate între țara noastră a Rusiei și Moldova”. Hmelovul apare și la 23 septembrie 1436, în actul citat la început, precum și la 28 februarie 1444, cînd doamna Marınca, soția lui Iliș — pe care frațele său Ștefan îl orbeste, — și cu Manoil, pîrcălabul de Hotin, încredințează la doi demnitari poloni „cetățile noastre Hotin, Tețin și Hmelov” pînă la 29 iunie același an, cu condiția ca, între timp, regele Poloniei să acorde lui Iliș, ei și copiilor lor „moșiile ce se cuvin aici, în regatul Poloniei... spre îndestularea” familiei domnești. Hmelovul nu mai e amintit în actul din 29 iunie 1456; dat de Petru voievod regelui Cazimir al Poloniei; de data aceasta nu se vorbește decît de Hotin și Tețin, cea de-a treia cetate fiind cuprinsă, se vede, în formula rezumativă: „celelalte bunuri” care includea și ocoalele și satele respective. „Drumul Hmelovului” e trecut ca punct de reper în hotarnica satului Ivancauți, în documentul din 1473, mai 7; lui îi corespunde, peste aproape două secole, „drumul hameliului” în actul din 1665, ianuarie 28.

Cetatea Hmelov este mai veche decît prima mențiune documentară, din 1395. Fiind citată în mod obișnuit împreună cu Teținul și cu Hotinul, ea pare a data din aceeași vreme cu acestea două din urmă. Hotinul, ca așezare și reședință episcopală, se constată în mod sigur în 1310; e probabil ca și cetatea lui să fi

existat pe atunci. Pe de altă parte, trebuie să ținem seama de faptul că țara Șepeniului, care cuprindea și Hotinul, și-a luat numele nu de la acesta, ci de la așezarea de la Șepeniț, a carei cetate e Hmelovul. De unde rezultă, după părerea noastră, că atît această așezare cît și cetatea ei sînt cel puțin contemporane, dacă nu mai vechi decît Hotinul. Credem că atît Hmelovul cît și Teținul și Hotinul sînt cetățile pe care, potrivit cronicii rutene a lui Bychovič, Teodor Coriatovici le-a lăsat în 1354 valahilor. Dar în timp ce Hotinul a avut parte de o dezvoltare strălucită, vechea fortificație, desigur, la început, de pămînt și de lemn, fiind înlocuită printr-una de piatră care a fost succesiv marită, Hmelovului i-a fost dată o soartă mult mai modestă. Nu știm, nefacîndu-se săpături, felul și mărimea cetății de aici; bănuim însă că n-a fost prea însemnată; în orice caz, știm sigur că a ramas, în secolul al XV-lea, o fortificație de rang secundar, în genul Crăciunei din partea de miazăzi a Moldovei. S-a afirmat chiar, plecîndu-se de la documentul din 1456, iunie 29, că în acel an cetatea Hmelov „nu mai exista”. Faptul nu e dovedit; împrejurarea că nu mai e citată laolaltă cu Hotinul și Teținul nu constituie un argument peremptoriu; mai ales că în 1473 e amintit, așa cum am arătat mai sus, „drumul Hmelovului”.

Rangul secundar al acestei cetăți rezultă și din faptul că nu întîlnim niciodată citați pîrcalabi de Hmelov printre martorii hrisoavelor domnești din secolul al XV-lea, așa cum găsim citați pîrcalabii de Cetatea Albă, Chilia, Hotin, Neamț etc. De altfel, nu se cunosc numele niciunui pîrcălab de Hmelov, deși, cu siguranță, au trebuit să existe în a doua jumătate a secolu-

ULTIMELE NOPTI LA CHERSONES

(Urmare din p. 18)

(general Böhme), se predaseră însă încă de la ora 8. În noaptea ce a urmat, 12/13 mai, vedetele torpiloare germane au revenit în apele Crimeei și au mai putut lua la bord încă 83 militari ce părăsiseră coasta pe plute de salvare. Acesta a fost de fapt ultimul episod al operației de evacuare a capului de pod de la Chersones...

...În după-amiaza de 12 mai, la Constanța, mareșalul Ion Antonescu a vizitat navele românești ce se întorceau mai toate cu pavilioanele în bernă. Pe *Ferdinand* i s-a dat un raport protocolar, cu tot echipajul în front. Pe *Dacia* și *Maria*, în curs de debarcare a răniților, au raportat comandanții. S-a întreținut apoi cu trei dintre generali germani veniți din Crimeea, între care și Altmendinger, ca și cu un ofițer român dintr-un batalion de vinători de munte, rămași pe poziții până în ultima zi. Pe nava *Amiral Murgescu* a fost aclamat de soldații germani salvați și a primit mulțumiri din partea colonelului german care comanda subunitatea respectivă pentru modul cum fuseseră tratați la bord de către marinarii români. A mers apoi să viziteze răniții aduși la Spitalul militar Constanța. „O resemnare mută se citea pe fețele acestora — consemna locotenent-comandorul Popescu Deveselu, adjutant la Președinția Consiliului de Miniștri. «Așa mi-a fost scris», rosteau cei care-și trăiseră ultimele zile ca într-o altă lume».

În ziua de 29 mai pavilioanele navelor militare românești au fost decorate cu Ordinul „Steaua României” cu spade și panglică de Virtute Militară.■

ISTORIA NESECRETĂ...

(Urmare din p. 40)

chiar în 1948, el avea o poziție puternică. De ce le-ar fi distrus? Sau, dacă le-a distrus, de ce ar mai fi făcut copii? La această fază, nu ne rămâne decât să sperăm — scrie Beziemenski — că vor fi deschise arhivele (până acum inaccesibile) ale C.C. al P.C.U.S., cunoscutele „Dosare speciale” ale Biroului Politic, pe care nu le-a primit nici măcar Comisia Iakovlev. Rămân necercetate până la capăt și arhivele Molotov, și arhivele Stalin, ultimele puse la dispoziția cercetătorilor pentru prima oară, începând cu 12 mai 1992. Or, ele pot oferi încă mari surprize.

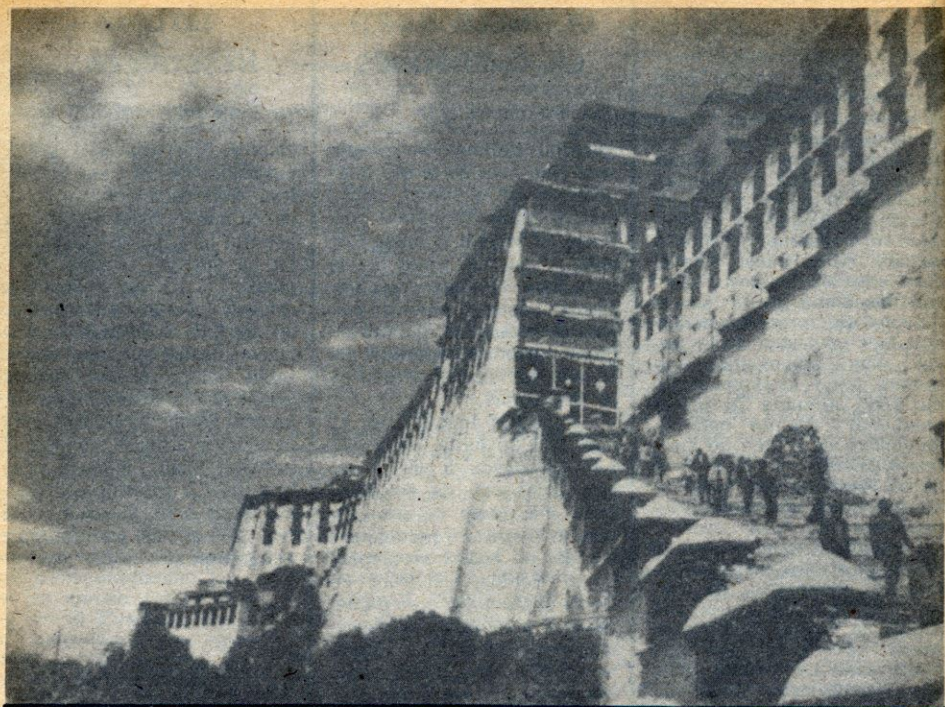
Istoria nesecretă a protocolurilor secrete nu s-a încheiat. Nu întâmplător, A.N. Iakovlev în raportul său, a numit aceste documente o „mină cu efect întârziat”. Fară să bănuiască faptul că putea sări în aer și el odată cu ea.

Înta conservatorilor, a asociației „Pamiat” a devenit curînd raportul, un sionist singeros, ba chiar „agent CIA”, cum i s-a spus. „Expediția” specială în satul lui de baștină din regiunea Iaroslavlski, unde s-a dovedit că Aleksandr Iakovlev nu este evreu, nu a putut opri atacurile la persoană sa. Forțele conservatoare, care au etichetat raportul lui Iakovlev „un pas spre recroirea istoriei după rețetele istoriografiei apusene”, au pus sub semnul întrebării nu numai concluziile Comisiei, ci și existența protocolurilor secrete. „Istoria își este ei înseși procuror și judecător”, afirma Aleksandr Iakovlev în raportul său, cu speranța în confirmarea credințelor sale de către cercetările ulterioare. ■

lui al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. Înțelesul toponimicului Hmelov n-a fost lămurit pînă acum în istoriografia noastră. Credem ca numele vine din termenul rusesc Hmel care înseamnă „hameiu”. Desigur locul era bogat în această plantă: iar după loc s-a numit și cetatea. Asemenea toponime nu constituie de altfel o raritate; cităm cazul Tutovei care vine de la slavul „tut” care înseamnă „mură” sau al Ilfovului (în forma veche Elhovului) care vine de la slavul „elha” adică arin. Prin urmare, cînd în documentul din 1665, ianuarie 28, găsim menționat „drumul hemeiului”, avem de a face nu cu o transformare a vechiului nume Hmelov, așa cum s-a afirmat, ci cu echivalentul lui românesc.

Șepenițul, vechea reședință a țării cu același nume, și cetatea ei, Hmelovul, au avut un ocol, întocmit ca și alte țiguri și cetăți moldovene. Acest ocol cuprindea mai multe sate. La 5 iunie 1521, Ștefanuț daruiește slugii sale credincioase, Ion Turcul vistiernicel, „un sat din satele noastre în ținutul Cernăuți, anume Șisăcouți, care a ascultat de Șipinți”. Iar la 16 martie 1591 este amintit satul *Dubăuți*, arătîndu-se că și el a fost „sub ascultarea Șipinților”. Dacă acest din urmă sat, *Dubăuți*, se afla la nici doi kilometri și jumătate de Șepeniț, în schimb Șisăcouți sînt la o depărtare de circa 20 de kilometri spre nord-nord-vest. Ceea ce înseamnă ca ocolul avea o suprafață considerabilă. ■

În numărul următor din cartea lui C.C. Giurescu — distribuită doar pe bază de listă și cu aprobări speciale și scrisă imediat după ce profesorul a ieșit din detenție și domiciliu forțat — puteți urmări destinul Hotinului, cu rolul lui în Istoria politică și militară a Moldovei.

PALATUL POTALA DIN TIBET

Celebrul ansamblu arhitectural Potala din Tibet (supranumit acoperișul lumii) este supus unor ample operații de restaurare. Vreme de 300 ani, acest monument de inestimabilă valoare istorică, artistică și științifică — înscris în patrimoniul cultural al Chinei — a fost expus multor factori de risc.

Complexul Potala cuprinde două palate: alb și roșu. Primul găzduiește Sala de Est, sala Cuoqing, unde, sub dinastia Qing (1644-1911), mandarinii civili conduceau ceremoniile de încoronare a lui Dalai Lama, și două grupuri de dormitoare ale acestuia (Palatul soarelui, numite astfel datorită luminii care le inundă permanent). Palatul roșu constă în principal din

Vedere generală a palatului Potala (sus)

Statuetă a prințesei Wencheng

pagoda funerară a lui Dalai Lama și din mai multe temple buddhiste, între care cel conținând pagoda funerară a celui de-al cincilea Dalai Lama; ea are o suprafață de 680 m² și trei etaje, fiind cea mai mare clădire din Palatul roșu.

Templele au acoperișuri aurite, strălucind orbitor sub razele soarelui, și sînt decorate cu numeroase fresce, reprezentînd scene buddhiste, peisaje tibetane, concursuri hipice și exerciții de echitație și de tras cu arcul.

Pînă în sec. VII e.n. istoria Tibetului este aproape necunoscută. În anul 633, pe cînd suveranii locali aveau strînse contacte cu dinastia chineză Tang (618-907), mai multe căsătorii îngemănînd atunci cele două dinastii, Tibetul

și-a stabilit capitala la Lhasa. Opt ani mai târziu, în 641, cînd prințesa Wencheng a sosit în Tibet, pentru a se mărita cu regele Tibetului, Songtsen-gampo, acesta a construit pentru prințesă un palat. Este cea mai veche parte din actualul complex arhitectural Potala. Din păcate, acest palat nu a fost în totalitate conservat. Incendii provocate de trăsnete, între anii 754 și 797, i-au adus mari daune, iar la sfîrșitul dinastiei tibetane, ansamblul a fost distrus, cu excepția grotei lui Buddha din Palatul roșu.

Actualul palat Potala a fost reconstruit în sec. XVII. În 1645, al cincilea Dalai Lama, instalat la Lhasa, a durat, vreme de trei ani, cîteva edificii în care și-a stabilit reședința, iar în 1693, a fost reconstruit Palatul roșu, în memoria celui de-al cincilea Dalai Lama, pentru a-i adăposti pagoda funerară. Multe fresce stau și azi mărturie pentru perioada construcției, ele reprezentînd diferite episoade ale înălțării edificiilor. Altele probează influențele civilizației Han, întrucît împăratul Kangxi, din dinastia Qing, și-a trimis la Lhasa 114 meșteri, menționează vechile cronici chineze.

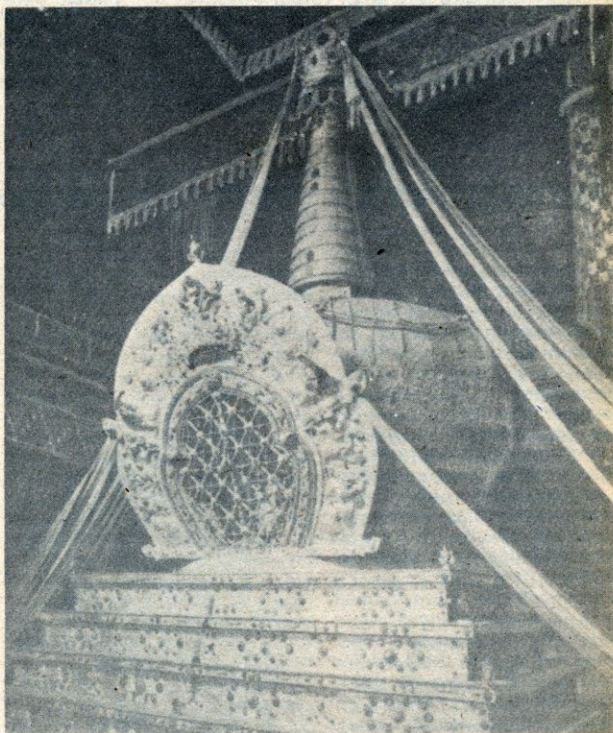
Cea mai mare parte a construcțiilor din complex, înălțate din piatră, lemn și pămînt, sînt vechi de peste 340 ani, iar grotă lui Buddha și încă un templu au peste 1 300 ani. Numai printr-un miracol au rămas în picioare atîta vreme. În timp, Potala a făcut față unor permanente pericole, fiind uneori reparat, parțial, ca în timpul celui de-al 13-lea Dalai Lama, reînstatat în palat în anul 1911.

După 1950, autoritățile centrale și cele locale ale regiunii autonome Tibet au alocat fonduri substanțiale pentru repararea și întreținerea palatului. Începînd din anul 1981 — menționează Li Rongxia în revista *Beijing Information* —, Biroul de Stat al Muzeelor și Descoperirilor Arheologice din Beijing a întreprins acțiuni ample pentru protecția complexului Potala,

alocînd în acest scop peste 1 milion de yuani, iar autoritățile locale au furnizat — în același scop — peste 3 milioane. Din păcate însă, în pofida acestor eforturi, procesul de degradare a construcțiilor, odată declanșat, a continuat să le macine. În iunie 1984, templul de la Qiangba a suferit un incendiu în urma unui scurtcircuit, provocat de fire electrice deteriorate. Trei ani mai târziu,

Lama, grotă lui Buddha și marile temple din est și vest erau gata să se prăbușească. În martie 1988, guvernul a deblocat alte 35 milioane yuani pentru un plan cincinal de anvergură, de restaurare completă a palatului.

Operațiunea propriu-zisă a început la 11 octombrie 1989, cînd, în virtutea obiceiurilor tibetane, s-a desfășurat acolo o ceremonie de sacrificii închinată zeului focului. S-au

Pagoda funerară a celui de al 13-lea Dalai Lama

Potala, nedotat cu paratrăsnete, a fost lovit de trăsnet; firele de telefon s-au rupt, contoarele electrice s-au distrus.

Grupuri de cercetători ai Biroului de Stat al Muzeelor și Descoperirilor Arheologice trimise la fața locului au constatat a fi grav afectate 61 de construcții principale și 16 secundare. Zece temple, între care sala pagodei funerare a celui de-al cincilea Dalai

instalat apoi paratrăsnete și dispozitive de alarmă automată de extincție. Din anul 1990, lucrările progresează continuu. Au fost excavate peste 2 000 tone moloz, s-au curățat 126 m² fresce, peste 5 000 obiecte de artă au fost împachetate și deplasate în locuri sigure. Restaurarea urmează a se încheia în anul 1993. ■

F.D.

REGELE CAROL I ȘI REGINA ELISABETA

ELIZA BRĂTIANU

Cea de a doua parte a acestei evocări pune în evidență câteva trăsături ale personalității regelui Carol I, așa cum s-au întipărit ele în memoria autoarei. Vorbind despre primul rege al României, Eliza Brătianu evocă o suită întreagă de alte personaje, toate aflate în prim-planul vieții politice europene la îngemănarea dintre veacuri. Să urmărim povestirea autoarei, precizând încă

odată că versiunea românească a textului reprodus de noi aparține doamnei Elisaveta (Safta) Varlam, care l-a încredințat cu amabilitate spre publicare în exclusivitate revistei Magazin istoric.

Titlul acestui fragment, notele din subsol și completările din text marcate prin paranteze drepte aparțin redacției.

„A iubit statul român și l-a servit cu răbdare“

Este de la sine înțeles că l-am cunoscut și mai puțin pe regele Carol. În copilăria mea prestigiul său nu se afirmase încă și, în plus, rezultatul războiului [franco-prusian] din 1870 dăduse naștere unei adinci neînțelegeri între el și supușii săi, căci toți românii erau franco-fili. Dar acest prestigiu crescuse cu anii — prestigiu datorat și izolării. Nu exista posibilitatea de a te apropia de el, mai ales pentru femei, și la București mai mult ca oriunde. Puțini erau admiși pe lângă el, nimeni însă pe un picior de prietenie — nici servitorii lui cei mai credincioși — și în afară de partidele de biliard, seara, cu dentistul lui, doctorul Yangng, nu primea pe nimeni în intimitatea sa. Lua masa în tête à tête cu regina și nu a făcut excepție de la această regulă decât după căsătoria prințului moștenitor și numai în cinstea nepoților săi. Nu era tot astfel la Sinaia. Acolo, întreaga Curte era primită la masa suveranilor și aproape zilnic personalități marcante în trecere prin Sinaia, precum și dintre aceia care își petreceau acolo vacanțele, printre care majoritatea o alcătuiau membrii corpului di-

plomatic, aceștia fiind poftiți pe rînd la mesele de la ora 13.

Erai primit în sala „venețiană”, fie de marea doamnă de onoare, fie de șeful casei militare. Această sală, a cărei construcție amuzase foarte mult pe regele Carol, era, dacă ții bine minte, foarte urită. Intrarea suveranilor era anunțată de un aghiotant. După câteva cuvinte amabile cu fiecare, se trecea în sufragerie. În mijlocul mesei, acoperită de flori, sălta o mică fîntînă arteziană: „Este însuși Peleşul”, spunea întotdeauna cu extaz regina. Era pe gustul sufletului ei de poetă de a fi introdus în căminul ei duhul familiei reprezentat în ochii ei de torentul care curgea în vale.

Cu ani mai tîrziu, bătrîni suverani primeau și într-o încăpere mare, destul de frumoasă, al cărei plafon de sticlă putea fi complet dat de o parte, al amuzament al regelui Carol.

Regele iubea Castelul Peleş în care colecționase tablouri vechi de valoare și mobilă frumoasă, dar ale căru încaperi le întunecase mult prin abuzul de vitralii care erau probabil scumpe amintirilor lui din tinerețe. Înfața-

rea de castel german a Peleşului era de asemenea un soi de consolare pe care şi-o oferise. Era mare constructor — ca Louis XIV, pe care îl admira mult — şi în fiecare an adăuga o nouă aripă castelului şi o nouă cale de acces la reţeaua de drumuri trasate de el.

Acolo l-am întâlnit de multe ori, singur sau părind a fi singur, cu un baston în mână, purtând un chipiu alb prea mic. Rămăsese fidel acestui chipiu demodat, acel al zilelor de glorie din 1877. Întodeauna ne adresa în trecere un cuvânt amabil. Era mai amabil la Sinaia, prospeţimea pădurii şi altitudinea îi conveneau mai bine decât atmosfera înăbuşitoare din Bucureşti. Ni se părea mai puţin îndepărtat, mai accesibil. Puţinele cuvinte care mi le-a adresat au fost toate din Sinaia şi lucrul cel mai interesant care l-am auzit de la el era convingerea pe care mama lui i-a transmis-o şi anume că Gaspar Hauser era într-adevăr fiul lui Stephanie de Beauharnais, căci principesa Joséphine de Hohenloern, mama regelui, era fiica Stephaniei de Beauharnais, iar regina Elisabeta purta în ocaziile mari o prea frumoasă parură de rubine şi diamante pe care împăratul Napoleon [I Bonaparte] o dăruise fiicei lui adoptive, fiica nevestei lui, cu ocazia căsătoriei ei cu Marele Duce moştenitor de Baden.

Deci nu l-am cunoscut pe regele Carol decât prin impresii culese la întîmplare. Sînt născută la începutul domniei lui, sub care am trăit mai mult de jumătate din viaţa mea — două faze diferite ale existenţei mele, în două partide politice opuse. Nu era iubit nici într-o parte nici în cealaltă. Cînd era acuzat de slăbiciune şi meschinărie, cînd de duplicitate şi ipocrizie; unii îl declarau completamente înfeudat celorlalţi, ceilalţi îl acuzau că nu ştie să recunoască serviciile aduse. Nimic din toate acestea nu era adevărat. Crescut de acea parte a cle-

rului catolic mai aptă să dea o puternică educaţie diplomatică, înzestrat cu simţul realităţii şi al măsurii prin singele francez care îl curgea în vine, regele Carol se găsea, la începutul domniei lui, în faţa unui popor tinăr, în care o fracţiune turbulentă se opunea unei aristocraţii retrograde şi rebele. Unii bărbaţi se deosebeau de ceilalţi. Erau oare aceştia cei în care trebuia să aibă încredere? I-a trebuit timp să se orienteze, s-a aşezat pe rînd de partea care îi oferea mai multă stabilitate şi nu a avut să se căiască. Străin, într-un mediu fără tradiţii bine stabilite şi care nu îi erau favorabile, a ocolit răspunderile mari spre binele lui.

Într-o ţară mult timp pradă luptelor interne, intrigilor străine şi nesfîrşitelor schimbări, a priceput că ceea ce nu făcea era mai însemnat decît ceea ce făcea şi această atitudine a fost unul din elementele succesului său. Nu se poate nega că succesul a fost total. El refuzase — susţineau liberalii — să intre în război în 1877. Uşor de crezut. Ce importantă avea pentru el faptul că Ion Brătianu luase asupra sa toată răspunderea? În caz de izbîndă, gloria revenea suveranului, fie el chiar străin, care împărţise cu armata sa pericolele şi privaţiunile; în caz de înfrîngere, ministrul român rămînea singurul responsabil. Mai tîrziu, în afacerea Văcărescu, a luat aceeaşi atitudine. A lăsat românii responsabilitatea de a decide care va fi soarta dinastiei, fiind sigur că va avea întreaga opinie publică de partea sa.

La naşterea nepoatei sale, principesa Elisabeta, a încercat o curioasă intervenţie pe care nu mi-o pot explica nici acum şi a cărei origine nu pot decît să o ghicesc. Primul meu bărbat [Al. Marghiloman] a fost chemat să redacteze, ca ministru al justiţiei, actul de naştere al micii principese şi regele i-a încredinţat că ar dori ca botezul să fie îndeplinit de un preot unit, sub pretext că ar fi mai uşor în viitor pentru princi-

pesă să se căsătorească cu un catolic. Primul meu bărbat, ale cărui vederi politice nu erau prea vaste, nu a obiectat nimic şi chiar Lascăr Catargiu nu a făcut opunere, probabil fiind sigur de ceea ce vor face colegii lui. Petre Carp şi Alexandru Lahovary au fost cei care au refuzat să consimtă şi principesa a fost botezată ortodox. Ce se întîmplase? Care au fost presiunile exercitate asupra suveranului? Nu a ştiut sau nu a vrut să reziste dorinţei de a umili biserica ortodoxă, pe care în fundul inimii o dispreţuia, sau ştia că actul politic care i se cerea va fi anulat de opoziţia românilor? Nu ştiu. Dacă vorbesc despre acest incident o fac pentru că mi se pare că este singurul caz în care, în afară de faimosul Consiliu de Coroană din 1914 de la Sinaia, cînd s-a pus categoric înainte. În ziua aceea a susţinut şi a pledat pentru o cauză în care era angajat personal şi cred că în ambele cazuri a fost pentru el o mare uşurare să poată spune: „Am făcut cum am putut mai bine, dar n-am fost ascultat”. În cazul în care Germania l-ar fi somat să-şi respecte angajamentul ar fi abdicat? Este probabil. Ar fi sfîrşit prin a merge în război de partea Aliaţilor? Poate. Ceea ce este sigur e faptul că actuala hartă a Europei este pentru alţi ochi decît aceia ai lui.

După victoria de la Marna nu a mai crezut în victoria absolută a nemţilor. Emoţiile şi decepţiile toamnei 1914 i-au scurtat zilele. Harden¹ spunea despre el: „*Er wollte gross erscheinen und es gelang ihm manches mal*” [Voia să pară mare şi uneori îi reuşea]. Ceea ce îi reuşea uneori în timpul vieţii — după polemistul german — apare în istorie ca o reuşită constantă.

¹ Maximilian Harden (1861-1927), ziarist german, fondatorul revistei *Die Zukunft*; la început a fost un aderent şi susţinător al politici lui Bismarck, dar după primul război mondial a devenit un adept al ideilor liberale, democratice.

A fost un rege mare, supus datoriei ca puțini alți suverani. Totuși nu l-am iubit. El, din partea lui, nu ne iubea deloc, dar a iubit Statul Român și l-a servit cu răbdare, abnegație și lipsă de geniu, cu o mare pricepere.

Din tinerețea lor, legături de prietenie existau între regele Carol și împăratul Frederic [al Germaniei, din 9 martie până la 15 iunie 1888]. Regele a fost foarte afectat de moartea împăratului, la numai trei luni după suirea sa pe tron. Dar a fost mult mai dezamăgit de atitudinea împăratului Wilhelm al II-lea. Acesta, după ce l-a primit cu mult fast la Berlin pe regele Carol, se prefăcea că ignoră faptul că politetea cerea să întoarcă vizita bătrînului rege, urmînd exemplul dat de împăratul Austriei [Franz Iosif I] care venise la Sinaia cu cîțiva ani mai înainte [în 1896]. Mai mult decît atît, și-a permis să dea sfaturi politice și a mers chiar pînă acolo încît a reproșat regelui ținuta curții prințului moștenitor. Mai tîrziu a încercat să impună lucrurile, trimițînd pe Kronprinz la București¹. Această vizită — lung timp și în secret pregătită între rege și Kinderlen-Wächter [Maga-zin istoric, nr. 7/1988] — a avut un anume succes, așa zice cinematografic, dacă nu mi-ar fi teamă de un anacronism. Eu fiind însă absentă atunci, nu am auzit decît ecurile.

Am asistat însă la recepția arhiducelui Francisc Ferdinand² și a nevestei lui, ducesa de Hohenberg. Este o fotografie în care se văd toți invitații Majestaților Lor, la Bușteni, la un dejun oferit cu această ocazie. Voalurile doamnelor și costumele lor nu le avantajează și totuși ducesa avea o statură fru-

¹ Vizita prințului moștenitor Frederic-Wilhelm (1882-1951), fiul cel mare al împăratului Wilhelm II, a avut loc în aprilie 1909.

² Este vorba despre moștenitorul tronului Austro-Ungariei, asasinat la Sarajevo la 28 iunie 1914, eveniment folosit de Puterile Centrale ca pretext pentru declanșarea primei conflagrații mondiale.

moasă și bine făcută, cu o ținută distinsă, iar principesa Maria era încîntătoare. Acestea nu se văd însă pe fotografia aceea tristă de privit. În afară de regina Maria și de mine, toți cei care au luat parte la acest dejun au dispărut, ducesa și bărbatul ei în felul tragic pe care îl cunoaștem. Arhiducele avea capul unui bull-dog de rasă, dar totuși un bull-dog. După o tînetre zvăpăiată se îndrăgostise de contesa Chotek — domnișoară de onoare a arhiducesei Isabelle. Această dragoste pentru o fată tînără, credincioasă și pură, îl transformase viață și se căsătorise cu ea în pofida tuturor opreliștilor. O iubea profund și nu avea ochi decît pentru ea. Recepția care le-au făcut-o suveranii noștri l-a copleșit. Deși soție morganatică a unui succesor prezumtiv, s-au dat ducesei toate onorurile datorate unei principese de singe și unei soții legitime, „ebenbnotig”. Inima lui de bull-dog și mentalitatea de Habsburg găseau toată mulțumirea în aceste onoruri date soției iubite. El nu înceta să repete — eu fiind printre puținele care cunoșteau bine limba germană — că niciodată nu va uita că întotdeauna va fi recunoscător suveranilor români pentru primirea de care s-a bucurat scumpa sa soție la Sinaia. Ea îl asculta impasibilă, dreptă, zveltă și mîndră, pe atît de rezervată pe cît părea el de expansiv.

Se spunea că era ostil ungarilor, bine dispus față de naționalitățile de sub jugul austriac. Dar cît era adevărat? Amîndoi erau de un catolicism înverșunat și mă întreb dacă antipatia lor nu era îndreptată numai împotriva ungarilor calvini. Dar se răspîndise legenda printre țărani din Transilvania că la suirea pe tron a arhiducelui Francisc Ferdinand soarta românilor se va îmbunătăți. De aceea, cînd au căzut sub gloanțele asasinului, populația Transilvaniei a crezut că ungurii au fost autorii, pentru că era prea înclinat spre a

face dreptate naționalităților.

În timpul vizitei arhiducelui la Sinaia, Austro-Ungaria era reprezentată la noi de principele Schönbourg. Înalt, foarte curtenitor — era celibatar la începutul misiunii sale, dar ulterior se căsătorise cu o principesă de Ottingen. Manierele lui amabile s-au schimbat mult cînd a fost vorba să se încheie un tratat comercial. Acest tratat conținea o clauză — cerută de Austro-Ungaria — care lovea exportul vitelor românești în Austro-Ungaria sub pretext de epidemii endemice în România. Această clauză a fost susținută cu violență și duritate de către prințul Schönbourg, în prezența delegațiilor, în majoritate unguri, ceea ce l-a făcut pe bărbatul meu să spună: „Mă simt mult mai în largul meu cînd reprezentantul Austro-Ungariei este ungur; știu dinainte la ce să mă aștept”, iar eu răspundeam ministrului Angliei, care mă întreba cînd va fi semnat tratatul și îmi zicea „Este adevărat că în România vitele sînt așa de bolnave?”. „Da, i-am răspuns, vitele țarilor mici au întotdeauna boli molipsitoare”.

Prințesa de Schönbourg era mult mai tînără decît bărbatul ei. Ar fi putut să fie frumoasă dacă ar fi avut mai multă eleganță și nu ar fi avut o cicatrice pe față. Prințul de Schönbourg, întotdeauna mare senior, eliberat de dorința de a nu displacea ungarilor, era la largul său și foarte calm. Nu era aceeași situație și pentru prințesă. Era agitată — și nu se ascundea, — îngrijorată de cum va fi primită de către ducesa de Hohenberg. „Ducesa mă va chema pe numele meu, cum este obiceiul între persoane de același rang, sau mi se va adresa cu titlul care îl port?” Mare i-a fost ușurarea după plecarea ducelui. Mi-a spus triumfătoare: „Știi mi-a spus pe nume!”

Mulți ani mai tîrziu, cam vreo 10 după căderea Imperiului austro-ungar, în timpul unei vizite în Cehoslovacia am vizitat Konopischtl, fosta rezidență a arhiducelui Fran-

cisc Ferdinand. Acest domeniul trist, pe care proprietarul îl iubea din cauza vinatului, aspectului măreț al pădurilor, a lacurilor melancolice, a castelului izolat, îți stringea inima. Interiorul castelului îți făcea o impresie și mai dezolantă — mai ales sălile copiilor. Oare aici au aflat ei că au pierdut totul — afecțiunea părinților și mai tirziu căminul familial? O altă impresie dezolantă — urma acesteia. Fără a excepta iatacul conjugal, pereții anticamerelor, ai casei scărilor și ai tuturor camerelor erau acoperiți de coarne de diferite mărimi. Nu pot să uit efectul ridicol și trist care îl aveau aceste trofee de vânătoare în castelul nelocuit. O singură încăpere conținea un obiect de artă veritabil — se afla în camera arhiducelui din vremea burlăciei. Deasupra patului, un foarte frumos primitiv italian — moștenire din familia d'Este, care aducea o notă mai omenească și mai ideală. Parterul conținea o adevărată adunătură de orori, o colecție de Sf. Petru în piatră, în lemn sculptat, în bronz, în cositor — unele mai groaznice ca altele. „George de Podiebrad este oare sfântul tău patron care a răzbunat la Sarajevo victimele masacrelor de la Praga și chiar pe aceste nevinovate animale ale căror rămașițe decorează pereții?”

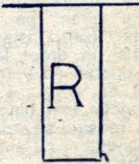
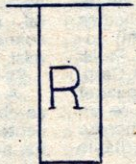
În aceeași perioadă bărbatul meu a fost însărcinat de regele Ferdinand să ducă o înaltă distincție președintelui Masaryk¹. În general, nu îl însoțeam în misiunile sale oficiale, dar de data aceasta am cerut să fiu invitată. Președintele ne-a invitat la Topolcianky — fostă rezidență arhiducală, așezată în mijlocul unei păduri foarte

bătrâne. Am sosit acolo foarte devreme, însoțiți de dl. Chamel, directorul Președinției Consiliului, și primiți de colonelul de serviciu care se străduia să vorbească franțuzește, dar cred că nu cunoștea decât germana ca limbă străină. Erau și la Topolcianky multe coarne, dar infinit mai puține ca la Konopischt. Ornamentau mai ales o curte interioară, singura parte destul de frumoasă a castelului și nu încărcau camerele de culcare. Mobilierul era vienez — un gen foarte la modă spre sfârșitul secolului al XIX-lea. În odaia mea era o vitrină tristă plină de accesorii de cotilion, amintiri ale vreunei tinere arhiducese.

Mi-a fost anunțată vizita domnișoarei Masaryk. Impresia pe care o făcea era uluitoare — uluitor este cuvântul potrivit, nu găsesc altul. Greoaie, urâtă, morocănoasă, nu dădea urmare nici unui subiect de conversație. Era posibil să fi mai urât ca dînsa, dar era greu să fi mai dezagreabil. De altfel, cehii nu sînt amabili, ci dogmatici și megalomani. Din contră, președintele Masaryk mi-a im-

pus. Înalt și zvelt cu o față fină și ascetică, rezervat și curtenitor. Bărbatul meu, care îl cunoșcuse la Iași în timpul războiului, respecta la el infinit de mult simțul realității (judecase imediat cu multă imparțialitate situația României și în amintirile lui consacra pagini foarte juste șederii lui la Iași) și admira convingerile sale profunde și misticismul patriotismului său. Așezată lângă el la masă, l-am obligat să-și rupă tăcerea vorbindu-i de Rusia și de literatura rusă. Cunoșcuse pe Tolstoi și fusese de două ori la Iasnaia Poliana. Mare admirator al geniului lui Tolstoi, îl bănuia de a-și juca singur comedia, comedie la a cărei perpetuitate îl consacraseră discipolii săi. Am căzut de acord asupra geniului lui Dostoievski, asupra darurilor lui creatoare, asupra evocărilor revelatoare și profetice ale sufletului rus. Biblioteca [Așezămîntului cultural Ion I.C. Brătianu, donată de autorea acestor amintiri Academiei Române] datorește președintelui Masaryk jurnalul și scrisorile lui Dostoievski în limba rusă. ■

MITOLOGICĂ (Monoverb: 6-8)

¹ Thomas Garrigue Masaryk (1850-1937), om politic, filosof și sociolog cehoslovac, lider al Partidului Popular Ceh. În timpul primului război mondial a organizat unități militare cehoslovace în Anglia, Franța, Italia și Rusia. Președinte al Republicii Cehoslovacie (1918-1935). A dus o politică de apropiere de puterile occidentale.

Paza pe străzile Capitalei în timpul ocupației: sergentul român - dezarmat; militarul german - cu armă

La 6 decembrie 1916, trupele germane au intrat în Capitala României, autoritățile, în frunte cu suveranul țării, refugindu-se la Iași.

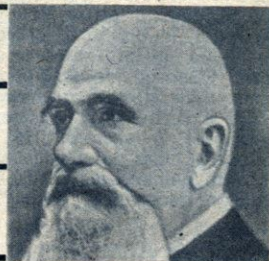
Pentru reprezentarea intereselor populației rămasă în zona ocupată, la București s-a constituit o administrație românească, cu ministerele de Interne, Justiție, Instrucție, Finanțe, Agricultură, în fruntea lor aflându-se guranți din rîndul personalităților politice sau înalților funcționari aflați în Capitală.

Germanii au instituit, totodată, un guvernământ militar — comandat de generalul Tülff von Tschepe und Weidenbach și de colonelul de stat major Hentsch.

Administrația românească trebuia să colaboreze cu administrația militară germană în tot ceea ce privea atît problemele militare, cit și economice. Activitatea acestei administrații militare germane, scrie C. Kirilescu, a fost „un fenomen istoric, social și economic de cea mai mare importanță prin intențiunile ce dovedește, prin rezultatele pe care le-a dat, prin consecințele ce a avut sau putea să aibă și prin învățămintele ce putem trage. Căci — continuă autorul citat — mai presus de resentimentele ce în mod fatal decurg din regimul tiranic întemeiat de ocupant, cu scopul de a stoarce toată vîlaga poporului rob și a-l cufunda în mizerie și umilință, dreptatea și propriul nostru interes trebuie să ne facă să recunoaștem că germanii și austriecii au pus în această exploatare o metodă și un spirit practic, o pricepere, o energie și o muncă care au dus la rezultate uimitoare și care, în unele privințe, sunt prilejuri de meditație sau imitație”.

1916—1918. N. LUPU KOSTAKI DIN BUCUREȘTII OCUPAȚII

IOAN LĂCUSTĂ

Încă înainte de retragerea în Moldova, guvernul român a instalat la Ministerul de Interne, din București, ca secretar general girant pe Nicolae Lupu Kostaki (sau Costachi), jurist, licențiat în drept la Paris. Era vechi prieten cu Petre Carp, germanofil ca și el. A păstrat această funcție mai bine de un an de zile, reușind să colaboreze în bune condițiuni cu autoritățile de ocupație.

În cîteva pagini de amintiri, *inedite*, păstrate la Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de manuscrite, N. Lupu Kostaki istorisește unele dintre momentele activității sale de sub ocupație.

Mai întii, despre intervenția sa în sprijinul eliberării ostatecilor luați de germani din rîndul celor

mai diverse categorii sociale: înalți magistrați, funcționari, profesori universitari sau de liceu, oameni politici, ziaristi etc. În total, au fost arestate 209 persoane, dintre care 87 au fost trimiși în Bulgaria.

Să-l urmărim pe memorialist.

„A trebuit o muncă titanică, ca să obțin mergerea mea în diferite centre, să opresc închiderea altor nevinovați și să reduc numărul celor închiși. Ajutat de giranții ministerelor, am ajuns astfel la un număr mai mic de una sută, care s-au trimis în Bulgaria, cu un anumit ofițer, spre a-i apăra de sălbăticia bulgară care, după cum am aflat pe urmă, tot s-a manifestat față de cei închiși. Noi, giranții, am fost în corpore la colonelul Hentsch și am protestat cu toții. Ni s-a răspuns

prin-un comunicat, publicat în *Bukarester Tageblatt*, în care se arată că măsura luată împotriva ostatecilor români nu era decît un mijloc pentru a sili guvernul român din Moldova să elibereze pe ostateci, care se aflau acolo, luați dintre supușii Puterilor Centrale și ai aliaților lor.

Ca femei, au fost luate ostatece, la mănăstirea Paserea: doamna Sabina Cantacuzino, sora domnului Ionel Brătianu, doamna Lelia Vintilă Brătianu, soția d-lui Cantacuzino, care a fost reținută 24 ore la Hotel Imperial, princesa Martha Bibescu (la Mogoșoaia sau Buftea). În urma intervenției contelui Czerin, princesa Martha Bibescu a fost lăsată să se ducă în Elveția, unde își avea copilul și pe mama ei, doamna Lahovary. Tot ce am

putut face pentru aceste doamne a fost să obțin un tratament îndulcit, garantând că nu vor încerca să evadeze.

Am insistat și obținut în definitiv eliberarea d-lui dr. Constantin Cantacuzino, ce era prim efor la Eforia Spitalelor, arătându-mi că n-a fost niciodată cu Antanta, mai ales că doamna Sabina, soția sa, era în cei mai buni termeni de prietenie cu dl. von dem Busche. În sprijinul celor susținute de mine, mă bazam pe o conversație ce o avusesem cu doamna S. Cantacuzino și pe biulețul ce-l dau în întregime și care completează și confirmă conversația avută.

„30 noiembrie/ 13 decembrie 1916. Domnul meu, nu cumva în afacerea de care v-am vorbit ce confundă pe bărbatul meu, doctorul Const. Cantacuzino, eforul spitalelor civile, locuind în str. Clemeștei 37 cu doctorul prof. Ion Cantacuzino, din Piața Lahovary 2, care a fost unul din șefii mișcării anti-germane și intervenționistă la noi și care a făcut și o campanie la Paris? Cu mulțumirile și expresiunea sentimentelor mele cele mai distinse, Sabina Cantacuzino”.

În continuare, N. Lupu Kostaki relaxează intervențiile sale în ajutorul altor categorii de ostateci, ce urmau a fi duși din țară, reușind pentru unii dintre aceștia eliberarea în schimbul unor amenzi sau stabilirea cu domiciliu forțat în anumite localități. Sint amintite, de asemenea, măsurile luate pentru aprovizionarea populației cu pîine și mălai (1 kg pîine zilnic pe cap de locuitor) și pentru înființarea de cantine pentru populația săracă a Capitalei.

Instalarea Guvernământului general al armatei de ocupație în București (fusesse mai întâi la Craiova) creează serioase dificultăți în ceea ce privește încartiruirea. „Se cer birouri peste birouri și locuințe pentru personal, pe cît mai aproape posibil de acele birouri, apoi și birourile să nu fie prea departe unele de altele. Primarul și Prefectura poziției depun toată activitatea și bunăvoința și abia pot satisface în parte cerințele; se mai adaugă faptul că mulți ofițeri se așezaseră în cite o casă întreagă și se opuneau a mai primi pe alții, în-cît trebuia neconținut a interveni la comandatură să ia măsuri, fie pentru a-i muta, fie pentru a-i restrînge, în una sau două camere.

Acei ce trebuiau încartiruiți în case mai puțin bogate cereau mobile scumpe și îndrăzneau

chiar a amenința de a expulza din casă pe proprietarii locuinței. Servitoarele străine de pe la cei fugiți contribuiau în mod simțitor la înmulțirea greutăților. Ele che-mau ofițerii, le arătau unde stăpîni își aruncaseră din obiecte, aceștia se instalau prin case, scoteau lucrurile de prin locurile închise, care se stricău, se furau și tot servitoarele denunțau pe rudele stăpînilor lor care rămăse-ră aici și care reclamau la au-torități, astfel că în continuu trebuia să se facă ambele”.

Anchetele erau mult îngre-u-nate de faptul că la acestea tre-buia să asiste și cite un ofițer german, întrucît cel denunțat pentru pagubele produse făcea parte din armata de ocupație.

Și în provincie, situația era foarte grea: conace devastate, furturi de alimente, cereale sau de vite. „Vestile ce primesc de pretutindeni sînt din cele mai alarmante, mai ales că dușmanii intrînd în țară au adus cu ei un manifest tipărit, probabil din Transilvania, și rău scris romă-nește, care cheamă țărani la răs-coală contra marilor proprietari. Guvernământul nu e încă sosit, nu ai la cine interveni spre a pu-tea afla adevărul. Poșta, telegraf, comunicație, toate lipsesc, lumea plînge și cere ajutor! Singura au-toritate constituită este Adminis-trația Cetății [București] și co-man-danții trupelor, ce se stre-coară spre Siret. Aceștia sînt însă vremelnici, și abia încep cu unul relațiunile de serviciu că și pleacă”.

În acest „chaos de desperare al lumii”, cum scrie N. Lupu Kostaki, se produc acte de vandalis-m, generate, fie de rea-voință, fie de instigatori. Iată un caz.

„Prințesa Martha Bibescu, pre-zidentă Spitalului 118 [Magazin istoric, nr. 12/1984], cu ocazia unei cereri ce-mi adresase pen-tru spital, îmi povestește că și la ea, la Mogoșoaia, s-a devastat casa de către armatele străine, în trecere, dar că, din nenorocire și țărani se dedau la jafuri. Îmi propune dacă voiesc să mă con-ving să mergem la Mogoșoaia. Zis și făcut. Am plecat imediat; cu durere am văzut tot ce a fost în casa dărîmată, iar în sat țăr-nii furaseră obiectele ce putu-seră lua. De asemenea, devaliza-seră pe arendaș de bucatele ce a-vea. Pe țărani i-am adunat și le-am pus în vedere să restituie ceea ce au furat: legea comunală îi face răspunzători de astfel de pagube. Ei mi-au promis că vor restitui tot ce au luat, însă mi-au obiectat că ei nu ar fi atît de vi-novați, deoarece guvernul ple-

cînd a lăsat răspuns să li se im-partă lor bucatele marilor agri-cultori. Că nemții venind le-au împărțit niște așeș galbene și ro-șii, prin cari ei înțeleg că germa-nii le recunoaște [sic!] dreptul de proprietate asupra pămîntului. Le-am explicat că guvernul dă-duse un ordin a se rechiziționa bucatele de la marii agricultori și acelea să se dea locuitorilor; nu a dat însă niciodată ordin ca fie-care, cu de la sine putere, să ia avutul altuia, precum și că nemții nu aveau nici o cădere a se amesteca în treburile noastre; ei nu sînt decît trecători în țara noastră și cu ajutorul lui Dum-nezeu, pentru puțin timp”.

O dată cu venirea iernii lui 1916/1917, situația se în-răutățește și mai mult. Între ad-ministrația Cetății și a Guvernă-mîntului exista o cvasi-independen-ță incît, scrie autorul, „nu știau cui să te adresezi, pentru a evita neînțelegerile ce se iscau. Eram prin mijlocul lui ianuarie [1917], iarna tare, scumpețea și lipsa făceau viața grea. Pensio-narii, funcționarii rămași fără servicii, femeile mobilizaților, ale căror fonduri fuseseră luate în Moldova, toți aceștia preocupati de ziua de mîine veneau la mi-nister și cereau să le dau asig-u-rări că nu vor fi umiliți, că li se vor recunoaște drepturile ce au și că nu vor rămîne ei și familiile lor pieritori de foame”.

Printre actele de vandalism să-vîrșite sub ocupația străină, se află și încercarea unor ofițeri bulgari de a jefui Biblioteca Aca-demiei Române (fapte consem-nate și de Ion Bianu în însemnă-riile sale inedite publicate de noi în nr. 1/1986). Iată acum și rela-tările lui N. Lupu Kostaki.

„Primisem o scrisoare de la Academia Română că ofițerii bulgari s-au introdus la acea in-stituțiune, au arestat pe domnul Bianu și că au intrat în Academie să ia documente (sub pretextul mincinos că noi am fi luat acele documente în 1913 de la ei).

Am scris imediat feldmareșalu-lui [Mackensen], care la moment a trimis un aghiotant al său pen-tru a opri luarea de dosare și a inventariat pe acele luate și le-a pus sub privigherea unui ofițer german. Ca să nu se zică că a fost părțitor nouă, contra aliați-lor lui, feldmareșul a cerut în Germania un specialist de lim-bile slave, ca să examineze tot ce ar fi în realitate bulgăresc. În același timp, mi-a trimis și mie pe aghiotantul său, maior Krammer, să mă asigure că a luat toate măsurile să nu dispa-ră

vreun document.

Iată scrisoarea ce am primit de la d. Bianu: „Academia Română București, 27 ian[uarie] 1917. Prea stimate domnule Kostaki. Intervenirea d-tale pentru apărarea Academiei față de lăcomia, fără cumpăt și scrupule a bulgarilor, a avut cel mai deplin efect.

Astăzi sau mâine, manuscris-tele luate în noaptea de 22-23 ianuarie vor, fi aduse iar toate la locul lor. Așa ne-a asigurat ofițerul însărcinat de mareșal cu cercetarea afacerii”.

În aceeași zi de 27 ianuarie, la orele 17, secretarul general girant al Ministerului de interne, a avut o discuție cu Mackensen. „Intervederea a durat o oră și jumătate, în care timp i-am arătat, după câte știam și eu, toate jafurile comise de bulgari pe marginea Dunării și toate sălbăticiile ce comiteau prin sate. Mi-a exprimat întreaga lui părere de rău, mi-a promis a lua trupele bulgare de pe teritoriul nostru și a le trece dincolo de Dunăre, spunând că le va așeza mai ales în județul Tulcea, unde, după câte știe el, ar fi mai mult populația bulgărească”.

Mackensen, totodată, i-a arătat „toate dificultățile ce întâmpină cu el, deoarece pretind că după legile lor pot lua orice de la inamic și este considerat ca pradă de război, astfel că le aparține de drept. M-a rugat în același timp să-i dau o statistică cât mai exactă asupra populației din Dobrogea, spunându-mi că are să plece în Germania pentru trei săptămâni să-și vadă familia și mă roagă ca în acest interval să aplanez incidentul dintre Guvernământ și mine”.

La sfârșitul lui februarie 1917, șef al Statului major al Guvernământului a fost numit colonelul Hentsch. Era o măsură administrativă prin care se urmărea aplanarea divergențelor dintre conducerea Guvernământului și a Cetății București, punându-se „de acord necesitățile Guvernământului, ale armatei și acelea ale populației din teritoriul ocupat.

Opt zile după intrarea sa în funcțiune — continuă autorul — [col. Hentsch] a depus o carte de vizită acasă la mine și a venit de ne-am cunoscut la minister”.

În urma întrevederii, se cade de acord asupra unei concluzii

în vederea ameliorării situației populației. Hentsch era convins că „numai lucrind în comun acord, populația nu va suferi prea mult din partea ocupanților cari, în mod fatal, nu pot fi agreabili, deoarece sînt chemați să ceară neconștient jertfe de la locuitori; că legile războiului sînt astfel și că oamenii cu conștiință au datorita a le indulci. Impresia ce mi-a lăsat colonelul Hentsch a fost bună și nu m-am înșelat. Tot timpul cit am lucrat împreună nu s-a desmîntit”. ■

În nr. 9/1992 un nou episod: O ordonanță „de mirare”: schimbarea datelor sărbătorilor religioase • Intrevedere cu Mackensen • Cum s-au furat și apoi au fost recuperate moaștele Sf. Dumitru • Casa Capșa și Ministerul de externe — cerute de bulgari.

JEAN MONNET...

(Urmare din p. 58)

Total are o limită — care este în orice caz moartea.

L-am reîntîlnit în această situație românească. El singur ne propunea să aducă ceea ce grupurile bancare cele mai importante nu puteau obține pe piețele europene și americană. Discuțiile au continuat la Paris și nu au condus la nimic. Într-o zi, văzînd că eram gata să rupem afacerea, ne-a spus: „Dați-mi cinci minute și vă voi da un răspuns definitiv”. S-a retras într-un colț al biroului și s-a apucat să mîzgălească ceva cu creionul pe manșeta scrobîită. Toată lumea aștepta într-o liniște apăsătoare: „Domnilor, sint de acord”. În situația dată, nu se punea problema să-l întreb sensul ciudatei sale manevre, dar puțin mai tirziu

i-am spus: „Grozav m-ar amuza să știu ce ați putut scrie”. „Foarte simplu, mi-a răspuns, am calculat că dacă pun un băț de chibrit mai puțin în fiecare cutie, mă descurc”.

Întregul imperiu Krüger era fondat pe speculații la fel de rapide și la fel de empirice, și nimeni, în afara creatorului lui, nu îi cunoștea dimensiunea și consistența. O asemenea acumulare de secrete este greu acceptabilă astăzi. Atunci, un singur om putea însă înșela întreaga lume deodată. Eu n-aveam încredere totuși în suspiciunea lui maladiuă: „Nu folosiți niciodată telefonul”, îmi spusese Krüger. El își pune în ordine afacerile în taxi. A venit ziua cînd nu și-a mai putut ascunde formidabila impostură a bogăției sale fictive, construită pe un eșafodaj de falsificări. S-a sinucis la Paris, în martie 1932. Unele după altele, întreprinderile sale gigantice s-au prăbușit, zdrun-

cinind finanțele mondiale, provocînd pretutindeni stupeoare. Lichidarea unui asemenea dezastru a fost în sine o lungă și considerabilă operație internațională, căreia m-am consacrat personal în cursul anului 1932 la Stockholm. ■

„Doriți să aflați despre ce au vorbit Monnet și Roosevelt în 1938? Ce credea atunci acesta din urmă despre Hitler? Care era cuvîntul de ordine al lui Paul Reynaud? Cui aparține afirmația „frontierele Statelor Unite sînt pe Rhin”? Continuați atunci lectura amintirilor creatorului Comunității Europene a cărbunelui și oțelului, Jean Monnet, în numărul următor al revistei noastre.

BIBLIOTECAR

LA PALATUL REGAL (III)

G.T. KIRILEANU

În continuarea celor publicate în numerele anterioare al revistei, oferim cititorilor noștri alte fragmente din însemnările memorialistice ale lui G.T. Kirileanu (1872-1960) care, între anii 1906 și 1930, a fost conducătorul Bibliotecii Palatului Regal.

Prin poziția privilegiată pe care o avea — aceea de a se afla în preajma unor proeminente personalități politice ale epocii, începând chiar cu familia regală —, prin contactele sale cu numeroși diplomați, oameni de cultură, șefi de partide etc., G.T. Kirileanu primea informații mai puțin accesibile altfel. Consemnate cu minuțiozitate în jurnalul său, dublate și de un deosebit simț narativ al autorului, ele reinvie un univers și o lume de care ne despart peste șapte decenii.

Prin publicarea fragmentelor din jurnalul inedit al lui G.T. Kirileanu — păstrat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române — revista noastră, așa cum a făcut și cu alți memorialiști (R.R. Rosetti, G. Gafencu, A. Călinescu, V.A. Urechiă, Al. Papadopol-Calimah, Th. Văcărescu, G. Palade etc.), introduce în circuitul istoriografic un autor important și o scriere deosebit de interesantă.

Să-l urmărim deci amintind că precizări privind selecția și transcrierea textului am făcut în introducerea de la episodul întâi, publicat în nr. 6/1992.

21 iunie. Regina a plecat în străinătate azi dimineață cu principesele Elisabeta și Ileana. Merge la Paris pentru reprezentarea *Crinului vieții*.

Pentru cheltuielile de călătorie, Banca Națională a dat 100 000 franci francezi pe cursul 150 la sută. Ministrul de finanțe a dat 30 000 franci cu același curs.

Cererea către Ministerul de finanțe s-a făcut de g-ralul Baliff. Administratorul Domeniilor Coroanei, Butculescu, aflând de asta a făcut gură mare la dl. Basset și la dl. maresal, singurii în drept a face asemenea cereri.

În cele din urmă, află că maresalul a făcut o cerere la Ministerul de finanțe din partea Casei regale pentru 30 000 franci francezi pe cursul 150 la sută, pe care și i-au împărțit între maresal, g-ral P. Angelescu, colonel Drosu și N. Butculescu (acesta din urmă a luat 9 000 franci). Au plătit 45 000 lei, iar pe piață ar fi plătit 120 000 lei.

6 iulie. După ridicarea ședinței de azi dimineață la Camera, dr. Vaida voind să vorbească înainte (era vorba de modificarea regulamentului Camerei) armata a golit tribunele.

O delegație a opoziției unite a venit la Palat ca să ceară audiență la rege (Maniu, Vaida, Incuțel, M. Popovici, Mihalache și alți citiva). Col. Stircea, adj. de serviciu îi prezintă g-ralului Angelescu. Acesta-i ia de sus cu protocolul. Se duce la rege și aduce același răspuns. G-ral Angelescu vrea să facă discuție de principii. Maniu conchide însă că li se pune înainte o chestie de formă, înlăturând fondul care este acesta: opoziția reunită vrea să-și spuie păsurile capului statului. G-ralul se duce din nou la rege și aduce răspunsul că regele va primi o delegație restrînsă, dar nu astăzi.

La orele 4 d.ă., Stircea căuta la telefon pe g-ral Averescu să-și spună că regele a hotărât să primească delega-

N. Iorga

ția opoziției compusă din Maniu, Vaida, Incuțel și Mihalache. Generalul Angelescu a plecat la vie.

G-ral Averescu a zis că foarte bine a făcut regele, hotărînd a primi în audiență pe fiecare în parte.

Dar dacă ar fi fost el în opoziție?

7 iulie. Asară după ce i-am spus eu la telefon despre audiența cerută de opoziție și refuzul în formă prea bătoasă din partea g-ralului Angelescu, prințul Știrbey a avut vizita la Buftea a lui Maniu și M. Popovici. Dinșii s-au plîns că de la plecarea prințului Știrbey nu mai este cu cine vorbi la Palatul Regal, iar regele a rămas fără un sfătuitor cumințe și cu autoritate. Prințul s-a apărut că el nu mai are nici un amestec și nu știe în ce le-ar putea fi folositor.

În noaptea de marți spre miercuri [6/7 iulie] automobilul prințului Știrbey s-a dus la Florida de a adus pe Ioan Brătianu la București azi-dimineață și pe urmă același sofer s-a dus la Buftea de a adus pe prințul Știrbey. La 11 m-am dus la dînsul de i-am dat scrisoarea de la regină, sosită pe adresa mea.

11 iulie. Prințul Știrbey a primit prin mine o a doua scrisoare de la d-na Simona Lahovary. E foarte îngrijită de hotărîrea luată de regină, fără a se sfătui cu mine (nici cu ministrul nostru la Paris) de a rămîne la Paris la o gazdă cu totul nepotrivită. Eu zic: —

Cum se uită că se află într-o țară republicană care de la un timp poate să privească hostii [ostil] la o regină. El răspunde: — Uită ea și de republica astălaltă...

Și dl. Basset a înțeles din vorbele regelui în audiența de ieri că nu-i prea mulțumit de călătoria reginei.

12 iulie. Iorga a cerut audiență regelui spre a-i vorbi despre cărțile ce pregătește pentru încoronare (biografia regelui și a reginei). Văzînd că nu-i mai vine răspuns a întrebat pe colonel Tenescu. Acesta a vorbit regelui, iar regele m-a însărcinat pe mine să mă duc la Iorga, să-i cer manuscrisul cărților spre a-l citi la Sinaia-unde pleacă astăzi. Mișu zice că regele se ferește de Iorga, care desigur vrea să-i vorbească și despre situația politică.

Azi dimineață găsesc pe Iorga pregătindu-se de plecare la împărțirea premiilor școlare din partea Ligii Culturale (Sf. Petru). Cînd aude comunicarea mea sare fript. Va să zică nici acum nu mi se acordă audiență; o să mă hotărîsc să nu mai cer nicio dată audiență. Ce păcat că regele și regina sînt inconjurați numai de oameni proști.

Arăt lui Iorga admirația mea pentru placa de argint cu Cetatea Albă: „Românii din Cetatea Albă omagiu neobositului luptător și îndrumător al românismului, dl. prof. N. Iorga”.

— Mi-i rușine că s-au pus în atîta cheltuială.

— Vă cheltuiți și dv. destul.

— A trebuit să treacă 30 de ani de la moartea lui Eminescu spre a fi recunoscut și de oficialitate (Apelul Ministerului artelor pentru statuia lui Eminescu). Se vede că tot atîta îi va trebui oficialităților și pentru mine...

La 12 spun regelui că Iorga nu-i poate trimite manuscrisul cărții în starea în care se găsește, dar vede cu părere de rău că i se refuză audiența, mai ales că ar fi avut ce-i vorbi și-n alte chestii ce interesează pe suveran.

Regele mă însărcinează să mă duc azi la Iorga spre a-i spune că-l primește miine în

audiență la 5 1/2.

Iorga, bucuros, zice: — Sînt oameni cumsecade, dar îi nenorocesc acei care le dau asemenea sfătuitori.

13 iulie. Iorga vine în audiență, după ce fusese în frac la Cameră (ca să se știe că el are audiență la rege). Stă un ceas și jumătate la rege. La ieșire îmi zice: — N-am înaintat cu nimic, în nici o chestie despre care i-am vorbit.

30 iulie. Bolnav de dizenterie. Prințul Știrbey vine să mă vadă.

31 iulie. Ieri la 1 d.a. regele mă cheamă. Mă scol din pat (fiind bolnav) și mă duc la rege, care-mi spune să-i pregătesc ceva pentru primirea răspunsului Camerei. Atît. Nu-mi era de ajuns chinul boalei. La 3 1/2 îi aduc proiectul meu. Mi-a făcut semn să-l pun pe birou și am plecat. Azi dimineață mi-a trimis textul său pentru caligrafia. A folosit toate pasagiile mele adăogînd la început două pasagii introductive și partea I a pasagiului cu echilibrul între diferite clase sociale. M-am mirat că a mîșnat în întregime pasagiul de la sfîrșit cu apelul la conlucrarea tuturor conducătorilor țării.

Chinul cu Manu la caligrafia. A sîrit rinduri întregi. Așa dobitoc rar am mai văzut. Și totuși se mîșină purtîndu-i pe degete.

10 august. Alaltăieri regele a fost la masă în Buftea. Situația externă încordată: bolșevicii înaintează mereu spre Varșovia, aminînd tratările de pace; ei fac grămădiri de trupe între Tiraspol și Movilău, trimițîndu-ne invitații la reluarea tratărilor de pace; Alianții ne îndeamnă să intrăm în acțiune contra bolșevicilor; noi avem la Nistru numai 4 000 de baionete, iar chemarea la concentrări a Corpului IV a ieșit foarte slab.

Prințul Știrbey mă oprește să plec în concediu, deși-mi scoseseș bilet de plecare cu trenul de ieri. La mijloc e teama de o mobilizare, dar cred că și tratările pentru formarea unui guvern, de concentrare, ce se fierbe de cîțva timp între ardeleni Maniu,

Vaida, M. Popovici și prințul Știrbey.

Se descopere corespondența lui [Ilie] Moscovici cu Lenin, în care se scuza că pînă acum n-a putut îndeplini cele hotărîte (uciderea anumitor oameni politici, aprinderea depozitelor de muniții etc.). G-ralul Averescu nu ia nici o măsură deoarece este sigur de iubirea poporului. Regele găsește că g-ralul Averescu e foarte slăbit.

14 august. Prințul Știrbey m-a pus să scriu două exemplare (unul pentru regină I-a luat cu dînsul, celălalt a zis că-l dă lui Mișu spre a-l supune regelui) din proiectul de statut pentru actele stării civile ale familiei regale.

După acest proiect, ofițer al stării civile pentru actele regale va fi ministrul de justiție. Iar pentru căsătoria prințului moștenitor și a celorlalți principii și principese, consimțămîntul regelui este o condiție esențială.

Pe la două d.a., prințul Știrbey vine să mă ia la Buftea, iar disară să ne întoarcem la gară.

Îi povestesc procesiunea celor de la tramvaie la Cameră, cu birjarii în coadă. Tristă priveliște. Mergeau cite patru în rînd. Pe fața lor nu vedeai o simțire sinceră și vie. Parcă erau duși cu de-a sila. Oamenilor mai curăței parcă le era rușine. Lumea adunată îi privea în tăcere și ei treceau tot în tăcere, mulți

în p. 71: interior la Peleş

Al. Averescu

cu capetele plecate. Cînd au ajuns rîndurile birjarilor, comandantii anume puși îi îndemneau să strige: „Ura! Trăiască greva!” Și nu s-a găsit nimeni să le zică: rușine să vă fie! G-ral Nicoleanu, prefectul de poliție, îi urma în automobil.

Mai tristă a fost procesiunea de ieri-alaltăieri a femeilor.

Pr. Știrbey pleacă diseară cu Simponul pentru Zürich în vederea logodnei principesei Elisabeta cu prințul George al Greciei.

20 august. Asară masă mare la Palatul Regal în cinstea marelui Joffre și a lui Beneș, ministrul de externe cehoslovac. Regele a poftit și din partea opoziției pe Vaida (care a stat lîngă g-ralul Averescu) și pe Iorga (lîngă Mocioni).

4 octombrie, luni. Mă întorc din concediu de o lună, petrecut la Piatra Neamț, Săvinești, Roznov, Cheile Bicazului transilvan etc.

Joi sara, 7 ore, sosirea oficială a prințului Carol în Capitală. La gară puțină lume, răceală. Pe străzi, lume indiferentă sau nepoliticoasă.

La ospățul de sară, regina are la dreapta pe prințul Carol, d-na Lahovary și Vaida, la stînga pe g-ral Averescu și Marghiloman. Regele are la dreapta pe I. Brătianu și la stînga pe principesa Mărioara.

10 octombrie, duminică. Ieri am fost la parastasul regelui Carol în Curtea de Argeș. Nici o rînduială. Partidul Poporului n-a făcut obișnuita pomană poporului. Iar osemintele voievozilor dezgropați în biserica domnească au așteptat în zadar parastasu lor. Nici mitropolitul primat, nici Goga, ministrul cultelor, nu s-au sinchisit.

5 noiembrie. La d-na Elisa Boxhall. Principesa Elisabeta i-a spus prințului George că se logodește deși nu simte pentru el nici un pic de iubire. Și prințul George era totuși încîntat.

Logodna s-a făcut așa, după sfatul prințului Știrbey. S-a dus regele în odaia principesei Elisabeta cînd era

acolo și prințul George și i-a sărutat zicînd că de-acuma sînt logodniți. Regele s-a coborît vesel că n-au făcut opoziție.

După logodnă principesa ține mai mult la prințul George. Stau des amîndoi în odaie și acuma toată lumea trebuie să bată în ușă ca să intre. Numai principesa Ileana a intrat odată fără să bată, ca să vadă ce se petrece între ei. Și i-a văzut sărutîndu-se! Principesa vrea să trăiască liberă, ca soție a bărbatului ei, iar nu ca fiică de rege.

Principesa Mărioara fiind la Londra a prins a se lăuda că o va lua prințul de Galles. Regina Angliei, foarte înfiptă, a depărtat pe principesa Mărioara de Curte.

12 noiembrie. Alaltăsară am fost la lorga să-i spun că în lipsa lui regele și-a arătat dorința să-l vadă.

Prințul Știrbey văzînd că dl. Mișu n-a obținut acum audiență pentru lorga, mi-a trimis o scrisoare către rege, spre a i-o da la sositrea lui din Sinaia, cerîndu-i răspuns.

Regele mi-a spus: — I-am acordat încă de ieri pentru ziua de mîine. Dar azi dimineață a trebuit să se facă din nou intervenție. Și Mișu a venit la mine zicînd că să-i spună lui lorga despre acordarea audienței la ora 6. I-am răspuns că-i mai bine să-i facă maresalatlui convenita înștiințare. I s-a spus și la telefon și lorga a acceptat ora 6.

După amiază a pus însă pe Munteanu [Rîmnic] să vorbească la Cotroceni că la 6 își deschide cursul la Universitate, așa încît nu poate veni la audiență decît la ora 7.

Și Mișu cu adjutantul de serviciu se mirau de acest fapt neobișnuit: a voit să arate regelui că el se ține mai sus.

Zic: Este de văzut dacă ora cursului era fixată de mai înainte sau a fixat-o chiar azi.

23 noiembrie. I. Bianu îmi spune ce a aflat de la un liberal frunțas. Generalul Ave-

rescu a propus regelui dizolvarea. Regele a răspuns că e primejdios să se mai tulbure țara cu noi alegeri. Și-atunci ar fi vorba de un guvern militar de dictatură.

I. Slavici îmi spune că generalul Averescu este o mare iluzie pierdută. În administrație n-are oameni, iar la finanțe a pus pe cineva care nu poate inspira încredere străinătății. Numai Marghiloman este cunoscut și capabil de a aduce o îndreptare.

România întregită ne-a găsit cu totul nepregătiți: pregătirea militară și politică am văzut-o; pregătirea sufletească ni se arată acum în toată goliciunea.

Stoica îmi spune că d-na lorga i-a vorbit despre supărarea d-lui lorga că la parastasul organizat de Liga Culturală în ziua de Sf. Arhangheli Mihail și Gavril pentru Mihai Viteazul, la biserica Mihai Vodă, n-a venit nime. D. Onciul a venit la sfîrșit, numai după ce l-au chemat. Iar pentru parastas a trebuit ca mahalagii să cedeze o colivă a lor pentru slujba religioasă. Și lorga ocăra lumea și autoritățile că se dezinteresează de asemenea pioase pomeniri.

30 noiembrie. Ieri la deschiderea Parlamentului, Emil Panaitescu, noul ales, a strigat: Sus regele, jos conspiratorii.

Azi dimineață prințul Știrbey îmi spune că prințul Carol s-a amoretat de prințesa Elena a Greciei. Ușurința tuturor. Numai principesa Elisabeta e mai cu cap. Regina crede că a avut bun miros politic apropiindu-se de greci încă de astăvară.

Sara la I. Brătianu. Ne da vișinată făcută de el și zice: „De cînd m-am lăsat de politică, m-am apucat de vișinată și documente vechi”. Și prinde a-mi arăta documente copiate de dînsul și a-mi cere unele lecturi de ani și pasaje grele de citit. Sînt documente argeșene.

Al. Constantinescu mă

cheamă la el acasă pentru prelungirea bursei lui Al. Isăceanu din Roma, acordată de Casa Regală, i-am mai dat 2 000 lei de la „Familia Lupătorilor”. Cine știe din cite părți mai sugere.

Îi spun că regele nu mai poate face față cheltuielilor. Numai la capitolul binefaceriilor, anul acesta a dat 400 000 la Universitatea din Cluj, 200 000 la Universitatea din Cernăuți, 150 000 la Anina, 100 000 la Opera română, alte subvenții și ajutoare iar cu sutele de mii. De unde? Zice că lucrează acum la sporirea listei civile care se va hotărî în fiecare an.

Întîlnesc pe lorga. Mă întreabă dacă regele e bolnav, căci tușea la citirea Mesajului. Zice că va cere audiență la regină înaintea plecării lui la Paris, pentru cursurile de acolo, spre a-i vedea părerea asupra unei expoziții.

Mă întreabă dacă-i frumoasă prințesa Elena, logodnica prințului Carol și dacă-i adevărat că acesta s-a amoretat de logodnica sa.

7/20 decembrie. Ieri am fost la lorga de ziua numelui său. Era numai C. Bogdan-Duică. Povestea cu bucurie cum a pus la locul lui pe A.C. Cuza, comparîndu-l cu o pasere care așezîndu-se pe o masă încărcată cu bucate nu gustă din ele, ci numai le spurcă...

— La lăși cînd nu fusesem atît de folos Majestății Sale, primeam de ziua mea numeroase semne.

— Poate că au venit și acele momente neplăcute cu publicarea memoriilor, cu refuzul la atîtea poftiri; poate că o fi lipsind sfetnicul cel bun. Dar eu cred că dacă săvîrșim o faptă bună, nu trebuie să ne așteptăm numai la răsplată.

— Nu răsplată, ci o atenție, căci se poate să mai aibă nevoie de mine.

— Eu cred că de va fi nevoie, dv. veți fi de folos, fără a vă gîndi la vreo chestie personală, ci privind numai la in-

(Continuare în p. 83)

ASA VĂ PLACE ISTORIA?

BĂTĂLIA CELOR TREI REGI

YOUNES NEKROUF

„Cînt armele și pe bărbații care/ Din țarmii
apusenei Lusitanii/ Pe nebrăzdate de corăbii
mare,/ Trecură de ostrovul Taprobanii [Cey-
lon]/ Prin războiri și prin primejdii rare/
Cum nu îndură oamenii cu anii/ Și printre
alte semînții durară/ Domnie nouă-n veacuri
legendară!“ Cu aceste versuri își începea
Luis de Camões (1525-1580) celebra sa epo-
pee Lusiada, terminată în anul 1572. Era un
imn de slavă închinat navigatorilor portu-
ghezi, care descoperiseră un nou drum spre
India și, în același timp, aduseseră îndepăr-
tate teritorii sub stăpînirea coroanei. Portu-

ghezii reușiseră astfel să-și creeze cel mai
intins imperiu colonial din acea vreme. Ei
stabiliseră comptoare, centre comerciale și
baze militare în puncte strategice de primă
importanță de pe mările și oceanele lumii și
începuseră totodată colonizarea Braziliei.

Toate acestea nu erau însă de ajuns! Noi
teritorii abia așteptau sosirea europenilor ci-
vilizatori! Sau cel puțin aceasta era părerea
regelui Don Sebastian al Portugaliei
(1568-1578). Crescut în umbra mănăstirilor,
puternic marcat de învățătura lezuită, el își
petrecea timpul alcătuind proiecte de cru-

ciadă pentru eliberarea țărmurilor Mării Mediterane ocupate de musulmani. Și încotro să o pornească el, de unde să își înceapă marea sa operă de eliberare dacă nu din Marocul atît de apropiat și atît de dezbinat de lupte interne. într-acolo îl îndemna și Camões: „Spre mauri în Maroc, purtindu-ți pasul,/ În pulbere să-i schimbi...”

Într-adevăr, Marocul fusese puternic frământat de conflictele dintre facțiunile rivale aflate în luptă pentru putere și care nu ezitaseră să facă apel la sprijinul otomanilor. Criza politică s-a adîncit după ce sultanul marocan Mulay Abdallah a încălcat principiul de succesiune stabilit în cadrul dinastiei sa'adite (1553-1654) — potrivit căruia urma să-i succedă cel mai în vîrstă din familie, adică cel mai mare dintre cei trei frați ai săi — și l-a numit moștenitor pe fiul său Mulay Mohammed. Acesta a stîrnit nemulțumirea supușilor prin abuzurile înfăptuite. Unul dintre cei trei unchi ai săi, pe nume Abdelmalek, a reușit să ralieze în jurul său pe cei nemulțumiți, devenind simbolul luptei pentru renașterea statului marocan.

Abdelmalek era un om inteligent și cult: cunoștea, pe lingă arabă, italiana și spaniola la perfecție și se exprima cu ușurință în turcă. Personalități de seamă ale secolului XVI, precum Agrippa d'Aubigné, De Thou sau Montaigne, au avut cuvinte de laudă la adresa lui. Manevrînd cu abilitate între interesele Porții și cele ale regelui Spaniei, Filip II (1556-1598), Abdelmalek a reușit să îl alunge pe Mulay Mohammed, nepotul său, și a preluat conducerea țării. A stabilit apoi relații bune cu regina Elisabeta a Angliei (1558-1603). Negustorii englezi s-au îndreptat imediat spre Maroc, stîrnind indignarea celor portughezi, care și-au adus subit aminte că edictele papale interziceau comerțul cu necredincioșii. Drept urmare, a avut loc un schimb violent de mesaje între curțile regale din Lisabona și Londra, iar dorința lui Don Sebastian de a cucerii Marocul a căpătat o motivație în plus. Totuși, planul nu a găsit sprijin deosebit nici în interiorul regatului, nici la unchiul său, regele Spaniei. Pentru țăranul portughez, expediția peste Mediterana nu avea, evident, nici un sens. Pentru nobil, aventura aceasta era obositoare. Cît îl privește pe negustor, el era gata oricînd să protesteze împotriva penetrației rivalului englez, dar mai puțin dispus să pună mina pe arme pentru a-l alunga. În fond, asta era sarcina regelui și a armatei sale, pentru întreținerea căreia el plătea impozite grele.

Nici Filip II nu s-a arătat incintat de planul lui Don Sebastian. Atenția lui era îndreptată

spre tulburările din Țările de Jos, ce vor culmina în anul 1581 cu proclamarea independenței provinciilor din nord și apariția primului stat burghez: Olanda. Și apoi, Filip ar fi preferat să-l atragă de partea sa pe Abdelmalek, căci acesta se arătase prea puțin dispus, după ce pusese mina pe putere, să le permită otomanilor să se instaleze în principalele fortărețe și porturi marocane. Filip II a și inițiat tratative secrete cu noul sultan, dar fervoarea cu care nepotul său și-a susținut proiectul l-a făcut să cedeze și să-și dea consimțămîntul, fără a contribui însă în mod concret la desfășurarea expediției contra Marocului.

Astfel au evoluat lucrurile pînă în ziua de 26 iunie 1578, cînd regele Portugaliei a putut, în sfîrșit, să dea poruncă de pornire a flotei ce urma să-l transporte armata în Maroc. În rîndul trupelor sale domnea însă confuzia și nemulțumirea. Infanteriștii portughezi, în număr de 7 000-9 000 oameni, voclerau că au fost aduși cu forța și amenințau că au să dezerteze imediat după debarcare. Mercenarii recrutați în afara granițelor regatului erau de cea mai proastă calitate și nutreau, în secret, același plan ca și oștenii portughezi. Iar nobilii se pregătiseră nu pentru luptă, ci pentru ceea ce ei considerau drept o veselă promenadă africană. Era amintit cu deosebită admirație cazul ducelui de Barcellos — de fapt un tînăr de 12 ani, desemnat de tatăl său bolnav să îl înlocuiască — a cărui suită număra 22 de barăci ce adăposteau servitorii și toaletele sale. Într-o asemenea armată, condusă de un rege despre care nici măcar sfetnicii săi apropiați nu puteau spune dacă avea vreun plan încheiat sau acțiunea sub impulsul momentului, dezordinea s-a instalat rapid.

Debarcarea pe coasta marocană a avut loc la Tanger (8 iulie). Acolo, Don Sebastian s-a întîlnit cu protejatul său, fostul sultan Mulay Mohammed. Fără a asculta de sfatul acestuia, regele portughez a părăsit țărmul și s-a angajat spre interior. Căldura toridă și foametea — căci marea agitată împiedicase acostarea corăbiilor cu provizii — au distrus și ultima fărîmă de curaj din tabăra portugheză.

În aceste condiții a avut loc confruntarea dintre armata condusă de Don Sebastian, alături de care a luptat Mulay Mohammed, și cea a sultanului marocan Mulay Abdelmalek. Reproducem în continuare — cu subtilitățile noastre — pasajul privind desfășurarea bătăliei de la 4 august 1578, din cartea diplomatului și istoricului marocan Younes Nekrouf, La bataille des trois rois (Bătălia celor trei regi), apărută în anul 1984.

Suferind cumpnit din cauza căldurii

În acea zi de luni, 4 august 1578, Don Sebastian s-a trezit în zori, agitat, dar fericit, ca și cum s-ar fi pregătit de sărbătoare. A îmbrăcat o frumoasă armură nouă, peste care a socotit nimerit să tragă o cămașă de piele — de fapt, un soi de tunică, care se strîngea la spate cu un șnur — menită, după părerea lui, să atenueze efectul razelor fierbinți ale soarelui asupra metalului armurii sale. Și-a dat seama că ansamblul era cam greu, că îl stînjenea în mișcări și că se înfierbînta repede, dar n-a acordat importanță acestor amănunte.

A convocat apoi statul major și a poruncit să se încarce bagajele în care. Vroia să aranjeze el însuși diferitele corpuri ale armatei în dispozitivul de luptă pe care îl elaborase după mature reflecții. Alergînd de ici-colo, ocărînd pe unii, bruftulindu-i pe alții, ajutat uneori de căpitanul de Aldana și de Don Duarte de Menezes, el a reușit, la capătul a două ore, să își pună trupele în linie de bătaie. După aceea, a masat în mijlocul armatei convoaiele cu bagaje, mulțimea de paji, lachei, slujitori, robi, vivandiere, ordonanțe, catrigii — adică vreo 13 000 persoane „inapte de luptă”, îngrămădite talmeș-balmeș într-un spațiu foarte strîmt. După părerea lui, chestia urmaș să fie pe de o parte, protejați, pe de altă parte împiedicați să fugă sub efectul panicii, ceea ce ar fi putut provoca dezordine și în rîndul luptătorilor săi.

În fruntea convoiului și-a aliniat avangarda, împărțită în trei careuri: pe aripa stîngă, în fața dușmanului, regimentul spaniol și italienii; pe aripa dreaptă, batalionul germanilor; în centru, batalionul aventurierilor și oștenilor din Tanger. De jur-împrejurul convoiului a aranjat, tot în careuri, corpurile de arcebuizieri portughezi, aflate sub comanda celor care îi recrutaseră și instruiseră: Diego Lopez de Sequiera, Don Mi-

guel de Noronha, Francisco de Tavora și Vasco de Silveira.

Ansamblul astfel dispus forma, la rîndul său, un mare careu compact, protejat la stînga și la dreapta de șiruri de care, iar în fața de linia celor 36 piese de artilerie. În sfîrșit, de o parte și de alta a carelor, regele a repartizat diferitele contingente ale caveriei portugheze. La dreapta,

Sebastian, rege al Portugaliei

i-a așezat pe Don Duarte de Menezes și pe ducele de Aveiro, cu cîte 500 călăreți fiecare. Tot aici se găsea și fostul sultan, Mulay Mohammed, cu cei 500 infanteriști și 600 călăreți ai săi. Don Sebastian însuși, în fruntea a aproximativ 1 000 cavaleri, s-a așezat pe partea stîngă a armatei.

Tînărul rege a mai topăit de cîteva ori de-a lungul regimentelor și escadroanelor, arătîndu-se foarte satisfăcut și pîndind aprobarea și admirația supușilor săi. Dar privirile acestora fie se întorceau, fie nu reflectau decît plictiseală, teamă sau confuzie. Drept urmare, Don Sebastian a simțit nevoia să țină trupele sale o lungă predică, îndemnîndu-i pe oșteni „să înfrunte riscurile în mod curajos, pentru gloria religiei creștine”, promițîndu-le „mari bogății, favoruri și privilegii”. În acest timp, prelații regelui, episcopii de Coimbra și de Port, trimisul papal, numeroșii reprezentanți ai diverselor

ordine străbăteau rîndurile regimentelor și escadroanelor, îndemnîndu-i și încurajîndu-i pe soldați.

Era deja ora 11 cînd predica a luat sfîrșit. Sărmanele trupe portugheze, suferind cumpnit din cauza căldurii, în careurile lor compacte, dăduseră puțină atenție trimișilor regali, ale căror ultime cuvinte au fost urmate de o tăcere profundă.

Fătă în fața, creștini și musulmani se observau, fiecare în așteptarea a ceea ce avea să întreprindă adversarul.

În cealaltă tabără

Dimineața, cînd s-a trezit, sultanul Mulay Abdelmalek se simțea mai rău decît în ziua precedentă. Palid, cu febră, respirînd cu greutate, el simțea cum îl părăsesc ultimele forțe. Cu toate acestea, într-un suprem efort de voință, s-a străduit să-și adune puțină energie care îi mai rămăsese pentru a se concentra asupra iminentei bătălii.

Și-a convocat dis-de-dimineață sfetnicii și le-a poruncit să sune alarma și să aranjeze dispozitivul de luptă sub formă de semilună mare, așa cum hotărîse încă din ajun. Cîteva clipe mai tîrziu, în ciuda opoziției medicilor și a sfetnicului său al Uldj, s-a sculat, și-a îmbrăcat bogatul costum de gală și, încălecindu-și cu greu calul, a pornit să se convingă personal dacă poruncile erau bine executate.

Într-adevăr, trupele sale ocupaseră pozițiile așa cum dorește. În cornul drept al semilunei, orientată cu deschiderea spre dușman, chiar în fața amplasamentului regelui portughez, Mulay Ahmed aranjase pe cei mai buni arcebuizieri călări și 10 000 călăreți cu lăncii. În cornul stîng, în fața pozițiilor ocupate de Mulay Mohammed, Don Duarte de Menezes și ducele de Aveiro, Mohammed Zarco își dispusese cei 2 000 arcebuizieri călări și cei 10 000 călăreți cu lăncii ai săi. În partea centrală a semi-

lunei fuseseră aliniate, în semicerc, 26 piese de artilerie de campanie, deservite de tunari cu experiență. Caizii Dogali și Mohammed Faba ordinariseră în spatele lor 15 000 arcebutieri, între care se aflau aproximativ 5 000 trăgători de elită, recruți dintr-un morisc și care abia așteptau să-și ia revanșa asupra creștinilor. Venea apoi garda personală a sultanului, sub comanda lui Musa. Arie-garda era formată din 20 000 călăreți, repartizați în grupuri de câte 2 000, care dublau prima linie a dispozitivului semicircular. Cei 15 000 călăreți ai triburilor beduine, atrași de posibilitatea de a lua parte la împărțirea unei prăzi bogate, au fost cantonați pe colinele din apropiere, în special la aripa dreaptă, cu porunca fermă de a nu intra în luptă decât atunci când li se va spune.

Două șiretlicuri

La capătul puterilor și aproape clătinându-se, Mulay Abdelmalek s-a forțat să treacă în revistă întreg dispozitivul, dintr-un capăt în celălalt. Revenit la centru, el a poruncit să se avanseze cu câteva sute de metri, până ce inamicul s-a aflat în bătaia arcebutierilor săi. A mers apoi să se posteze în mijlocul gărzii sale, de unde a așteptat să vadă ce inițiativă avea să ia regele Sebastian.

Era trecut de ora 11. Nefecitul sultan părea că trăiește deja în afara timpului. O singură întrebare îl neliniștea: mai avea oare atîta forță ca să își salveze regatul printr-o victorie de care nu se îndoise pînă atunci nici măcar o clipă?

În acele momente, în față, la cele două aripi ale dispozitivului portughez de luptă, fostul sultan Mulay Mohammed și Don Sebastian treceau prin stări de spirit similare, deși din motive diferite. Mulay Mohammed se lupta, dar fără prea multă convingere, cu pesimismul care îl copleșea încet-încet. Lungile săptămîni petrecute alături de portughezi îl făcuseră să

piardă orice încredere în aliații săi creștini și speranța de a obține vreodată victoria, cu ajutorul lor. În acest interval de timp, putuse să constate că soldații portughezi, sârmani plugari smulși de la munca cîmpului, recruți și pregătiți în grabă, se pricepeau în prea mică măsură să țină armele și se speriau de detunătura propriilor arcebuturi. Și nu era exclus ca acești infanteriști de ocazie — fie ei portughezi, germani, italieni, sau spanioli — greu încercați de foame, sete, căldură, să arunce armele la primul pericol și, buimăciți de frică, să o steargă la fugă în toate direcțiile, ca iepurii. Își făcea din ce în ce mai puține iluzii asupra tinărului și năvalnicului său aliat și protector, regele Portugaliei. Acesta credea că îi putea înfrunta pe marocani la ei acasă, pe caniculă, cu o armată mică, lipsită de omogenitate și împovărată de un șir nesfîrșit de convoaie cu bagaje și de peste 13 000 preoți, lachei, servitori și alți necombatantî. În plus, el era instabil, lipsit de experiență militară și se încapătina în mod sistematic să nu asculte de vreun sfat primit, procedînd doar cum îl tăia capul. Toate acestea nu lăsau să se prevadă nimic bun. Observînd semiluna largă formată de trupele marocane, Mulay Mohammed era convins că unchiul său urmărea să încercuiască pe creștini, să-i oblige să se retragă spre centru, peste convoaiele de căruțe și acolo să desăvîrșească zdrobirea lor totală. Altfel spus, fostul sultan, mai pesimist ca oricînd, ajunsese la concluzia că singura lui speranță de salvare o constituia fuga. Dar îi va mai fi oare și de această dată destinul favorabil?

Nici regele Portugaliei, Don Sebastian, nu se simțea mai în largul său. Pauza care se prelungea, tăcerea profundă care domnea îl oboșeau și-i măreau spaima. Nu reușea să se mai stăpînească. Dar nu știa nici ce hotărîre să ia, cum să procedeze. Copleșit de căldură, agitat din cauza așteptării, căuta o ușu-

rare vărsindu-și puțină apă între corpul său și armura supraincălzită, în ciuda tunicii de piele pe care o luase pe deasupra, tocmai cu scopul de a reduce arșița razelor solare. Senzația plăcută dura prea puțin însă și căldura îl copleșea din nou. Nu mai putea continua în felul acesta. Trebuia să facă ceva. Dar era prea mîndru pentru a cere sfatul celor din jur. Aștepta cu nerăbdare să-i vadă pe afurisiții aceștia de necredincioși luînd inițiativa de a angaja bătălia. Doar i se repeta de atîtea ori că îi erau cu mult superiori ca efective: cel puțin 62 000. Afurisiții însă nu se mișcau deloc!

Din minut în minut devenea mai nervos, mai febril. Lîngă el, căpitanul de Aldana, care îl observa, se simțea cuprins treptat de aceeași nervozitate și febrilitate. Senzația devenea dureroasă. Cîrînd, n-a mai fost în stare să o suporte. Să acționeze! Trebuia să acționeze! Nemai-putîndu-se controla, „făcînd gesturi de nebun” — potrivit relatării cronicarului Luis Nieto, de Aldana a început să-l roage, apoi să-l implore și în final să-l incite pe rege să atace. Atunci Don Sebastian, nevrînd să fie suspectat că a refuzat lupta, a uitat de promisiunea făcută aliatului său Mulay Mohammed că nu va angaja lupta decât după-amiază și ridicînd lancea, a strigat:

— Înainte copiii mei! Înainte cavaleri! Santiago! Să-i atacăm, că nu sînt decît o adunătură!

Cu aceste cuvinte — ce ne-au fost transmise de cronicarul San Antonio de San Roman — a început luni, 4 august 1578, la prînz, bătălia celor trei regi.

Regele Sebastian a hotărît deci să atace. S-a așezat în fruntea cavalerilor săi și s-a avîntat în direcția aripii drepte a marocanilor unde se găseau călăreții lui Mulay Ahmed. De îndată, sultanul Mulay Abdelmalek a dat poruncă tunarilor săi să bombardeze pozițiile inamice și să țintească mai ales spre centrul dispozitivului pentru

a provoca panică în rândul necombatantilor înghesuți acolo. A poruncit și arcebu- zierilor să deschidă focul asupra infanteriei inamice care avansa spre ei în ritm lent.

Simultan, Duarte de Menezes, ducele de Aveiro și Mulay Mohammed au pornit din aripa dreaptă, în fruntea călăreților, șarjind pozițiile marocane din fața lor, ocupate de trupele lui Mohammed Zarco. Curînd, pe centru, tirul artileriei și focurile de arcebu- ză s-au intensificat, de o parte și de alta. Focul marocanilor, mai rapid și mai bine ținut, a creat spaimă și confuzie în rîndurile creștinilor. Pe flancuri însă, situația era mai gravă pentru musulmani. Șarjele impetuoase lansate de portughezi i-au izbit în forță. Cavaleria lui Mulay Ahmed a rezistat totuși cu succes și Don Sebastian, temîndu-se să nu fie copleșit de numărul mare al dușmanilor și izolat de restul armatei sale, a decis să se retragă. În flancul celălalt, șarja condusă de Duarte de Menezes, ducele de Aveiro și Mulay Mohammed a reușit să disloce trupele lui Mohammed Zarco, creînd derută. Grupuri de călăreți marocani au început chiar să fugă de pe cîmpul de luptă. În plus, Mohammed Zarco a pierdut în timpul acestui atac două din cele cinci drapelale armatei marocane. Observînd dezordinea din flancul său drept, sultanul Mulay Abdelmalek a fost cuprins de o minie violentă. A hotărît pe dată să pornească într-acolo pentru a-i opri pe fugari și a-i readuce în dispozitiv. Clătîindu-se deja, nemaifiind stăpîn pe el, a vrut să apuce hăturile calului, dar n-a mai fost în stare. Cei din jurul său, emoționați, l-au rugat să nu se expună mai mult. Scuturat de un tremurat convulsiv, sufocîndu-se el a înălțat capul, a ridicat spre cer arătătorul minii drepte, murmurînd cuvinte fără șir, apoi a căzut mort la pămînt. L-au pus în litiera și și au ascuns cu grijă vestea.

Pentru ca totul să pară cit

mai veridic, sfetnicul al Uldj a recurs la două șiretlicuri. Mai întîi, a pus lîngă defunct un tînăr paj de 12 ani, foarte isteț, care, privind desfășurarea bătăliei, trebuia să se întoarcă spre interiorul literei și să-i povestească ce vedea, ca și cum l-ar fi ținut la curent cu derularea operațiunilor. La rîndul său, al Uldj a transmis în continuare trupele ordine ca și cum acestea veneau tot de la Mulay Abdelmalek: „Sultanul poruncește cutăruia să meargă în cutare loc, unuia să se miște înainte, altuia să se retragă”.

„Scapă cine poate”

În curînd, trupele conduse de Duarte de Menezes, ducele de Aveiro și Mulay Mohammed nu au mai fost capabile să mențină presiunea asupra pozițiilor lui Mohammed Zarco. Cîteva contingente marocane din ariergardă i-au sărit acestuia în ajutor și au obligat pe atacanți să se replieze spre pozițiile de plecare. Trecînd la contraofensivă, marocanii au ajuns în preajma celor 36 piese de artilerie ale portughezilor — care oricum nu apucaseră să tragă prea mult — le-au capturat și le-au transportat în spatele propriilor linii.

Cavaleria lui Zarco i-a împins pe portughezi înspre convoaiele de care. Blocați între acestea și riul Lukkos, copleșiți de numărul marocanilor, ei n-au mai putut opune o rezistență serioasă. Unii s-au predat, alții au luptat pînă la capăt, dar cei mai mulți au luat-o la sănătoasa. Cîți au mai scăpat din smîcurile riului, au sporit panica în rîndul ariergărzii portugheze. Duarte de Menezes s-a predat, iar ducele de Aveiro a fost omorît. Cît despre fostul sultan Mulay Mohammed, acesta și-a căutat scăparea prin fugă, potrivit vechiului său obicei. Dar pe cînd vroia să traverseze riul al Mahazen — plin de noroi și de smîcuri — calul, zbătîndu-se să iasă din mlaștină, și-a asvîrlit călărețul, care

neștiind să înoate, s-a înecat.

Marocanii au continuat să avanseze pe centru, trăgînd în ritm susținut. Curînd, lupta s-a dus corp la corp. Primii care s-au retras au fost mercenarii germani. Spaniolii și italienii au rezistat ceva mai multă vreme, luptîndu-se cu pumnalul. Dar au sfîrșit și ei prin a ceda, „murînd aproape toți, nu învinși, ci obosiți să maiucidă”, după cum relatea un martor ocular.

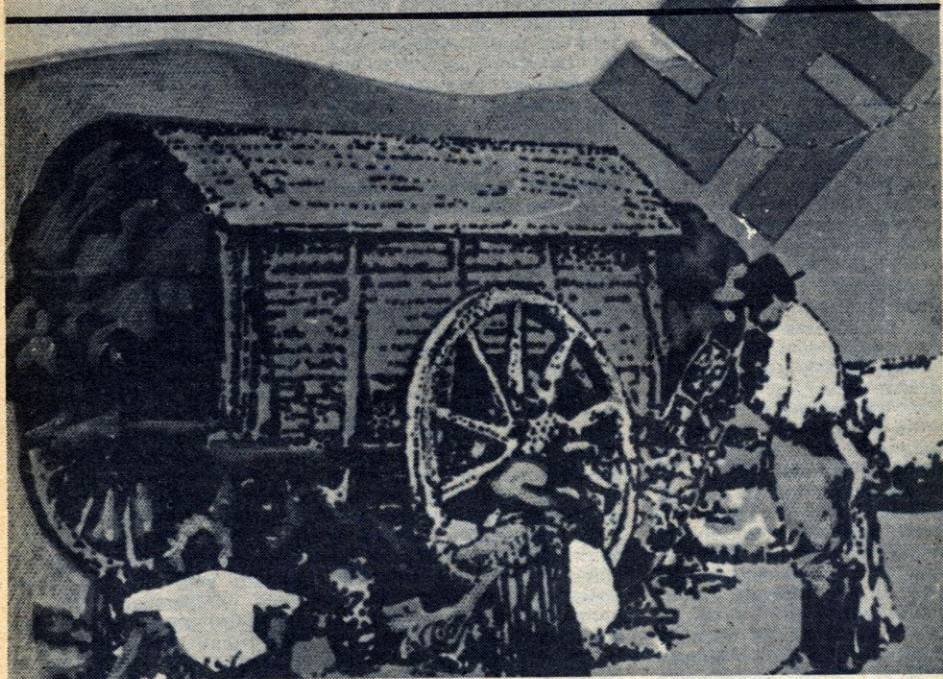
În acest răstimp, în aripa stîngă a dispozitivului portughez, acolo unde luptau Don Sebastian și cavalerii săi, situația armatei creștine devenea din clipă în clipă tot mai critică. Cei 10 000 călăreți ai lui Mulay Ahmed s-au revărsat asupra cavaleriei tînărului rege, încercîndu-l încetul cu încetul. Călăreții triburilor beduine au năvălit și ei de pe colinele din jur. Escadroanele portugheze au început să se retragă în dezordine, provocînd o confuzie totală. Trei cai s-au prăbușit sub Don Sebastian care, luptîndu-se vitejește, încerca în zadar să-și strîngă cavalerii pentru a organiza rezistența. Curînd, în jurul său n-au mai rămas decît 7-8 persoane. Căci — relatea un participant — ceilalți „cavaleri portughezi, obosiți, au renunțat la onoare, lăsîndu-și armurile deoparte și s-au pus la umbra carelor ca să se răcoarească. Cînd au înțeles că totul este pierdut, au luat-o la fugă. Iar maurii i-au urmărit și i-au masacrat”. Don Sebastian a continuat să se lupte aproape singur. A fost însă înconjurat de vreo 60 călăreți, care l-au azvîrlit din șă și l-au omorît.

Nemaiîmpînînd vreo rezistență organizată înaintea sa, Mulay Ahmed a avansat rapid pînă la pozițiile ariergărzii creștine, pe care a dislocat-o curînd. A fost începutul sfîrșitului, a dezastrului armatei portugheze, care s-a prelungit pînă la apusul soarelui. Orice retragere fiindu-le tăiată de cele două riuri, Lukkos și al Mahazen,

(Continuare în p. 83)

HOLOCAUSTUL ROMILOR: ANSA

CHRISTIAN BERNADAC

În episodul precedent, am descris măsurile luate de naziști pentru lichidarea țiganilor, măsuri ce aveau același caracter cu cele privind pogromul evreilor. Desigur — cum am subliniat și în articolul trecut — evaluarea exactă a masacrului țiganilor este greu de stabilit, deoarece atât ziariștii, scriitorii și chiar anchetatorii însărcinați cu pregătirea actelor de acuzare în diferite procese ale naziștilor, în general, au ignorat sau neglijat acest fenomen țigan. Cifrele avansate de diverși autori, care n-au întreprins însă o evaluare globală, sînt, în majoritatea cazurilor, fanteziste. Ele nu merită să fie reținute. Unii au vorbit despre 100 000 pînă la 125 000 și chiar despre 150 000 morți. Diferitele aprecieri oficiale ale specialiștilor guvernamentali, însărcinați să stabilească așa-zisele „cărți albe” ale crimelor de război, afirmă, într-o perfectă și suspectă unanimitate, că 500 000 de țigani au dispărut în diferite lagăre de concentrare.

În cercetările lui minuțioase, Christian Bernadac, din a cărui lucrare, *L'Holocauste*

oublié, continuăm să preluăm cîteva pagini cu substituirile redacției Magazin istoric — a stabilit un tablou general, care va putea servi drept bază oricăror alte cercetări (Magazin istoric, nr. 5-7/1992). Dar tabloul lui Bernadac nu ne poate reda suferințele îndurate de țigani în timpul nazismului. Printre cei care n-au „zburat pe coșul crematoriilor” sînt mii și mii, care au fost internați în lagăre de concentrare și închisori sau care au trebuit să suferă alte restricții de libertate. Mulți dintre ei și-au pierdut mințile din cauza acestor restricții, alții au fost silii să presteze ani în șir muncă obligatorie în mine, în uzine. Iar un mare număr de supraviețuitori poartă încă și azi urmele așa-ziselor „experiențe medicale” făcute pe ei. Sînt condamnați să nu mai aibă copii, în urma operațiilor de sterilizare, prin care naziștii urmăreau să pună capăt evoluției acestor populații, socotită prea prolifică.

Unul dintre aceste cazuri de sterilizare — de pe urma cărora multe țigănci au murit — este cel pe care îl relatăm mai jos.

Ultima țigancă din Europa

Spre sfârșitul lunii septembrie 1944¹, Lucette la Cannoise capătă o foarte ciudată tovarășă de prici. Poloneza — „șchioapa”, cum i se spunea — care era kapo-ul nostru, o prezentă barăcii adunate, urlând.

— E o lepădătură de țigancă. Vine de la Auschwitz. N-aveți voie să-i vorbiți. Dacă vă vorbește, va fi spinzurată. Dacă îi vorbiți, veți primi cincizeci de lovituri și nu veți căpăta supă timp de trei zile. S-a înțeles?

Și interpreta, după ce ne-a tradus spusele „stăpînei” noastre, adăugă, adresându-se Lucettei.

— la seama, nu glumește. Își riscă locul. S.S.-iștii i-au spus asta. De altfel, țigancă nu rămîne decît o lună. la seama, mai ales noaptea, „șchioapa” o să fie cu ochii pe tine.

Ansa, al cărui nume l-am aflat peste trei zile, era o țigancă din Germania de nord. Să fi avut treizeci de ani. Era toată neagră: ochii, pielea, părul, o adevărată bucată de piele lucitoare. Înaltă, slabă, puțin încovoiată, mînuia lopata și cazmaua „cu siguranță și elegantă”. Își ținea totdeauna ochii în jos. Lucette, țigancă, făcu un simplu semn cu capul și închise ochii spre a-i mulțumi. O poloneză îi găsi o gamelă, și „maica” Louise, normanda, o basma.

Frédérique, belgiana, profită de sista celor două *Aufseherinnen*, după pauza supei de urzici, și se apropie de Ansa, care săpa în ultima tranșee. Kapo a noastră se adăpostise de ploaie sub o stivă de scînduri din prima tranșee. Chiar dacă se pleca, nu le putea vedea pe Frédérique și Ansa. Cred că nu mi-a fost niciodată frică de viața mea. Chiar în ceasurile evacuării sau ale bombardamentelor. Sprijinite pe lăptișele lor, ca într-un salon, Frédérique

que și Ansa vorbeau fără nici o teamă. Această inconștiență mă crispa pe cazma. În orice clipă S.S.-iștii puteau ieși din baracă. Poloneza se trezi. După vreo treizeci de minute, Frédérique se îndepărtă de țigancă și aceasta își reluă lucrul. Frédérique, cu fața parcă liniștită, destinsă — nu i-am văzut niciodată o astfel de expresie calmă — nu mai reușea să-și dezlipească ochii de pe silueta fină a Ansei.

— Ei, ce-a făcut?

— Spune-ne.

— Vrem să știm.

Frédérique răspunse tuturor celor care o întrebau.

— Mai târziu, mai târziu.

Chiar în seara aceea, în fundul barăcii, pe cînd Ansa și toate femeile sleite de ziua lor istovitoare de muncă adormiseră, Frédérique, belgiana, ne istorisi, Lucettei și mie, povestea Ansei, „Ansa, ultima țigancă din Auschwitz”. Povestea m-a impresionat atît de mult, încît mi-a smuls lacrimi. A fost prima dată cînd am plîns în deportare. Asta n-avea nimic de-a face cu „emoția” sau „sensibilitatea afectată”. Lacrimi de furie. Lacrimi de ură. Chiar și azi, cînd mi se întîmplă să mă încrucișez pe străzi cu o țigancă „cu pielea tăbăcită”, sint silită să-mi întorc privirea, ca să nu izbucnesc în plîns. Ansa, țigancă frumoasă care credea că-i ultima țigancă pe pămînt.

— Ansa, spuse Frédérique — este ultima țigancă din Europa. Toți cei din rasa ei, pruncii, copiii, adolescenții, bărbații și femeile, tineri sau bătrîni, au fost lichidați la Auschwitz, toți în camere de gazare. Mai rău decît cum s-a procedat cu evreii. Aici, n-a mai încăput nici o ezitare. Toți. În timp ce evreii, după nevoi, alimentau comando-urile de muncă, noile lagăre și uzinele, restul, doar restul erau duși în camerele de gazare. Țiganii, cînd au venit, au fost adunați într-un lagăr special. Un lagăr familial, „lagărul Țiganilor” un lagăr înălăuntrul lagărului, înconjurat cu sîrmă ghimpată, posturi de gardă, poartă. Un lagăr

„minunat” pentru ceilalți deținuți... li s-au lăsat hainele pe care și le-au adus cu ei, mai ales instrumentele muzicale. Existau o școală și o grădiniță de copii. Hrana nu era mai bună decît la Auschwitz, dar mai abundentă, căci era mai bine păzită și deci mai puțin furată.

Soțul — mort în Rusia

Ansa n-a trăit niciodată într-o rută. Tatăl ei, un țigan, se căsătorise cu o cetățeană germană și la nașterea Ansei s-au instalat într-o căsuță cu grădină. Tatăl Ansei era electrician. La douăzeci de ani, Ansa se măritase cu fiul — cetățean german — vecinului lor, un brutar. Au trăit fericiți pînă la război. Soțul Ansei a început să livreze plînea cu o bicicletă, apoi și-au cumpărat o camionetă. Au avut două fete.

„Soțul meu era soldat. Un bun soldat. A venit de două ori în permisie. Ne-am plimbat mult pe cîmp. Ultima dată, erau maci și i-am împletit un colier. Peste o lună mi s-au adus actele lui și cițiva bani. Fusese ucis în Rusia, unde a și fost îngropat. A murit ca ofițer. Era locotenent.

Într-o dimineață, este mai mult de un an de atunci, au venit niște civili acasă. Aveau revolvare. Urlau. Rîdeau.

— Așadar, țigancă, te ascunzi cu plodăria ta. Ai să vezi tu acum.

Am putut să iau cu mine haine pentru copii. În închisoare mai erau și alte țigănci. Am repetat de mai multe ori paznicilor: „Sînt nemțoaică, soțul meu e ofițer. A murit în Rusia, a fost decorat”. Rîdeau mereu. Nimeni nu mă asculta. Apoi într-o zi, eram cu siguranță peste o sută, am fost imbarcate pentru Auschwitz, unde naștii adunaseră pe țigani într-un colț al lagărului. Cînd am sosit, „bărbații ne-au liniștit. „N-o să vi se întîmple nimic. Nu aplecați urechea la minciunile care se spun. Aici o să vă simțiți

¹ Mărturia inedită a Helenei Rabinatt, Lausanne (n.a.).

bine". Și au dat lapte și mămăligă copiilor. Copiii din lagăr au cîntat pentru noi. Au reușit chiar să antreneze cîteva femei din închisoarea mea într-un dans. Bărbații aplaudau. Mi s-au dat pături, un pres. A doua zi cunoșteam deja toate poveștile crematoriului, ale convoaielor, ale camerelor de gaze care muflete în dușuri, cînd doi țigani au venit să mă vadă. S-au așezat pe pat și m-au interogat. Aveau un registru mare negru și cel care nu vorbea nota de zor. Le-am spus: „Nu vreau să fiu gazată cu fetele mele”. Ei au spus: „Țiganii nu sînt trimiși în camerele de gaze. Vor fi eliberați la sfîrșitul războiului. Poate chiar înainte. Li s-a pregătit un oraș. Un oraș pentru ei, cu tramvaie”.

Mi-au înscris numele. Mi-am povestit viața. Ei mi-au luat actele soțului meu. După aceea — o săptămînă cred — un ofițer S.S. mi-a cerut numele matricol. Un paznic m-a condus la birou. Ofițerul stătea în picioare, cu șapca pe cap și mînușile în mîini. Cînd am intrat, m-a salutat militărește. Pe birou se aflau actele soțului meu. El mi-a spus că am fost arestată din greșeală, că fusesem denunțată. Că Germania este recunoscătoare față de eroii care au murit pentru patrie. Alți doi S.S.-iști au intrat. Ofițeri. Unul dintre ei mi-a explicat de asemenea că era o greșeală. Că eu nu sînt o țigancă așa cum sînt celelalte, deoarece soțul meu murise pentru Germania. Că voi fi în curînd eliberată și-mi voi regăsi părinții soțului meu. Dar că trebuia să se verifice la spital dacă voi mai putea avea alți copii. Le-am spus că nu vreau să am alți copii, deoarece soțul meu murise. Cel mai înalt dintre ei pregătise mai multe acte. Mi-a spus: „Ai să rămii o săptămînă la spital. Nu-i periculos. După aceea, nu vei mai putea avea copii. Și ai să fii liberă”.

Am fost silită să semnez mai multe acte. Am fost urcată într-o mașină. Am rugat să-mi văd fetele. S.S.-istul cel înalt mi-a răspuns că niște

femei au primit sarcina să se ocupe de ele. Am fost dusă într-o sală mare, unde se mai aflau tinere și bătrîne, înesebi evreice și doar cîteva țigănci. Totul mirosea a moarte. Mi-a fost frică. O infirmieră mi-a explicat cum se va face sterilizarea. Am plîns. Nu voiam să fiu sterilizată. Am fost bătută. M-am tîrît spre ușă. O paznică m-a lovit. Am fost legată de un scaun. Am fost operată a doua zi. O adevărată operație. Am fost deschisă și apoi cusută la loc. Am plîns cîteva zile.

„Nu trebuie să vorbești nimic”

Apoi mi-am regăsit fetele în lagărul țigănesc. Slăbiseră mult. Se duceau la școală și atunci m-am mai liniștit. Toate trei eram în viață și sănătoase. Mai ales nu eram bolnave. Nu voiam să mă întorc acolo unde fusesem torturată. Țiganii care se ocupau de lagărul nostru au venit să mă vadă, dîndu-mi vreo douăzeci de scrisori scrise fin pe bucățele de hîrtie. Erau pentru toate orașele. „Tu ai să fii eliberată, trebuie să duci aceste mesaje”. Am acceptat. Am ascuns biletele sub tălpile încălțămintei mele. Și am așteptat. Am așteptat. Am așteptat...

Într-o zi am fost chemată din nou la birou. S.S.-istul cel înalt — la spital i se spunea „doctor” — mi-a spus că s-a verificat adresa socrilor mei. Că era adevărată. Că erau dispuși să mă primească. Mi-a cerut, în special, să nu pomenesc nimic despre cele ce se întîmplă la Auschwitz: evreii, gazul, rugurile, crematoriile, toate astea sînt basme. Am repetat și eu ca ei că sînt povești. El mi-a spus că se va verifica la spital dacă sînt vindecate. Am spus că nu mai voiam să mă duc acolo. Mi-a spus: „E obligatoriu, altfel n-ai să fii eliberată”. Am fost condusă la spital. Medicii m-au ținut acolo două zile. Mai se aflau și alte țigănci care fuseseră

sterilizate ca mine. Spuneau: „Peste două zile o să fim libere. Or să ne dea bani”.

Apoi m-am întors în lagărul țigănilor. Bărbații care se ocupau de mine au spus: „Acum trebuie să așteptăm”. Am așteptat iarna și primăvara. Într-o dimineață de vară a fost cerut numărul meu matricol. Am fost condusă la fotograf, după aceea am fost închisă într-o celulă. Am rămas în întuneric mai mult de o săptămînă, poate două. Apoi a venit alt ofițer, care mi-a spus: „Ai noroc. Ești ultima țigancă în viață de la Auschwitz”. Nu înțelegeam. El ridea. Mi-a spus: „Nu mai există lagăr țigănesc. Toți țiganii au zburat prin coș. N-ai rămas decît tu”. Doar atunci am înțeles. Am tipat: „Fetele mele, fetele mele, vreau să-mi văd fetele. Vreau să mă întorc în lagărul țigănilor”. M-am repezit asupra lui. M-am agățat de tunica lui. Plîngeam, urlam. Nu putuseră face asta. Tot lagărul țigănesc... Și sărmanele mele fete, care suferiseră atîta! Au intrat doi deținuți. M-au ridicat de pe jos. Ofițerul a spus: „Ai să fii în curînd eliberată. Ai să te poți întoarce acasă. Dar nu trebuie să vorbești”. Mi-a spus: „Dacă scoți o vorbă, ai să fii trimisă în camera de gaze”. Mi-era tot una. Am spus: „Duceți-mă la gaze. Soțul meu e mort. Fetele mele sînt moarte. Vreau să fiu trimisă la gaze”. El a ieșit. Deținuții m-au liniștit. Ofițerul s-a înăpoi. Mi-a spus: „N-ai să fii trimisă la gaze. Ai să trăiești pentru soțul tău. Pentru memoria soțului tău. Ca să-ți ajuți socrii. Poate că o să te poți remărita...” Am spus: „Am să fac ce vreți”. Mi-a spus: „Ai să fii în curînd eliberată. Dar înainte ai să te duci să lucrezi o lună într-un lagăr. Ca să uiți. Nu trebuie să suflîi un cuvînt nimănui. Dacă vorbești, n-ai să mai fii eliberată”.

Și am plecat spre Ravensbrück cu un convoi de femei. La Ravensbrück, un ofițer care avea actele soțului meu, mi-a dat o tabletă de ciocolată și mi-a spus: „Nu trebuie

să vorbești. Nimic. Nici de operație. Am să te pun într-un comando bun..."

Ansa, care credea că e ultima țigancă supraviețuitoare, a rămas cîncisprezece zile cu noi. Frédérique, Lucette și cu mine le-am rugat pe toate femeile în bloc, prin intermediul celor mai vechi deținute și al cîtorva responsabile politice, îndeosebi sovietice și comuniste, să nu-i adreseze nici un cuvînt Ansei și mai ales să nu-i răspundă dacă ea va vorbi sau va pune întrebări. E vorba de viața ei. Ea trebuie să „jasă” ca să depună mărturie. Am organizat — mai ales Lucette — o adevărată solidaritate în jurul ei; chiar și polonezele au acceptat să ne dea în fiecare zi, pentru ea, doi cartofi și o rație de piine. Într-o zi, rușii au adus uscături și o jumătate de cîrnă. În ziua aceea, Ansa a plîns.

Pînă la urmă a plecat. N-am să uit pînă la moarte ultima ei privire îndreptată spre noi. S-a întors. A închis de două ori ochii. A ridicat ușor mîna dreaptă. Apoi a închis pumnul. Nu zîmbea. Afară era puțin soare. Frédérique, a șoptit: „Noroc, Ansa!”. Cred, în mod sincer, că a fost eliberată. Am aflat după aceea că peste o sută de țiganci din Auschwitz, toate sterilizate în barăcile lor, au fost crutate, atunci cînd s-a făcut lichidarea lagărului țiganilor din Auschwitz. ■

Prezentare și traducere:
Paul B. MARIAN

Experiențe pe evrei și țigani la Auschwitz • „Cobali” își îndeplinesc datoria • Victor Brack își ucide „din omenie” soția • Sute, chiar mii de persoane sterilizate pe zi • Ce mărturisesc medicii germani? Despre toate acestea în numărul următor al revistei noastre.

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL

(Urmare din p. 74)

teresul ce avem cu toții pentru prestigiul corpului statului.

A trecut la altele și sosind mereu cărți de vizită, telegrame, flori, făcea răspunsuri, iar scrisorile și cărțile de vizită le punea într-o cutie.

Nu trece mult și vine un pachet cu cărți de vizită ale demnitarilor Curții, din înalt ordin. Văzîndu-l satisfacția, spun:

— Vedeți că l-ați judecat fără dreptate?

— Da, însă această frumoasă doamnă (și arată portretul reginei) anul trecut mi-a trimis o icoană atît de frumoasă (o arată). Anul acesta m-aș fi mulțumit și cu o scrisorică.

9 decembrie. La 2 1/2, după amiază regele și regina mă cheamă sus. Regele îmi mulțumește că n-am plecat din serviciul Palatului Regal în postul ce mi s-a oferit la Casa Bisericii. Mă ține mereu de mînă, foarte afectuos.

14 decembrie. Prințul Știrbey îmi spune:

— Regele foarte bine dispus: Take Ionescu i-a propus pentru căsătoriile regale orașul Lucerna, pentru că regina Sofia, sora împăratului Wilhelm II, n-ar putea fi primită în România. Adică un Hohenzollern n-ar putea veni la alt Hohenzollern.

Probabil că nunta se va face la Sinaia. ■

Prezentare și selecție:
Ioan LĂCUSTĂ

Febrile pregătiri pentru nunta prințului Carol • Czernin se lăuda că regele a plîns • Statul — în ajunul falimentului • Primul ministru bulgar în peșt la Peleş • Regina și dicționarele cifrate...

Iată cîteva dintre subiectele însemnărilor lui G.T. Kirileanu din numărul viitor 9/1992.

BĂTĂLIA CELOR TREI REGI

(Urmare din p. 79)

luptătorii creștini s-au găsit închiși ca într-un fund de sac. A urmat bine cunoscutul „scapă cine poate”; aruncîndu-și armele, s-au refugiat spre convoaiele din centrul fostului dispozitiv de luptă, sperînd să găsească acolo adăpost. Dar înghesuiala era atît de mare, încît foarte mulți au pierit sufocați sau zdrobiți de copitele cailor ori de roțile căruțelor. Iar marocanii presau din toate părțile asupra acestei turme oarbe și înnebunit de frică.

Au urmat obișnuitele scene din finalul bătăliei: fugari care căutau să scape, dar erau prinși, sau piereau înecați; aranjarea și numărarea captivilor; jaful organizat al convoaielor; altercațiile dintre cei ce-și împărteau prada, etc.

La apusul soarelui nu mai rămăsese nimic din armata lui Don Sebastian. Prințul Mulay Ahmed a sunat adunarea și într-o liniște profundă, plină de tristețe, a anunțat moartea fratelui său. Apoi s-a proclamat sultan al Marocului. Astfel lua sfîrșit bătălia celor trei regi, în timpul căreia toți trei și-au pierdut viața: unul de moarte naturală, altul de sabie și al treilea înecat. Așa cum nota cronicarul Luis Nieto, „toți trei aspirau la stăpînirea Marocului și nici unul dintre ei n-ă avut parte de ea”. Bilanțul era dezastruos pentru regatul Portugaliei care pierduse 14 000 oșteni — față de cei 3 000 marocani căzuți pe cîmpul de luptă — în vreme ce alți 20 000 erau luați în captivitate. O bună parte a nobilimii regatului a rămas pe cîmpul de luptă sau a luat drumul robiei. Doar 50 persoane au reușit să scape și să ajungă în Portugalia. ■

Prezentare și traducere:
Codruța MATEI

TARAWA: CEA MAI OBSEDANTĂ AMINTIRE

JOHN F. WUKOVITZ

În anul 1943, ocuparea atolului Tarawa din Oceanul Pacific era considerată de strategii americani drept o condiție esențială pentru obținerea unor noi victorii împotriva japonezilor. Ea s-a transformat într-una din cele mai costisitoare bătălii ale celui de al doilea război mondial. Reproducăm în continuare — într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției Magazin istoric — articolul ce l-a fost consacrat de revista American History Illustrated (Istoria americană ilustrată).

1 000 ani sau două zile?

„Ceva nu este în regulă”, și-a zis corespondentul de război al revistei Time, Robert Sherrod. El ar fi trebuit să se afle deja pe mica insulă din fața sa. Dar se găsea încă la câteva sute de yarzi (1 yard = 0,914 m) distanță, cu apa până la gât, în vreme ce gloanțele șuierau în jurul său. Nu era singur, dar asta nu îi ușura cu nimic situația, ba dimpotrivă. Încotro se întorcea, zărea infanteriști de marină care se luptau să ajungă pe plajă, dar fără succes.

Nici pe uscat lucrurile nu mergeau mai bine. Cei mai mulți soldați se strânseseră în spatele unui dig, puțin mai înalt de un metru. Tractoare amfibii în flăcări și tancuri fărimate împinzeau plaja.

Insula pe care năzuia Robert Sherrod să ajungă se numea Betio și făcea parte din atolul Tarawa. Situat în apropierea Ecuatorului, atolul era format din aproximativ 25 insulețe de origine coraligenă, apărute deasupra unor vulcani stinși și acoperite cu nisip și palmieri. Un recif zimțuit de stînci înconjura atolul, o groazănică amenințare pentru cei ce ar fi încercat să îl depășească și să ajungă pe

uscat. Infanteriștii de marină aveau să primească o lecție singeroasă pentru că îl subestimaseră. Cea mai mare dintre insule, Betio, nu măsura mai mult de două mile (mila terestră = 1 609,344 m) în lungime și o jumătate de milă în lățime. Totuși, ea prezenta o importanță vitală prin pista de aviație construită de japonezi. Avioanele lor amenințau liniile de comunicații între Australia și Statele Unite. În mîna americanilor, ea ar fi devenit o bază de atac pentru continuarea anevoioasei înaintări către Japonia.

Pentru comandamentul american, operația prezenta și o altă importanță. Amiralul Chester W. Nimitz, comandantul flotei din Pacific, vroia să atace bazele japoneze din arhipelagul Marshall. Planul lui presupunea declanșarea unei ample operații amfibii, cu trupe încă neexperimentate, împotriva unui dușman puternic fortificat. Tarawa urma să constituie deci o repetiție generală extrem de utilă, greșelile comise acolo putînd fi remediate pînă la debarcarea din insulele Marshall.

Amiralul Nimitz a reunit în vederea asaltului Tarawai cea mai puternică forță navală din istoria de pînă atunci a

S.U.A. Comandant al ei a fost numit amiralul Spruance, eroul bătăliei de la Midway, (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1984). Planul american prevedea atacarea insulei Betio dinspre lagună. Infanteriștii de marină urmau să debarce pe trei plaje vecine din nord, de o parte și alta a unui chei de acostare ce se întindea pînă peste reciful de corali. Odată ajunși pe tîrm, ei trebuiau să captureze terenul de aviație din mijlocul insulei și să taie în două sistemul defensiv japonez, care urma să fie lichidat în cursul zilei următoare.

Un plan foarte simplu, dar care pornea de la o premisă

La 9 ianuarie 1945, trupele americane debarcă în golful Lingayen, folosind experiența cîpătată la Tarawa

majoră extrem de nesigură: aceea că bariera de corali avea să fie acoperită de suficientă apă, încât să permită trecerea unităților de debarcare. La Betio însă, mările lunii noiembrie nu puteau fi prevăzute exact. Dacă nu exista apă destulă, doar primele trei valuri ar fi apucat să treacă peste recif. Trupele infanteriei de marină debarcate s-ar fi găsit izolate, fără sprijinul pieselor grele, care urmau să fie aduse pe pontoane cu pescaj mai mare, de tip Higgins. După cîntărirea informațiilor disponibile, comandamentul american a ajuns la concluzia că erau două șanse contra una ca în ziua de 20 noiembrie 1943 marea să fie favorabilă debarcării.

Contraamiralul japonez Keiji Shibasaki lăsase puține lucruri pe seama șanseii. El își concepusese planul de apărare, urmărind ca invadatorul să plătească scump încercarea de a cuceri insula. Trupele sale, între care mulți membri ai Forței speciale de

direcția tirului de baraj. Infanteriștii de marină care se vedeau suficient de norocoși pentru a străbate acel abator și a ajunge la tărîm, nu găseau altă acoperire decît un dig de peste un metru înălțime, făcut din trunchiuri de cocotier. Dar adăpostul pe care îl oferea era înșelător. Așa cum s-a exprimat în mod plastic un soldat, „o cască americană ridicată deasupra acestui dig ar fi fost tot atît de vizibilă și de lipsită de apărare ca o muscă pe un geam”. Shibasaki prevăzuse și eventualitatea că americanii s-ar fi îngrămădit în spațele adăpostului: aruncătoarele de mine, amplasate înapoia unui formidabil dispozitiv de luptă întărit cu mitraliere și artilerie ușoară, aveau să măture buza digului. Se adăugau circa 200 piese grele, dispuse pe toată su-

O cursă între broaște țestoase

Nici unul dintre cei îmbarcați pe navele ce se îndreptau spre atolul Tarawa nu își închipuia, în vreme ce străbătea oceanul liniștit, primirea furtunoasă pe care i-o pregătiseră japonezii. Cei mai mulți nădărdjuiau că debarcarea avea să fie o izbîndă ușoară.

Inviazia a început puțin după miezul nopții, cînd pe nave s-a dat semnalul deșteptării. Căldura de la Ecuator era înăbușitoare, sporind nervozitatea oamenilor. Ofițerii încercau să îi liniștească,

șoc pentru debarcări, au acționat intens, transformînd Betio într-un bastion înțesat cu armament: obstacole sub apă și mine care să canalizeze drumul atacatorilor pe

prafata insulei, în cazemate solide, care puteau executa foc direct asupra forței de invazie. Shibasaki exclamase că „un milion de oameni nu ar putea cuceri Tarawa într-o mie de ani”. Cei ce întocmiseră planurile americane nădărdjuiau să o cucerească în două zile.

asigurîndu-i că „nu era deloc obligatoriu să fie ucis cineva, deși exista posibilitatea ca unii să fie ușor răniți”. La ora 2.50, primele trei valuri de asalt au început să coboare în navele de debarcare. Bătălia era pe punctul de a începe.

Dincolo, pe plajele de la Betio, soldații japonezi își înfășurau în jurul taliei briurile numite *seminburi* care, potrivit legendei, aveau proprietatea de a-i ocroti împotriva pericolelor. Fiecare cusătură a unui asemenea briu fusese realizată de un alt prieten.

Cele dintîi lovituri au fost schimbate puțin după ivirea zorilor. La ora 5.10, cuirasa-tul Maryland și-a catapultat avionul său de recunoaștere. Japonezii, crezînd că a început debarcarea, au deschis focul asupra forței expediționare. Toate navele au ripostat. „Vedeai întîi o sclipire mare pe apă — a povestit un martor —, după care un arc grațios de globuri mișcîndu-se încet și producînd o flacără fulgerătoare acolo unde loveau. Apoi se auzea un bubuit de tunet îndepărtat”. Timp de două ceasuri și jumătate, asupra insulei Betio s-au revărsat 2 000 t exploziv. Zece tone de proiectile au revenit fiecărui acru (aprox. 0,4 ha) de pămînt. Șeful statului major al amiralului Spruance și-a amintit mai tîrziu: „Totul fusese incendiat. Cocotierii erau azvîrlîți în aer arzînd. S-ar fi zis că nici o suflare de viață nu mai putea exista pe insulă”.

Intr-adevăr, numeroși soldați japonezi au fost uciși de bombardament și cea mai mare parte a instalațiilor de deasupra solului au fost distruse, în primul rînd rețeaua de comunicații a lui Shibasaki. În felul acesta, trupele sale au rămas izolate de comandament și coordonarea eficientă a apărării insulei a devenit imposibilă. Buncărele japoneze, trainic construite, au rămas însă neatînse. Drept urmare, pe infanteriștii de marină din primele valuri de asalt i-a întîmpinat un tir înverșunat.

La ora 8.55, bombardamentul a luat sfîrșit. În liniștea brusc așternută, tractoarele amfibii au pornit spre uscat. Primul val de asalt era comandat de colonelul David Shoup, pasionat autor de poezii, descris de oamenii săi drept „cel mai milităros infanterist de marină”. Principala lui sarcină îl constituia cheul de acostare.

Cei care nădădușiseră că bombardamentul naval neutralizase pe apărători au constatat rapid că de mult se înșelaseră. Toate tunurile și mitralierele de pe Betio și-au revărsat focul asupra tractoa-

relor amfibii, care depășeau cu greu reciful de corali. Înaintarea s-a transformat în „coșmarul unei curse de broaște țestoase”. Soldatul Baird avea să povestească: „Blestematul foc inamic era al naibii de intens și lucrurile mergeau tot mai rău. Și în stînga și în dreapta, se vedeau ambarcațiunile, scoase din luptă. Un tractor a fost lovit, s-a oprit și a explodat în flăcări, cu oamenii zvîrlîți afară, aprinși ca niște făclii”.

Tirul japonezilor era atît de precis, încît multe din vehiculele de debarcare au fost lovite de proiectile chiar în clipa în care își coborau rampele. Un conducător de tractor amfibiu, îngrozit de primele, și-a oprit ambarcațiunea și a urlat către cei 20 soldați aflați înăuntru să iasă afară. „Nu pot înainta mai mult” a adăugat el, după care i-a privit cum săreau în cei peste patru metri de apă, afundîndu-se sub greutatea echipamentului.

Încet-încet, un grup de oameni a reușit să ajungă la digul de pe plajă. În partea de vest a insulei, maiorul Mike Ryan a încropit un punct de sprijin cu cele două companii ale sale, dar a fost țintuit la pămînt de un foc viu. După două ceasuri pierduse jumătate din oameni.

Colonelul Shoup a pornit în lungul cheiului spre țarm, pînă ce un tractor amfibiu l-a luat la bord. Ajuns la mal, și-a fixat postul de comandă la doi metri de un buncăr japonez și a încercat să obțină legătura cu navele aflate în larg, pentru a solicita trimiterea unor întăriri. Abia după o oră și jumătate a găsit un aparat în stare de funcționare.

„Sîntem pe cale să învingem”

Cel de al doilea val de asalt, cu care a debarcat și Robert Sherrod, a trecut printr-un iad și mai cumplit. Ambarcațiunile s-au oprit la o distanță sporită de țarm, din cauza mării scăzute.

„Îndată ce am ajuns în apă, mitralierele japoneze s-au dezlănțuit asupra noastră — își amintea fostul corespondent de război. Cinci sau șase mitraliere își concentraseră focul pe noi... ceea ce însemna cîteva sute de gloanțe pentru fiecare om...”. Și totuși au mers mai departe, în ciuda tirului de baraj al japonezilor.

Pe tot parcursul după-amiezii au continuat să sosească trupe în capul de pod. Pînă la căderea nopții, pe plaje se strînseseră 5 000 oameni, sleiți de puteri. Zăceau în întuneric, frămîntați de gînduri, în așteptarea contraatacului japonez. „Eram aproape sigur că îmi petreceam ultima mea noapte pe pămînt” — și-a amintit Robert Sherrod.

Așteptatul contraatac nu s-a mai produs. Amiralului Shibasaki, lipsit de comunicații, i-a fost cu neputință să afle cu exactitate care era situația trupelor sale și să coordoneze un eventual asalt al pozițiilor americane, care probabil că i-ar fi aruncat pe infanteriștii de marină de pe insulă. Tot ceea ce îi rămăsese era să aștepte ivirea zorilor.

În dimineața zilei de 21 noiembrie, pentru americani devenise clar că singura lor șansă era să avanseze dincolo de plaje, chiar dacă acolo îi aștepta focul direct al trăgătorilor de elită și al mitralierelor. Cazematele japoneze erau astfel corelate, încît se acopereau reciproc, făcînd extrem de dificilă distrugerea lor: „Era mai ușor să apuci o căpușă, decît să scoți un japonez din gaura sa”, a caracterizat situația, în argoul infanteriștilor de marină, un participant la luptă. Se adăuga căldura dogoritoare a soarelui tropical, care paraliza orice mișcare. Peste tot s-au înregistrat pierderi grele. Unele unități au pierdut, în cele 24 ore de luptă la Betio, mai mult oameni decît în șase luni la Guadalcanal.

Abia cînd infanteriștii de marină au reușit să învingă

cel mai cumplit dușman al soldatului, frica, a început să se aplece cumpăna bătăliei în favoarea americanilor.

Treptat, capul de pod s-a extins. Pe la amiază a crescut și marea. Curind a fost destulă apă deasupra recifului pentru ca pontoanele de debarcare să poată aduce tehnică de luptă, muniții și alimente în cantități suficiente. Astfel întărite, unitățile au străpuns apărarea japoneză și au trecut la curățirea sectorului de sud-vest. Deși lupta era încă aprigă, colonelul Shoup s-a simțit destul de stăpîn pe situație pentru a comunica, spre sfîrșitul după-amiezii, către navele aflate în larg: „Pierderi multe; procentajul de morți necunoscut; luptăm cu succes; simțim pe cale să învingem”.

Cînd infanteriștii de marină și-au săpat gropile individuale pentru noaptea de 21 spre 22 noiembrie, erau mult mai încrezători decît fuseseră cu 24 ore înainte. În aceeași noapte, amiralul Shibasaki a transmis prin radio un mesaj Statului Major japonez: „Armata noastră a fost distrusă și de acum singura soluție este atacul final... Trăiască Japonia 10 000 ani!” Niponii știau că nu mai pot cîștiga bătălia, așa încît singura lor preocupare era să le provoace americanilor cît mai multe pierderi.

A meritat, oare?

În dimineața următoare, infanteriștii de marină au pornit la curățirea ultimelor puncte de rezistență japoneze. Folosind troții, grenade și aruncătoare de flăcări, au luat cu asalt cazematele inaccesibile tancurilor, iar în unele cazuri au făcut apel la buldozere, pentru a-l îngropa pe dușman de viu. În jurul orei 9.30, locotenentul Alexander Bonnyman a condus un mic grup deasupra buncărului unde își avea punctul de comandă amiralul Shibasaki. Japonezii care s-au repezit afară, încercînd să înlăture pericolul, au fost doborîți de Bonnyman cu rafale de armă automată. Între timp, buldozerele au astupat cu nisip intrările cazematei, îngropînd 200 apărători. Oamenii locotenentului au turnat benzină prin răsufători și au zvrilit apoi grenade. În cîteva secunde, fortificația „de necucerit” a amiralului s-a transformat în mormîntul său și al oamenilor ce îl înconjurau.

Scoaterea din luptă a dispozitivului de comandă a marcat practic sfîrșitul oricărei rezistențe organizate. Dar bătălia nu se terminase încă. În noaptea de 22 noiembrie, 400 soldați japonezi au lansat un contraatac sinucigaș. A urmat o îndrîjită luptă corp la corp, japonezii fiind pe punctul de a răzbi prin liniile americane. În zorii zilei, infanteriștii de marină au putut număra 325 japonezi uciși în

cursul atacului.

Puțin după ora 12.00 a zilei de 23 noiembrie, primul avion — un Hellcat, pilotat de sublocotenentul W.W. Kelly — a aterizat pe pista de aviație de pe insula Betio. Lupte izolate s-au mai dat pe insulele învecinate și în zilele următoare. Dar „cea mai aspră bătălie din istoria Corpului infanteriștilor de marină”, care durase aproape 76 ceasuri, s-a încheiat în mod oficial la ora 13.12.

Încă de atunci, foarte mulți oameni s-au întrebat dacă Tarawa a meritat pierderi umane atît de mari. Comandanții militari au susținut că dacă asaltul singeros nu s-ar fi petrecut la Betio, el ar fi avut oricum loc în altă parte. „Acolo, o doctrină încă neverificată a fost testată în creuzetul luptei reale” — au declarat ei. Datorită învățămintelor trase la Betio, asalturile următoare asupra unor insule stăpînite de japonezi în arhipelagurile Marshalli, Mariane, Palau și Iwo-Jima aveau să fie înfăptuite cu mai multă eficiență.

Dar o mare parte din infanteriștii de marină care înduraseră trei zile de lupte nimicitoare și văzuseră cum sub ochii lor muriseră atîția camarazi aveau să fie de acord cu Robert Sherrod: „Consider Tarawa drept cea mai obședantă amintire din cel de al doilea război mondial”. ■

Traducere de
Niculae KOSLINSKI

V-AȚI REÎNNOIT ABONAMENTUL LA MAGAZIN ISTORIC?

Dacă nu, adresați-vă chiar astăzi factorului poștal sau Oficiului P.T.T.R. de care aparțineți.

Vă asigurați astfel primirea cărții dv. preferate de istorie, în paginile căreia găsiți o bogată și variată informație istorică, din toată lumea, din toate timpurile și pentru toate preferințele.

Deci, nu lăsați pentru mai târziu ceea ce puteți face chiar astăzi: să vă asigurați primirea cărții dv. preferate de istorie abonindu-vă la Magazin istoric!

AUGUST
1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunți

● Prot. Em. Pănaiteșcu, de la Universitatea din Cluj, fost director al Școlii române din Roma — scrie Evenimentul zilei — „studiază în momentul de față Columna lui Traian care, precum se știe constituie un mare subiect de istorie și arheologie. El s-a ocupat mai ales de piedestalul coloanei, care nu a mai fost studiat până acum. Pe baza acestor cercetări, a făcut o comunicare la Academia Pontificia, cel mai renumit for de studii arheologice din Italia, unde a stîrnit un interes deosebit prin noutatea materialului prezentat”.

● Știri mărunte dintr-o singură zi, 4 august, în Capitală: Fabrica de frînghii „Funia de aur” nu poate justifica proveniența a 10 tone fuier de cîneșă. ● Proprietarul fabricii de pline din str. Linăriei 33 a fost dat în judecată pentru că otrăvește populația cu o pine crudă, cieloasă și vătămătoare sănătății. ● Copiii suburbanei Apărătorii Patriei vor face plajă la solarul din șos. Ottenței. ● Căsele aduse de la Tighina cu 40 lei kg sînt vindute de speculanți cu 100 lei kg. ● Prin decizie primăriei s-a hotărît înființarea unui cîmîtîr în șos. Vergului, folosindu-se terenurile aflate între parcul Vergului și cartierul de locuințe Vatra Luminoasă. ● Tarifele pentru vilele de odihnă ale primăriei Capitalei de la Timișul de Jos: o cameră cu 1 pat — 40 lei pe zi; cu 2 paturi — 50 lei; cu 3 paturi — 75 lei; cu 4 paturi — 100 lei (ziarul din care reproducem știrile costa 3 lei).

● La Brașov, la 9 august, are loc o mare șezătoare literară, or-

Pagina întâi a ziarelor¹ acestei luni august 1942 este ocupată — între știrile și comentariile privind evoluția războiului pe frontul din est — de două subiecte noi: se va deschide sau nu cel de-al doilea front (în vest) și, respectiv, vizita premierului britanic W. Churchill la Moscova. Amîndouă subiectele sînt învăluite însă în perdele de mister, date fiind sărăcia știrilor și, bineînțeles, secretul cu care sînt păstrate informațiile în tabăra Aliaților. „Tema zilei în Franța — scrie *Acțiunea* din 6 august — sînt discuțiile privitoare la al doilea front. Din înfrîngerile repetate ale trupelor sovietice, cercurile conducătoare franceze trag concluzia că Sovietele trebuie să fi prezentat guvernelor din Londra și din Washington cereri cu caracter ultimativ, pentru un sprijin imediat și eficace prin deschiderea unui al doilea front”.

Despre vizita lui Churchill la Moscova (*Magazin istoric*, nr. 8/1967), același ziar arată, la 19 august, că aceasta ridică în primul rînd întrebarea: pe unde a ajuns premierul englez în capitala sovietică? „După o informație din Berlin, primul ministru britanic a ales calea aeriană Cairo-Teheran. Aceasta înseamnă că a trecut pe deasupra Turciei. De la Ankara se precizează însă că din Stockholm au sosit știri sigure după care W. Churchill ar fi făcut acolo o etapă cu avionul, acum vreo zece zile”.

Adoua zi, 19 august, corespondenței din Berlin, Londra și Stockholm aduc informații mai concrete despre întîlnirile Churchill-Stalin, desfășurate între 12 și 16 august.

Este reluată o declarație a premierului britanic, făcută la sosirea sa la Moscova, în 12 august, și difuzată la radio Moscova „în care accentuase hotărîrea Angliei de a continua războiul „mîna în mîna cu Uniunea Sovietică”, chiar dacă ar aștepta-o multe neazuri. Războiul va fi continuat mîna în mîna ca între camarazi și frați, pînă cînd regimul național-socialist va fi înlăturat”.

Comentînd știrile despre întîlnirea Stalin-Churchill, ziarul *Viața* scrie, la 20 august: „Trebuie să recunoaștem că deplasarea la Moscova a fost determinată de situația gravă în care se află armatele roșii. Pentru că nimeni nu și-ar putea imagina că în acest moment al războiului, caracterizat prin incendierea Indiilor și prin înfrîngerile din Africa de Nord, primul ministru al Angliei s-a dus la Moscova numai pentru a face cunoștință personală cu tovarășul Stalin. Realitatea este că ori de cîte ori s-a deplasat un-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Copertă
a revistei
Realitatea ilustrată:
regele Mihai,
mareșalul Ion Antonescu
și Mihai Antonescu
la Curtea de Argeș,
la slujba
de pomenire
a reginei Maria

Hotelul
„Continental”
în anii
interbelici

deva premierul britanic, de atâtea ori Anglia a suferit o nouă înfrângere”.

La 19 august, o încercare de debarcare a britanicilor pe țărmul francez, la Dieppe, este respinsă de germani (*Magazin istoric*, nr. 11/1968, 2/1978, 11/1981, 6/1983).

Ziarul *Evenimentul zilei* publică un istoric al „Cruții de Fier”, cea mai înaltă distincție germană. A fost creată în 1813 — după un proiect din 1811 al regelui Prusiei, Friedrich Wilhelm III —, pentru a onora vitejia militarilor distinși în luptele antinapoleoniene. Modelul decorației a fost creat de Karl Friedrich Schinkel și reprezintă „o cruce simplă cu patru brațe egale, turnată în fier negru, iar în jos o bantă albă de perle scoasă în relief și în afară înconjurată de o dungă albă mai adâncită, făcând impresia că totul e fixat pe un fond alb. Pe față decorația nu purta nici un semn. Reversul avea pe aripa superioară coroana regală, iar dedesubt inițialele regale F.W.; la mijloc trei frunze de stejar și pe aripa inferioară data 1813”.

La 17 martie 1813, regele a semnat statutul decorației. În 1870, Kaiserul Wilhelm I a reinnoit statutul „Cruții de Fier”. Ea a fost acordată, pînă la războiul din 1914-1918, la foarte puține persoane.

În cel de-al doilea război mondial, au fost create 4 clase ale ordinului. Pe lângă clasa I și II s-a înființat și Crucea de Cavaler, purtată de o panglică în jurul gâtului. „Purtătorii acestei cruci — scrie ziarul amintit — sînt vestiți, cu o cinste deosebită, întregului popor. Nu rangul sau starea socială determină dreptul de a purta una dintre aceste distincțiuni, ci doar singur meritul personal”.

Marea Cruce se acorda „pentru fapte de vitejie care pot influența decisiv cursul războiului”. Pe lângă Crucea de Cavaler al „Cruții de Fier”, au mai fost adăugate frunzele de stejar și frunzele de stejar cu diamante. Primul ofițer străin căruia i s-a acordat Crucea de Cavaler al „Cruții de Fier” a fost mareșalul Ion Antonescu pentru acțiunea sa în cucerirea Odesei.

Sub titlul *Amintiri*, Cella Delavrancea publică în *Revista Fundațiilor Regale* o suită de evocări ale unor personalități cunoscute în copilărie, prieteni apropiați ai tatălui ei, Barbu Delavrancea. Iată un fragment despre N. Grigorescu:

„Tatăl meu care avea un real talent pentru desen, era un mare cunoscător în pictură. Citea și recitea pe Vasari. O plimbare cu el într-un muzeu devenea o adevărată sărbătoare intelectuală. Cînd mergea la Paris se ducea zilnic să vadă pe Gioconda lui Leonardo da Vinci. Grigorescu îi spunea adesea: „Nenișorule, de ce

Cronică măruntă

organizată de Asociația „Ardealul de Nord” la care participă: Vasile Netea, I. Ilieșiu, I.Th. Ilea, Al. Ralcu, V. Copiliu Chiatra, Mihai Beniuc, Lucian Valea, George Popa, Gabriel Tepelea.

● Continuitatea poporului român în Dacia, problemă deosebit de interesantă pentru stabilirea adevăratului nostru trecut — consemnează *Evenimentul zilei* — își găsește noi orientări în vasta lucrare a lui D. Tudor, *Oltenia romană, apărută de curind în Editura Fundației Regale pentru literatură și artă*.

● În șoseaua Panduri se dă în folosință un nou depou de tramvale, prin reamenajarea garajului de autobuze înființat în 1937. În acest depou sînt întreținute 180 vagoane motor și remorci de pe linile 4, 7, 24 și 25.

● Într-un articol din ziarul italian *Mesagero*, prezentat de Acțiunea din 2 august, Silvio Petrucci, referindu-se la rolul românilor în această parte a continentului, notează: „Ei nu și-au apărut numai hotarele țării, pămîntul și casele lor, ci mai ales au apărut tot ceea ce era mai sfînt în istoria civilizației”.

● Se stinge din viață profesorul Horia Teculescu, cărturar sîghisorean, autorul lucrării *Scritorii ca luptători pentru unirea Neamului* (1921). „Era — scrie revista *Transilvania* — un bibliofil pasionat și priceput. Avea una din cele mai bogate biblioteci personale din Ardeal”.

● Viața din 15 august reproduce acest citat din primul număr apărut la 28 noiembrie 1893 al re-

**AUGUST
1942**

Grupul
de învățători
și învățătoare
din Bucovina,
Basarabia
și Transnistria
care au vizitat
Capitala:
în mijloc
Al. Marcu (X)
subsecretar de stat
la Ministerul
propagandei
naționale

Cronică mărunță

vistei Vieața, scoasă de Al. Vla-
huță și Alceu Urechia: „Trăim
într-o epocă de sbucium și de
enervare generală.

Poate că nicideată nu s-a văzut
între literații unei țări o luptă mai
înverșunată și mai nealeală, o duș-
mănie și-o ură mai îndrăgălată ca
aceea care s-a înțeles de cîva
timp între frunții literaturii
noastre. În revistele lor, în confe-
rințele pe care le țin la Ateneu, în
conversațiile intime, maeștrii
noștri se sfîșie unul pe altii, cu o
patimă care pe ei îi micșorează
și-i orbește, iar pe noi tinerii, de-
prînși să-l admirăm și să-l vedem
mari și senini, ne umple de me-
lancoale, ne rănește pietetate
noastră”.

● Un grup de 50 învățători din
Transnistria, Basarabia și Bucovina
vizitează Capitala, la încheie-
rea cursurilor Universității de vară
„Nicolae Iorga” de la Vălenii de
Munte. Sînt primii de Al. Marcu,
subsecretar de stat la Ministerul
propagandei naționale.

● Succese ale teatrelor bucu-
reștine: Surorile Aman (cu Emil
Botta), la Studio; Omul care zîm-
bește (cu Radu Beligan, R. Bul-
finschi, Nineta Gusti), la Sîrindar;
Atlantida (cu Puiu Maximilian și
H. Nicolaide) la Alhambra; Fe-
meile nu mint niciodată (cu G.
Groner, Al. Giugaru, Marusia Ma-
ximilian; Ionel Țăranu) la Grădina
Marconi.

● Primăria municipiului Bucu-
rești, a dat o ordonanță prin care
pe viitor nu se mai admit pe stră-
zile orașului nici păsări și nici alie
animale, care circund libere, dau
un aspect necivilizat orașului,
cauzînd mari stricăciuni.

● Pe stadionul „Venus”, în fața
a 4 000 spectatori, F.C. Rapid în-
vinge cu 7 la 1 Universitatea Cluj

nu te lași de politică, să lucrezi cu mine doi ani și te fac meșter
mare”. Tata se apleca frumos și-i săruta mina. Îl venera pe Gri-
gorescu. L-a priceput și l-a laudat. A făcut o adevărată școală de
admiratori ai marelui pictor. Cînd apărea Grigorescu la noi,
parcă și obiectele stau drepte. Era mic dar părea mare. Purta ca-
pul sus și în figura lui fină privirea era clocotitoare. Vorbea puțin,
cu miini agitate nervos. Toată ființa lui era într-o perpetuă ten-
siune electrică. Nu suferea muzică. Cînd se auzea «a venit dom-
nul Grigorescu», pianul amuțea brusc.

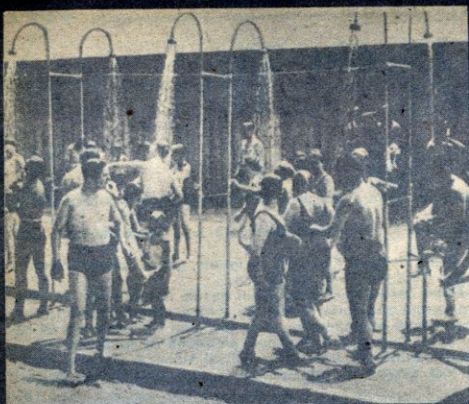
În aceeași revistă, Victor Slăvescu, prezintă un document
inedit din vremea lui A.I.I. Cuza: raportul pe care, la 5
noiembrie 1865, Dimitrie Scarlat Miclescu îl înaintează domni-
tului referitor la unele abuzuri comise de ocîrmuitorii locali.

D.S. Miclescu (1820-1896) a avut rangul boieresc de vornic și a
fost, notează V. Slăvescu „un unionist convins și înflăcărat din
primele timpuri, sprijinind cu convingere și pasiune ideea unirii
celor două țări, într-un moment cînd astfel de idei nu erau nici
prea mult răspîndite, nici îndeajuns de sprijinite”.

Era o fire originală, cu purtări curioase pentru vremea și rangul
său. „Mare proprietar în ținutul Iașilor — poseda frumoasa moșie
Gropnița — el a împărțit-o gratuit la săteni, fiind un hotărît sprij-
nitor al ideii împroprietăririi țăranilor. Se purta îmbrăcat în haine
țărești și lua apărarea sătenilor împotriva tuturor nelegiurilor și
«strîmbătăților». Pe piatra mormintului său din cimitirul «Eternita-
tea» de la Botoșani se află înscrise cuvintele: «Apărătorul țăra-
nilor». A fost ministru al lucrărilor publice în cel dintîi guvern al
Moldovei (15 ianuarie 1859), de finanțe și, apoi, de justiție
(1859-1860).

În raportul adresat domnitorului, menționează o serie de abu-
zuri comise de autoritățile locale, îndreptate îndeosebi împotriva
sătenilor. „Locuitorii de prin sate care văzîndu-se deodată elibe-
rați de sub tutela proprietarilor sînt abandonăți și fără nici un
sprijin, ei nu mai știu în nevoia lor de astăzi la cine să ceară aju-
tor și povățuire; de se adresează la primarii aleși de ei, aceștia le
sînt trădători și de rea credință; de alegă ei la subprefecți,
aceștia numai la ocazia executării birului și a altor contribuții îi
vizitează și îi cercetează; iar de mai apelează și cer dreptate la
prefect, atunci va de ei! Napăste peste napăste și mare urgie
se stîrșește de la subprefect și primariu în contra acelor nenor-
ociți locuitori care au cutezat să se jeluiască la prefectură. Așa-
î administrația de prin toate comunele rurale din județul Iași, Bo-
toșani, Fălcițeni și Romanul”.

Revista *Biserica Ortodoxă Română*, publicație a Sfîntului Si-
nod, împlinește 60 de ani de apariție. „Născută la 1875,
dacă socotim unele opirii în șirul tipăririi ei, din pricina războaie-

O caniculară zi
de strand

Reclama
in urma
cu cinci
decenii

lor prin care am trecut — se menționează în editorialul din nr. 1-4/1942 — ajungem la cei 60 ani pe care i-a trăit ea. Fără îndoială frumoasă vîrstă pentru o tipărău, cînd se știe că la noi lucrările de acest soi nu trăiesc mult. Se schimbă oamenii, se prefac treburile, iau și ele altă față ori încetează cu totul".

În cuprinsul acestui număr, Teodor M. Popescu publică studiul *Anticreștinismul comunist* în care sînt prezentate persecuțiile religioase din Uniunea Sovietică. „Oricît și-ar pune comunismul masca falsă a științei și a liberei cuceriri — scrie autorul — el apare așa cum este: vulgar, grosolan, pervers, nerușinat. Mijloacele lui de propagandă sînt adaptate scopului lui distrugător, negator. Ele se acordă toate în «critica» gen bolșevic, care profanează prin batjocură, satiră, ridiculizare, culminînd în caricatură antireligioasă, expresia geniului propagandei antireligioase".

În *Buletinul Societății Politehnice din România*, ing. Nicolae I. Petculescu publică studiul (o conferință din 18 iunie 1941) *Viitorul metropolitan al Bucureștilor*, în care susține necesitatea construirii unui metrou în Capitală. „Construcția metroului bucureștean este neapărat trebuincioasă. Problema transporturilor în comun în centrul Capitalei va fi veșnic la ordinea zilei spre nemulțumirea publicului călător, atîta vreme cît ea nu va fi dezlegată prin singura soluțiune potrivită, care este numai construcția metroului și desființarea mijloacelor de transport în comun la zi, aflătoare acum în circulație în centrul orașului".

Primele linii de metrou ar trebui construite arată autorul, pe traseele: „1. Linia Nord-Sud: Hipodrom — Șoseaua Regele Mihai I — Piața Victoriei — Piața Romană — Sf. Gheorghe — Piața Națiunii — bd. Maria — intersecția cu Calea Rahovei. 2. Linia Est-Vest: Gara București-Est — Bdul Ferdinand — Bdul Carol I — Bdul Academiei — Bdul Elisabeta — intersecția cu str. Știrbei Vodă. 3. Ramura Gara București Nord — b-dul I.Gh. Duca — str. Maltopol — Șoseaua Basarab — Piața Victoriei". Lungimea liniilor — 15 km. Costul execuției — două miliarde o sută treizeci de milioane lei. Încă două miliarde patru sute milioane lei pentru vagoane, amenajarea stațiilor, depouri, ateliere etc. După aprecierile autorului lucrarea putea fi terminată în 5 ani. Evaluînd resursele de care dispunea țara, autorul conchide: „Noi socotim că acest timp a sosit și că o întreprindere atît de trebuincioasă și folositoare va fi fără îndoială și rentabilă. Firește că această lucrare a metropolitanului va fi concepută și săvîrșită numai de români. Nu avem nevoie de nici un specialist străin". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

în finala Cupei României. Este pentru a 7-a oară cînd echipa feroviarilor cîștigă acest rîvnit trofeu.

● Școala normală de învățătoare din Chișinău și Liceul eparhial „Regina mamă Elena” din localitate, care au funcționat ca instituții separate, se contopesc într-un singur așezămint, cu denumirea Așezămintul eparhial „Regina mamă Elena”, cu două secțiuni — liceală și normală.

● Încetează din viață compozitorul român de origine italiană Alfons Castaldi (1874-1942), autorul marșului *La arme, pe versuri de Șt. O. Iosif*. „La arme — scrie N. Mihaescu în *Acțiunea* — ca și întreaga activitate muzicală a lui Castaldi demonstrează loialitatea și iubirea unui suflet față de poporul român, în mijlocul cărui a trăit și s-a simțit ca sub cerul patriei sale”.

● Prin ordonanță a prefectului Poliției Capitalei se interzic de desăvîrșire înjurăturile în public; vinovații sînt sancționați cu închisoare de la 1 la 6 luni și amendă penală de la 5 000 la 20 000 lei; recidiviștii vor fi internați în lagăr.

● Rugăm pe cititorii ca de cite ori întîlnesc printre rîndurile acestea cite un cuvînt nepotrivit cu sensul frazelor să înțeleagă că el aparține domnului corector, care are un dar nemaipomenit de a schimba înțelesul frazelor. Așa că atunci cînd vreun cuvînt pare deochiat, cititorul e rugat să-l înlocuiască imediat cu primul cuvînt ce-l trece prin minte. Pentru că dacă-l caută pe cel adevărat, se poate întîmpla să nu nimerescă niciodată, într-altfel de zeoasă e colaborarea domnului corector la această rubrică (Viata).

Concursul 25 din 25

CÎȘTIGĂTORII

La 1 iulie a.c., în amfiteatrul „N. Iorga” al Facultății de Istorie din București, a avut loc tragerea la sorți publică pentru desemnarea cîștigătorilor Concursului 25 din 25.

Au fost prezenți cititorii și prietenii ei revistei, alții din Capitală, cit și din alte localități ale țării: Iași, Tirgoviște, com. Gornet, jud. Prahova ș.a.

Participanții la tragerea la sorți au fost salutați de d-na Zoe Petre, decanul Facultății de Istorie, gazda acestei întîlniri a revistei noastre cu cititorii.

Pe adresa concursului au sosit 889 scrisori de participare, dintre care 331 cu răspunsuri exacte la toate cele 25 întrebări. Dintre acești 331 participanți cu răspunsuri exacte — în prezența unui juriu format din invitații redacției, d-ra Cornelia Bodea, d-nii Dan Berindei și Bogdan Murgescu, din reprezentanții concurenților, d-ra Marilena Bodeanu, din București, d-nii Victor Ianisevski, din Iași, și Gheorghe Duță, din com. Gornet, jud. Prahova, împreună cu redactorii noștri, Marian Ștefan și Ioan Lăcustă, precum și a unei comisii tehnice alcătuită din d-nii Ovidiu-Mihail Alboiu și Stelache Males, ambii din București, și redactorul nostru Dorin Matei — au fost desemnați, prin tragere la sorți, următorii cîștigători:

Premiul I — 6 000 lei: VASILE ILIESCU, din Lipova

Premiul II — 3 premii în valoare de cîte 4 000 lei fiecare:

1. GHEORGHIȘ GHEORGHIU, din București
2. OTILIA ILIESCU, din Onești
3. CONSTANTIN D. TEIȘANU, din Ploiești

Premiul III — 6 premii în valoare de cîte 2 500 lei fiecare:

1. IONIȚĂ POPOIU, din Birlad
2. IOAN MOISA, din Reșița
3. IOAN SLAVU, din Deva
4. OSSII HOROVITZ, din Cluj-Napoca
5. GHEORGHIȘ GHEORGHIU, din București
6. DAN PETRE, din București

Mențiuni — 10 abonamente pe un an la Magazin Istoric

1. NICOLAE MARINESCU, din București
2. CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA”, S.C. „MECON S.A.”, din Brașov
3. ELENA HEGYESI, din Timișoara
4. IOAN OVESEA, din Brașov
5. ILIE POPESCU, din Mehadia, jud. Caraș-Severin
6. GEORGE S.V. ANGHEL, din Ploiești
7. ELISAVETA BEGAN, din Miercurea Ciuc
8. DUMITRU POP, din Tirgu Mureș
9. CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA”, S.C. „MECON S.A.”, din Brașov
10. MIHAI PETRE, din București

Mențiuni speciale — trei creații ale pictorului Dumitru Tecuci Păltineanu, din București:

1. NECULAI AILUȚOIE, din Cralova — tabloul pe pînă Ochii lumii
2. CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA”, S.A. „MECON S.A.”, din Brașov — icoana pe lemn Miracolul lumii
3. ARTHUR CHIFU, din com. Siliștei Crucii, jud. Dolj — lucrarea de grafică Sfirșitul lumii.

Despre modul în care s-a desfășurat tragerea la sorți, veți afla din numărul viitor al revistei, nr. 9/1992

Adresăm felicitările noastre atît cîștigătorilor, cit și tuturor participanților la Concursul 25 din 25.

Mulțumim tuturor celor care ne-au onorat prin prezența lor în ziua de 1 iulie 1992, precum, și în primul rînd, decanatului Facultății de Istorie din București, pentru ospitalitatea acordată finalei concursului nostru, **Radiodifuziunii române** și ziarului **Libertatea** care au anunțat întîlnirea noastră cu cititorii. Deci, nu uitați în nr. 9/1992 — Cum a decurs tragerea la sorți?

P.S.

Premiile în bani au fost expediate prin poștă cîștigătorilor la adresele menționate pe scrisorile de participare. **Abonamentele** pe un an la **Magazin Istoric** vor fi efectuate începînd cu luna ianuarie 1993. Cîștigătorii celor trei mențiuni speciale pot ridica lucrările plastice respective de la sediul redacției noastre, începînd cu data de 20 august 1992.

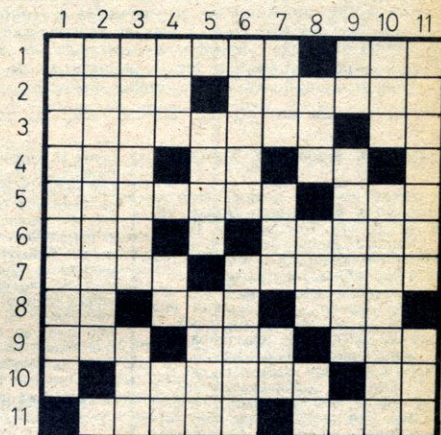

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

BRAȘOVUL MEDIEVAL

ORIZONTAL: 1) Această breaslă avea încredințat spre apărare un bastion construit în sec. XV; în prezent, el adăpostește o secție a Muzeului județean de istorie (nom.) — Turnul..., unul din cele două turnuri de strață construite în sec. XV pe dealul Warthe. 2) În acest moment — Prima mențiune documentară cunoscută privitoare la orașul Brașov apare sub această denumire în *Catalogus Minivensis* (1234). 3) Parte componentă a stemei orașului Brașov, apărută în sec. XVI, alături de o coroană și un trunchi de copac — Gelu Stan. 4) Fir textil — Intens la-început! — Udrea Herescu. 5) Jude brașovean, „destinatar” al epistolei boierului Neacșu din Cîmpulung, cea mai veche scrisoare în limba română (1521) păstrată până azi — A se osifica. 6) Curelușe de meșină — Muzică vocală. 7) A forma rizuri — Biserica Sf. ..., cu bazele puse în sec. XIV pe o colină de sub Cetățuie. Aici a fost prima primărie a orașului și tot aici au avut loc în 1395 tratative între Mircea cel Bătrîn și regele Sigismund de Luxemburg. 8) Sorin Nicolae — Pronume personal — Uscat, arid. 9) Tanzania, în codificatia automobilistică internațională — Început la... Gherla! — Abreviere internațională pentru densitate liniară. 10)... românească din Șchei, instituție de învățămînt amintită documentar încă din 1494. Aici a tipărit cărți în limba română Diaconul Coresi și tot aici a fost dascăl Anton Pann — Abis! 11) Biserica..., cea mai mare catedrală gotică din România, construită între anii 1385-1477 și numită astfel după incendiul din 1689. Aici se păstrează din 1839 una dintre cele mai mari orgi din țară precum și o valoroasă colecție de covoare orientale din sec. XVI-XVIII (masc. pl.) — Primul asediu dat de aceștia asupra Cetății Brașovului este consemnat în anul 1421 (sing.).

VERTICAL: 1) Regiune din sud-estul Transilvaniei, mărginită de curbura Carpaților, munții Perșani, Oltul Superior și afluentul său Riul Negru, al cărei oraș de reședință este Brașovul recunoscut astfel încă din 1377 (2 cuv.). 2) Poarta..., singura poartă a cetății păstrată pînă azi, construcție renaștentistă cu patru turnulețe și stema Brașovului din 1559 (nom.). 3) Locuitor din Sudan — Trулstul Școlar „Energia” (abr.). 4) A iubi (inv.) — 365 de zile — Costel Georgescu. 5) Masă de seară — Teren arat. 6) Bucată de pămînt stăpînită cu drept ereditar (inv.; pl.) — Mare voievod român, ce a convocat cea de-a doua întrunire a Dietei Transilvaniei între 15-25 martie 1600, la Casa Sfatului din Brașov. 7) Fluviu vest-european — Firmă americană de aparate de radio — Pronume personal. 8) Necorespunzător, nepotrivit —

Mistuit de foc — Cal dobrogean. 9) Adina Oprea — Mare umanist sas născut la Brașov (Johann, 1498-1549), ce a desfășurat o intensă activitate științifică, culturală și pedagogică. 10) Navă pentru transportul gazelor lichefiate — Muncitor care produce obiecte din sticlă. 11) Cetatea Brașovului includea și acest tip de lucrare de fortificație, ce purta numele breslei care-l apăra. S-au păstrat: cel al fierarilor (găzduiește în prezent filiala locală a Arhivelor Statului), Graft, cele ale postăverilor, funarilor și tăbăcarilor (la poalele Timpei) — Strămoș al poporului nostru.

Dicționar: OSI, IRE, EAT, RLD, TSE, AMA, RON, RCA, LNG

Dorin MÎNZAT
Cercul rebusist „Labirint”, Brașov

Soluția careului *Doamne din trecutul țării:*
ECATERINA — CA — LA — ANASTASIA —
IZURI — TUDORA — SIMA — CO — ANCA —
AMI — TURC — EU — BILA — NISETRI — ER —
NOTE — C — IR — T — FATA — ZOE — I —
AIR — INIE — DAN — NOEL — VELICA — DES-
PINA — ALA — OLTEA — DAFINA

Soluția jocului din nr. trecut:
p. 59 — Vlad Tepeș

(V-LA-D/TE-PE-S)

DIALOG CU CITITORII

DOCTOR HONORIS CAUSA

În prezența membrilor Sfintului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Teoctist, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a membrilor Senatului Universitar, a corpului diplomatic, a unor academicieni și rectori și în acordurile Imnului patriarhului, executat de corul Facultății de teologie ortodoxă, în ziua de 22 iunie a.c., în Aula Magna a Universității din București a avut loc ceremonia decernării titlului de Doctor Honoris Causa părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae, născut în noiembrie 1903, membru al Academiei Române și al multor instituții academice din străinătate. În Laudatio (apologia tradițională), prof. dr. Emil Constantinescu, rector al Universității din București și președinte al Conferinței Naționale a Rectorilor din România, a elogiat personalitatea recipiendarului, contribuțiile sale științifice excepționale în domeniul teologiei dogmatice și simbolice, iar în alocuțiunea de răspuns, savantul omagiat a mulțumit pentru înalta distincție.

DE PE BÂNCILE ȘCOLII

Despre pasiunea pentru istorie ne vorbește și dl. profesor VASILE VELERA, din com. Turcoaia, jud. Tulcea: Dragostea pentru istorie și istoria poporului nostru mi-a fost insuflată încă din primii ani de școală.

Mi-a plăcut istoria, aș fi vrut s-o predau elevilor, dar destinul m-a aruncat în profesiunea de dascăl la obiectul cel mai apropiat: limba și literatura română. Oricum aceste două obiecte se leagă mult între ele.

La clasă am explicat elevilor să învețe istoria neamului nostru, ca fiind „cartea cea dintâi a unei nații” așa cum preciza cu aproape 150 de ani în urmă, fondatorul *Magazinului Istoric* pentru Dacia, Nicolae Bălcescu.

Impactul cu istoria făcându-se din fragedă copilărie, de acest „microb” nu pot scăpa toată viața, posed în întreaga colecție și am citit cu nesat toate articolele care de fiecare dată le găsesc interesante.

Am participat la concursurile organizate de *Magazin Istoric* și am fost de două ori câștigător al unor premii modeste.

CITIND REVISTA ÎN PĂDURE

DI. DUMITRU BOAR, pădurar pensionar, din com. Axente Sever, satul Soala, jud. Sibiu, ne relatează și d-sa întâlnirea cu revista noastră:

Apropierea mea de *Magazinul Istoric* s-a întâmplat prin 1984-1985. Am luat într-o zi de la brigadierul meu o revistă *Magazin Istoric* și în pădure la orele de odihnă, punind mina pe ea, am studiat-o și am început să compun o informare politică, ce să o prezint la O.B. și m-am folosit și de unele articole din *Magazinul* respectiv ce tocmai era de actualitate, dar informarea mea a fost amânată, nu că nu era bună ziceau ei, dar, poate și articolele din *Magazin* au fost zgîrcite sau eu prea zgîrcit când era vorba de

lauda și tălmăcirea persoanei de la cabinetul nr. 2. Cert este că nu mi-am mai cerut informări, că nu am lăsat suficient (ca în presa de atunci) pe cea din cabinetul 2. De atunci m-am și abonat și sunt permanent cititor al revistei *Magazin Istoric* și deși până în decembrie 1989, mai erau unele articole de preamărire a dictatorilor, eu citeam printre rînduri, ceea ce dumneavoastră ați gândit când ați scris. Îmi pare rău că nu am cunoscut și mai demult această carte de mare importanță pentru orice familie.

MEDALIE TITULESCU

DI. plutonier adjutant (r) ION ENE, din București, ne prezintă medalia omagială Nicolae Titulescu, bătută de Asociația „Nicolae Titulescu”, Muzeul de Istorie și Filiala Societății numismatice române, toate din Brașov.

Pe aversul medalliei (în imagine) se află chipul marelui diplomat român și anii săi de viață (16 martie 1882-17 martie 1941). Pe revers, alături de o imagine a bisericii din Șchei se află și un pasaj din testamentul lui N. Titulescu: „Doresc să fiu îngropat la Brașov, într-un loc ceva mai la o parte. Prietenii mei din Ardeal vor ști să găsească un loc potrivit dorinței mele”.

ÎN CURÎND

O pagină la dispoziția nu mai și numai a elevilor, studenților și a cadrelor didactice care predau istoria. Așteptăm deci colaborările dv., stimați prieteni, cititori și abonați ai revistei noastre din școli și universități.

Ne puteți scrie despre preocupările dv. în domeniul istoriei, despre cercurile de istorie și muzeele școlare, despre manualele de istorie, despre unele lecții tematice, schimburi de experiență sau alte activități, despre profesorii sau elevii care au preocupări de cercetare sau de publicistică istorică, despre prietenii revistei din școală sau facultatea dv., și, mai ales, despre ce ați dori să găsiți în paginile revistei noastre, ce gen de articole v-ar fi de folos în predarea și învățarea istoriei în școală etc. etc.

O pagină pe care v-o oferim pentru a dialoga între dv. sub semnul muzei Clio, pentru a vă face prieteni și a co-responda cu colegii dv. pasionați de istorie, din țară sau de peste hotare.

VĂ AȘTEPTĂM!

CHIPURI, LOCURI

Primim din partea Asociației Culturale Mondiale a Evreilor originari din România, din Tel Aviv, volumul *Chipuri, locuri*, semnat de ABRAHAM FELLER, Tel Aviv, 1985.

Cartea, editată de Comitetul pentru activitate culturalo-judaică în rândurile evreilor din România și „Premiul Gropper”, reunește, în cele 284 pagini ale sale, evocări ale unor personalități culturale și științifice (printre care, dr. Emil Dorian, Willy Filderman, Gaia Galaction, Barbu Lăzăreanu, Lazăr Margulies, Reuven Rubin), precum și ale unor locuri încărcate de istorie (Ierusalim, Tel Aviv, Hevron ș.a.).

Autorul, născut la Botoșani, a înființat primele grupuri de sioniști-revizioniști din România, desfășurând, totodată, o susținută activitate publicistică și editorială. Între 1944 și 1951 a condus editura „Slova”. În 1951 s-a stabilit în Israel, unde a deținut o înaltă funcție în Ministerul de finanțe. A înființat, condus și elaborat mai multe ziare și reviste în limbile ebraică, idîș sau română, editînd sau colaborînd la diferite lucrări literare sau științifice. Este autorul articolelor despre evrei în literatura română din *Encyclopaedia Judaica* (1976).

DIALOG CU CITITORII

LA ANIVERSARE

Cuvioșia Sa, preot IOAN SPIRU, din Alexandria, pasionat cercetător al istoriei locale, laureat al premiului „I.D. Ștefănescu” — 1991, statornic cititor și colaborator al revistei noastre, ne trimite următoarele, cu prilejul jubileului de 25 ani de la apariția primului număr al revistei noastre, în aprilie 1967.

Nu știu cum vor prețui alți cititori jubileul revistei *Magazin istoric*, dar pentru mine revista a constituit marea și permanentă mea dragoste. Și nu am regretat. Mi-a răspuns cu aceleași sentimente, sosindu-mi luna de luna în casă cu bucurii și satisfacții, oferindu-mi în paginile sale, deseori ilustrate, adevărata noastră istorie într-o vreme când, din motive bine cunoscute, ea era falsificată și ținută sub obroc.

În ciuda acestora, revista, datorită unui excelent colectiv de redacție, a adus lumină și adevăr în casă, dăruindu-ne adevărata noastră istorie așa cum au scris-o, cu pana sau cu singe, înaintașii noștri.

Nu este de mirare că încă de la apariția primului său număr revista s-a bucurat de un real succes, câștigându-și curind un adevărat prestigiu în țară și în străinătate, pentru că s-a impus prin seriozitate și documentare. Multe dintre aceste articole au fost semnate de istorici de prestigiu.

Revista *Magazin istoric* a intrat definitiv în cultura românească și va fi prețuită de către urmași așa cum au prețuit înaintașii noștri reprezentativele reviste de istorie și literatură ce au făcut epocă la vremea lor: *Magazin istoric pentru Dacia*, *Dacia literară*, *Convorbiri literare*, *Viața românească*, *Neamul românesc*, *Ramuri*, *Gindirea* etc.

Nu ne rămâne acum când încheiem aceste rânduri decât să felicităm redactorii revistei, să le mulțumim dragostea și prețuirea noastră, dar în același timp să-i asigurăm că noi cei ce am iubit revista îi vom rămâne mai departe credincioși în ciuda scumpirii prețului ei, datorită cauzelor bine cunoscute și nu ne vom lipsi de ea chiar dacă va trebui să renunțăm la alte lucruri.

Revista a făcut prea mult pentru cultura și adevărata noastră istorie ca să nu rămânem și mai departe abonații ei.

Pro Al. I. Cuza

D-I avocat pensionar, colonel (r) **GEORGE VASILESCU**, din Cluj-Napoca, nu este de acord cu noi că am publicat, în nr. 1/1992, articolul *Unirea e dorită cu toată ardoarea, în care erau prezentate fragmente din memoriul vicontelui de Saint-Vallier, alcătuit cu ocazia vizitei acestuia la București, în septembrie 1861. Acest articol — scrie corespondentul nostru — nu trebuia publicat, deoarece conține o serie de opinii contradictorii, lipsite de obiectivitate și chiar calomnioase, atât cu privire la actul Unirii, cât și în ce privește persoana marelui Cuza. Dovedesc realitatea acestei afirmații — grave recunos — chiar cu cele spuse de domnul viconte Saint-Vallier și anume:*

„Rezultă pentru mine din toate aceste întrevideri — spune el textual — că Unirea este dorită cu ardoare de toată lumea” dar, mai încolo cu două fraze numai, afirmă tot textual: „Pe scurt și după mărturia tuturor, Unirea nu are rădăcini în țară; valahii și moldovenii nu se cunosc și arată chiar sentimente prea puțin plăcute unii pentru alții; țărânul nu se sinchi-

sește și ignoră chiar că ar fi vorba de ea...” Quod erat demonstrandum.

Cît privește persoana lui Cuza, vicontele folosind un „procedeu diplomatic” dar deloc obiectiv și corect, îl apără acuzându-l și-l laudă denigrându-l, pe baza informațiilor primite de la rivalii acestuia, precum și a observațiilor lui personale. Exemplu:

„Toate partidele sînt de acord în a face elogiul calităților amabile și seducătoare ale prințului ca om de lume și bun companion...” dar în continuare tot el spune: „dar toți, chiar și prietenii săi, îl acuză de instabilitate, de ușurință și de o lenă ale căror efecte le resimte deja, pentru că el nu mai inspiră nici cea mai mică încredere diverselor partide...” etc. etc.”

În fraza următoare, afirmă de asemenea textual: „Există desigur ceva adevărat în reproșuri pe care le-am auzit aduse prințului; el este nesocotit (usuratic), schimbător și pătimaș; are oroare pentru orice fel de ocupație serioasă; detestă să fie contrazis; are gustul plăcerilor și mai ales pentru o viață ușoară, fără tracăsări și fără muncă...” etc.”

Concluziile vicontelui au la bază in-

formațiile primite de la prințul George Stirbey, de la prefectul Ion Arion și alți cîțiva ca ei, ale căror privilegii și moșii erau în primejdie din cauza lui Alexandru Ioan Cuza; dacă el ar fi stat de vorbă cu „Moș Ion Roată” și doar cîțiva dintre clăcașii eliberați de Cuza și Kogălniceanu — care au primit peste 550 000 ha de pămînt ca urmare a secularizării averilor mănăstirești — probabil și-ar fi schimbat părerea.

Acesta să fi fost oare domnitorul Alexandru Ioan Cuza? Nu exclud că a avut și unele defecte ca orice om — și soarele are pete — dar noi Românii de atunci, de acum și din veacul-veacurilor ce vor urma, știm că El a fost creatorul Statului național și că în anii luminoși ai domniei s-au pus bazele României moderne, — continuată ulterior de dinastia Hohenzollern.

Este un punct de vedere pe care, în virtutea respectului pentru opinile cititorilor noștri și a libertății lor de exprimare, îl publicăm în cadrul rubricii noastre, *Dialog* care nu ocultează nici criticele — ca în cazul de față — cînd acestea se păstrează pe terenul disputei științifice.

Cît despre articolul respectiv, vă asigurăm, stimate d-le Vasilescu, că l-am publicat nu spre a-l denigra pe Al. I. Cuza, ci spre a oferi cititorilor tocmai acea informație istorică complexă, apropiată adevărului istoric, de care a fost văduvit în anii cultului personalității. Că și pînă acum, vom prezenta istoria sub toate fețele ei, iar despre Al. I. Cuza vom scrie pe baza documentelor, fiind conștienți că locul său în istoria românilor nu poate fi uzurpat.

EXEMPLARE RECUPERATE

Dl. profesor **MIHAI PIETRARU**, din Iași, ne comunică bucuria de a fi intrat în posesia unor exemplare din revista pe care nu le primise la timp în cadrul abonamentului. Iată scrisoarea:

Vă mulțumesc, enorm de mult, pentru intervenția energică a dvs. la Regia Autonomă a Poștei Române, în legătură cu exemplarele nr. 9, 11 și 12 pe anul 1991 ale minunatei reviste *Magazin istoric*, care nu mi-au fost aduse de către Oficiul Poștal nr. 6 Iași.

Abia în ziua de 15 mai a.c., în sfîrșit, le-am primit, fapt care mi-a produs o mare bucurie pentru că, astfel, am colecția completă la zi.

Din rubrica *Dialog cu cititorii*, rezultă că foarte mulți abonați sînt nemulțumiți de serviciile incorecte ale oficiilor poștale.

Sper că asemenea grave neglijențe, rea voință și superficialitate să nu se mai întimplă.

Încă o dată, vă rog să primiți mulțumirile mele.

Ne exprimăm și noi speranța că, prin sprijinul lucrătorilor din serviciile poștale, revista noastră nu va mai suferi nedorite obstacole pe drumul ei către cititorii care o așteaptă.

CONTENTS (Romanian History) I. Bogdan Culture and Nation • C. Popișteanu, G.O. Ioan, Al. Duțu, M. Ștefan August 1944 — New Documents • N. Koslinski April-May 1944. The Evacuation from Crimea (II) • M. Voiculescu Caucasus, 1943. Battle-front Diary • C. Troncotă 1940-1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu; III) • R. de Weck Recollections from Bucharest (1944) • P. Cernovodeanu Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIIIth Century; III) • P. du Bois Titulescu, Undeserved Destiny • C.C. Giurescu Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (V) • E. Brătianu King Carol I and Queen Elisabeta (II) • I. Lăcustă 1916-1918. Daily Notes from N. Lupu-Kostaki • G.T. Kirileanu Librarian in the Royal Palace (III) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Bogdan Culture et nation • C. Popișteanu, G.O. Ioan, Al. Duțu, M. Ștefan 23 août 1944 — nouveaux documents • N. Koslinski Avril-mai 1944. L'évacuation de Crimée (II) • M. Voiculescu Caucase, 1943. Journal de front • C. Troncotă 1940-1945. Pages de l'histoire du Service Spécial des Renseignements (Eugen Cristescu; III) • R. de Weck Mémoires de Bucarest (1944) • P. Cernovodeanu La société roumaine à l'époque phanariote (XVIIIème siècle; III) • P. du Bois Titulescu, un destin implacable • C.C. Giurescu Villes moldaves entre Prut et Dniestr (V) • E. Brătianu Le roi Carol I et la reine Elisabeta (II) • I. Lăcustă 1916-1918. Les notes de N. Lupu-Kostaki • G.T. Kirileanu Bibliothécaire au Palais Royal (III) • A Bucarest il y a 50 ans

Содержание (Румынская история) И. Богдан Культура и нация • К. Попиштяну, Г.О. Иоан, Ал. Дуцу, М. Штефан 23 августа 1944 г. — новые документы • Н. Кослински Апрель-май 1944 г. Эвакуация из Крыма (II) • М. Войкулеску Кавказ, 1943 г. Дневник с фронта • К. Тронкота 1940-1945. Из истории Спецслужбы (Еуджен Кристеску; III) • Р. де Веке Воспоминания из Бухареста (1945 г.) • П. Черноводу Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в; III) • П. дю Боа Титулеску, несправедливая участь • К. К. Джуреску Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (V) • Е. Братяну Король Карол I и королева Елисабета (II) • И. Лăкуста 1916-1918. Н. Лупу - Костакис — записи • Г.Т. Кирилэну Библиотекарь в Королевском Дворце (III) • В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Bogdan Kultur und Nation • C. Popișteanu, G. O. Ioan, Al. Duțu, M. Ștefan Neue Urkunden über den 23 August 1944 • N. Koslinski April-Mai 1944. Evakuierung aus der Krim (II) • M. Voiculescu Kaukasus, 1943. Front-Tagebuch • C. Troncotă 1940-1945. Aus der Geschichte des Auskunfts Sonderamtes (Eugen Cristescu; III) • R. de Weck Erinnerungen aus Bukarest (1944) • P. Cernovodeanu Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; III) • P. du Bois Titulescu, ein unverdienter Schicksal • C. C. Giurescu Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (V) • E. Brătianu König Carol I und Königin Elisabeta (II) • I. Lăcustă 1916-1918. N. Lupu-Kostakis Aufzeichnungen • G.T. Kirileanu Bibliothekar im Königlichen Palast (III) • In Bukarest vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia română) I. Bogdan Cultura y nación • C. Popișteanu, G. O. Ioan, Al. Duțu, M. Ștefan El 23 de Agosto de 1944 — nuevos documentos • N. Koslinski Abril-Mayo de 1944. La Evacuación de Crimea (II) • M. Voiculescu Caucazo, 1943. Diario de frente • C. Troncotă 1940-1945. De la historia del Servicio Especial de Informaciones (Eugen Cristescu; III) • R. de Weck Recuerdos de Bucarest (1944) • P. Cernovodeanu La sociedad rumana en la época fanariota (s. XVIII; III) • P. du Bois Titulescu, un destino no merecido • C. C. Giurescu Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (V) • E. Brătianu El Rey Carol I y la reina Elisabeta (II) • I. Lăcustă 1916-1918. Los apuntes de N. Lupu-Kostaki • G.T. Kirileanu Bibliotecario en el Palacio Real (III) • En Bucarest, hace 50 años

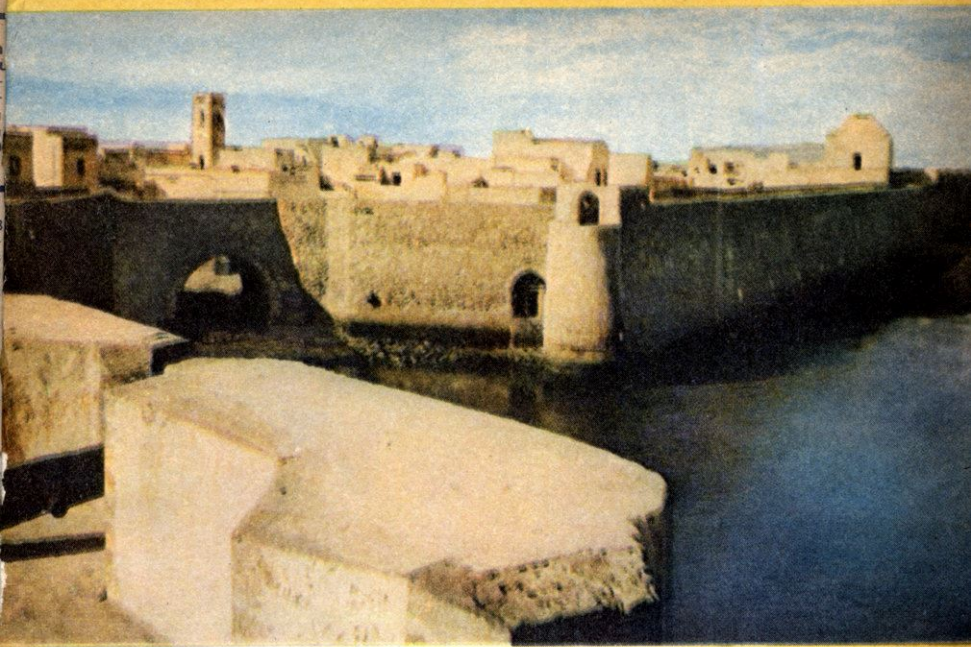
magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.017.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București
ISSN 0541-881X

Luparus - Beloraz 33/38

